

L'emigració a Catalunya, Espanya i la Unió Europea

Elena Sánchez-Montijano
i Xavier Alonso Calderón (eds.)

CIDOB
BARCELONA
CENTRE FOR
INTERNATIONAL
AFFAIRS

Generalitat
de Catalunya
**Departament
de Benestar Social
i Família**

**Diputació
Barcelona**

L'emigració a Catalunya, Espanya i la Unió Europea

Elena Sánchez-Montijano
i Xavier Alonso Calderón (eds.)

CIDOB
BARCELONA
CENTRE FOR
INTERNATIONAL
AFFAIRS

 Generalitat
de Catalunya
**Departament
de Benestar Social
i Família**

 **Diputació
Barcelona**

© 2014 CIDOB, Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya i Diputació de Barcelona

© 2014 per a cadascuna de les contribucions: Xavier Alonso Calderón, Xavier Bosch, Anna Cabré, Lorenzo Cachón, Andreu Domingo, Neus Munté i Fernández, Josep Oliver Alonso, Adela Ros Híjar i Elena Sánchez-Montijano.

Intervencions del Seminari «L'Emigració des de Catalunya. Nous reptes en la gestió de la mobilitat», organitzat per CIDOB, el Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Barcelona, i celebrat a Barcelona l'abril de 2013.

Coordinació: Elisabet Mañé i Isabel Verdet

Correccions: Marta Roigé

Disseny i maquetació: Joan Antoni Balcells

D.L.: B 14677-2014

SUMARI

SALUTACIÓ	5
<hr/>	
<i>Neus Munté i Fernández</i>	
INTRODUCCIÓ	9
<hr/>	
L'emigració durant la Gran Recessió <i>Elena Sánchez-Montijano i Xavier Alonso Calderón</i>	
L'EMIGRACIÓ A CATALUNYA, ESPANYA I LA UNIÓ EUROPEA	19
<hr/>	
L'emigració des de Catalunya: aspectes demogràfics i prospectius <i>Anna Cabré i Andreu Domingo</i>	21
La nova emigració des d'Espanya i Catalunya en la Gran Recessió (2007-2016?): unes reflexions provisionals <i>Lorenzo Cachón</i>	39
El futur de Catalunya i Espanya davant l'emigració: efectes sobre l'oferta de mà d'obra a mitjà termini <i>Josep Oliver Alonso</i>	57
Els qui marxen: qüestions al voltant d'una realitat incòmoda <i>Adela Ros Híjar</i>	81
La mobilitat dins de la Unió Europea: una política per a temps de crisi? <i>Elena Sánchez-Montijano</i>	95
NOTES DES DE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA	109
<hr/>	
<i>Xavier Bosch</i>	
PROGRAMA DEL SEMINARI	117
<hr/>	

SALUTACIÓ

Neus Munté i Fernàndez

Neus Munté i Fernàndez

Consellera de Benestar Social i Família

L'emigració s'ha convertit en una de les qüestions més actuals els darrers temps i una de les que concentren més interès per part dels mitjans de comunicació. Aquí hi té molt a veure la crisi econòmica i els seus efectes sobre el mercat de treball, especialment sobre la població més jove i més ben preparada; tot i que no és l'única. Si alguna cosa estem aprenent d'aquest nou cicle migratori, malgrat l'allau de xifres poc coincidents, és que la majoria de fluxos de sortida estan protagonitzats per persones d'origen llatinoamericà amb la doble nacionalitat, especialment equatorians i colombians. Tanmateix, cada vegada hi ha més autòctons que decideixen fer les maletes per buscar noves oportunitats a l'estranger. Aquesta circumstància no és necessàriament negativa, sobretot si aconseguim mantenir els lligams amb els catalans a l'exterior. La seva experiència els resultarà enriquidora i podrà revertir a Catalunya. Perquè entraran remeses, ens situarem millor en un món cada vegada més globalitzat o, simplement, perquè quan tornin –perquè la majoria tornaran– ho faran amb nous coneixements, contactes i un valor afegit que ens serà molt útil per construir el país pròsper i modern que tots desitgem. Des del Govern de la Generalitat treballem en l'articulació d'un sistema que permeti l'acompanyament dels catalans que marxen a treballar a l'estranger, perquè mantinguin la connexió amb Catalunya i puguem preveure el seu retorn en un futur més o menys immediat. Confio que aquesta publicació, que dóna continuïtat al seminari que vam organitzar l'abril de 2013 al CIDOB, permeti aprofundir en els reptes i oportunitats que tenim plantejats en aquest sentit.

INTRODUCCIÓ: L'EMIGRACIÓ DURANT LA GRAN RECESSIÓ

Elena Sánchez-Montijano i Xavier Alonso Calderón

INTRODUCCIÓ: L'EMIGRACIÓ DURANT LA GRAN RECESSIÓ

Elena Sánchez-Montijano

CIDOB

Xavier Alonso Calderón

*Àrea d'Estrangeria i Relacions Laborals,
Direcció General per a la Immigració, Generalitat de Catalunya*

La Gran Recessió que des de 2008 fins ara envolta la zona euro ha tingut una multiplicitat d'efectes. La dimensió demogràfica no ha quedat lliure de conseqüències. Mentre observem com l'entrada de població originària de tercers estats s'ha desaccelerat, la mobilitat de població provinent d'altres estats membres no ha parat de créixer. Segons dades d'Eurostat de 2012, a la Unió Europea (UE) resideixen una mica més de 17 milions de persones procedents d'altres estats membres; és a dir, el 3,3% del conjunt de la població. En tot just tres anys, període que va de 2009 a 2012, el nombre d'uropeus que han anat a viure a un altre Estat membre ha augmentat en gairebé 1,5 milions de persones. Així mateix hi ha hagut un canvi als països d'origen dels quals procedeixen els migrants intraeuropeus. Mentre que els emigrants d'Europa de l'Est han disminuït, els procedents de països en els quals la crisi ha tingut un fort efecte sobre els mercats de treball no ha parat d'augmentar (Benton i Petrovic, 2013). La mobilitat de grecs, irlandesos o espanyols cap a l'Europa Central i del Nord és especialment significativa (Holland i Paluchowski, 2013). Com mostra González-Ferrer (2013), des de 2010 el nombre d'emigrants espanyols cap a altres països de la UE-15 ha crescut a un ritme més intens que el d'altres països del sud d'Europa.

El canvi demogràfic per al cas d'Espanya no ha parat de tenir importància en el que portem de crisi, especialment amb l'estancament de la situació econòmica. Com mostra Cachón (2014), ens trobem amb una forta desacceleració de l'entrada d'estrangers a Espanya; tanmateix, i malgrat la Gran Recessió, continua entrant població estrangera: el 2012 es van produir 336.110 altes d'estrangers al padró i es van concedir 93.770 visats de residència. Malgrat aquest canvi, és el nou fenomen de l'emigració el que ens porta a fer aquesta publicació.

Des que va començar la crisi el 2008, la sortida de nacionals, així com d'immigrants residents al país, que o bé retornen als seus països d'origen o bé reemigren a nous països de destí, ha continuat augmentant. Tot i els problemes que presenten les dades que comptabilitzen les sortides per al conjunt de l'Estat i la subestimació que proporcionen –com mostren els diferents capítols d'aquesta monografia– podem fer una

primera fotografia de la situació. Segons dades oficials, de 2008 a 2013 hi ha hagut un increment de 351.800 persones, si bé alguns experts ja especulaven per a 2012 sobre dades al voltant de les 700.000 persones (González-Ferrer, 2013).

Actualment, 1 de gener de 2014 i segons el Padró d'Espanyols Residents a l'Estranger (PERE 2014, INE), resideixen a l'estranger 2.058.048 de persones amb nacionalitat espanyola, la qual cosa suposa un 6,6% d'increment respecte a 2013; és a dir, 126.800 noves inscripcions. El 69,1% del total dels nous inscrits al padró es troben a Amèrica (87.611) i el 27,4% resideix a Europa (34.752). Malgrat haver superat la xifra dels dos milions, el cert és que la gran majoria, com afirma González Enríquez (2013), són emigrants dels anys seixanta, nacionals reconeguts amb la Llei de la Memòria Històrica o bé immigrants que retornen amb la nacionalitat espanyola. De fet, si desagreguem les dades, observem que 1.345.346 (65,4%) de les persones registrades a l'exterior el 2014 han nascut a l'estranger, i 702.734 (34,2%) a Espanya (d'altres 9.968 persones no en consta la procedència de naixement). Els països on més resideixen són en nombres absoluts: Argentina (404.111), França (215.183), Veneçuela (188.585) i Alemanya (122.218). Tanmateix, per a registres amb més de 10.000 persones inscrites, els padrons que en termes relatius han registrat més increments són l'Equador (un 51,7%), Colòmbia (un 21,5%) i el Perú (un 13,6%).

Resulta especialment interessant el cas de Catalunya per dos motius. Primer, des de 2009 l'emigració ha crescut per sobre de la mitjana del conjunt de l'Estat, entre el 8% i el 9% anual. En concret, el 2014, l'emigració procedent de Catalunya ha augmentat respecte a 2013 en un 8,95% (18.194 nous registres), amb un total de 221.444 persones registrades a l'exterior. Aquest increment de població en termes absoluts és el més alt del conjunt de l'Estat, després de Madrid. Segon, si diferenciem entre llocs de naixement, observem que 132.618 dels inscrits han nascut en països estrangers i 87.952 a Catalunya o en altres comunitats autònomes. Això significa que, i per sobre de la mitjana d'Espanya, gairebé el 40% (enfront del 34,2% del conjunt de l'Estat) dels inscrits al padró exterior el lloc de partida dels quals ha estat Catalunya ha nascut a Espanya. En definitiva, aquestes dades ens permeten afirmar que des d'aquesta Comunitat Autònoma s'està produint un major nombre de sortides que en la resta del conjunt de l'Estat, i que en aquestes sortides, si bé continuen sent majoritàriament de nascuts a l'estranger, el percentatge de nascuts a Espanya (nascuts en províncies catalanes, més altres províncies) és més alt que en la resta del conjunt d'Espanya. Aquesta diferència demogràfica sembla tenir un reflex als països de residència; així, la majoria d'ells resideixen a França (28.408), l'Argentina (24.919), Alemanya (14.164), Andorra (13.875) i Mèxic (13.123). Per la seva part, els increments relatius més importants de 2014 respecte a 2013, en registres superiors a 10.000 persones, s'han produït a l'Equador (38%), Colòmbia (20,2%) i Bèlgica (17%).

1. Per a més informació de l'acte vegeu la Relatoria de la Conferència *L'emigració des de Catalunya*, abril de 2013: http://www20.gencat.cat/docs/bsf/03Ambits%20tematic%205Immigracio/01publiencolaboracio/documents/emigracio_catalunya_relatoria_conferencia_abril_2013.pdf

Arran d'aquest nou context demogràfic, la reacció per part dels polítics i de les autoritats competents no s'ha fet esperar. L'abril de 2013 CIDOB va organitzar la conferència «L'emigració a Catalunya: nous reptes en la gestió de la mobilitat» per encàrrec de la Direcció General per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya, i amb el suport de la Diputació de Barcelona. En aquell acte¹ es van presentar un conjunt de

ponències nacionals i internacionals per donar precisament actualitat i rigor analític a la preocupació creixent per l'emergència de l'emigració. Aquest llibre és una prolongació, ampliada, de les principals reflexions de la conferència i busca, en primer lloc, servir com a punt de partida per explicar amb una primera anàlisi la situació demogràfica, econòmica, social i política del fenomen de l'emigració. En segon lloc, oferir elements a partir dels quals les administracions públiques poden planificar i adoptar mesures arran de la nova situació demogràfica; no hem de perdre de vista que les accions que s'emprenguin no seran en absolut inèdites, i que hem d'aspirar a donar-los continuïtat, completar-les i millorar-les.

Cal recordar que la política emigratòria espanyola té un llarg recorregut evolutiu. Neix a finals del segle XIX i es modula al llarg dels dos grans moviments emigratoris espanyols del segle XX: el de finals del XIX i principis del XX; i el període que va de 1959 a 1983, quan es va iniciar un moviment emigratori internacional que va afectar uns dos milions de persones. Les principals eines de la política d'emigració que es van posar en marxa durant aquests períodes van ser: comissions d'estudi (a partir de 1881), sistema d'estadístiques oficials, un cert enfocament integral per plantejar solucions tant per ajudar aquells que emigren (ajudes socials, regulació de les condicions de transport, pensions, ajudes al retorn, remeses financeres) com a incidir en el territori i en els habitants perquè no emigressin (el repoblament rural va ser una de les actuacions més utilitzades) o la lluita contra la irregularitat. En aquest desenvolupament d'accions es va anar creant durant dècades el sistema institucional que, evolucionat, encara avui perdura adaptat a la nova realitat migratòria: el Consell Superior d'Emigració, la Direcció General d'Emigració (el 1956: Institut Espanyol d'Emigració) o les Juntes d'Emigració (als països de destí). Malgrat aquest ampli desenvolupament institucional i legislatiu, la política pública mai no va ser neutra: la legislació emigratòria franquista (de 1960, 1962 i 1971) va ignorar l'exili dels qui van perdre la Guerra Civil (Sánchez Alonso, 1995).

A mitjan anys vuitanta, i ja en democràcia, canvia la tendència de la mobilitat internacional d'Espanya; per primera vegada, són més els estrangers que entren que els espanyols que se'n van. En aquest nou marc demogràfic la política emigratòria passa a un segon pla; tanmateix, les eines continuen ampliant-se i avançant en la seva integració i coordinació, especialment amb la Llei 40/2006, de 14 de desembre, de l'Estatut de la ciutadania espanyola a l'exterior. Aquesta política se centrava en el reconeixement del moviment associatiu d'emigrants, la gestió conjunta d'emigrats i exiliats, la igualtat de drets amb els espanyols que viuen a Espanya, la gestió coordinada entre totes les administracions espanyoles (amb la novetat de les comunitats autònomes, des de 1978) i actors socials (sindicats, ONG, patronals).

Però no va ser només el Govern central qui va avançar en política emigratòria. Ja durant la democràcia diverses comunitats autònomes van posar en marxa mecanismes d'ajuda als seus emigrats. A Catalunya, la Llei 25/2002 va crear un sistema de prestacions i ajuda als catalans retornats. Segons el seu preàmbul, «ateses les condicions de pobresa endèmica i desigualtat que hi ha en alguns països, especialment d'Amèrica Llatina, bona part dels catalans i els seus descendents es plantegen retornar a Catalunya» (...) i en aquest sentit, el Govern assumia un

A Catalunya s'està produint un major nombre de sortides que a la resta d'Espanya, i en aquestes sortides, si bé continuen sent majoritàriament de nascuts a l'estranger, el percentatge de nascuts a Espanya és més alt que a la resta del conjunt de l'Estat

deute històric i articulava un conjunt de mesures per facilitar el retorn i la integració, com també la integració sociolaboral.

Per tal de continuar avançant en aquesta política, es presenta ara aquesta compilació de textos. Sis són els tipus de reflexions que es recullen: la demogràfica (Anna Cabré i Andreu Domingo); la sociològica (Lorenzo Cachón); l'econòmica (Josep Oliver Alonso); la de les percepcions i les vivències d'aquells que «se'n van» (Adela Ros); i la jurídica i demogràfica a la UE (Elena Sánchez-Montijano). Finalment, els cinc capítols donen pas a un sisè i últim que serveix de tancament conclusiu, i que és una proposta d'accions de govern en vista de les reflexions que l'han precedit (Xavier Bosch).

A «L'emigració des de Catalunya: aspectes demogràfics i prospectius», Anna Cabré i Andreu Domingo destaquen que malgrat que les sortides del país estan protagonitzades majoritàriament per persones de nacionalitat estrangera o nacionalitzades espanyoles vinculades a la immigració internacional més recent (descendents o cònjuges), l'increment de l'emigració de catalans acapara l'interès polític i dels mitjans de comunicació. Els professors plantegen de quina manera la deficient cobertura estadística a causa del subregistre complica el mesurament i hipòtesi sobre l'evolució futura d'un fenomen que és important, en tot cas, més per la seva qualitat que pel seu volum. El text demostra que el comportament actual de l'emigrant és radicalment diferent depenent de si es tracta de persones vinculades a la immigració internacional o no.

El text del Lorenzo Cachón, «La nova emigració des d'Espanya i Catalunya en la Gran Recessió (2007-2016?): Unes reflexions provisionals», adverteix sobre la lectura que s'ha de fer de les fonts oficials d'emigració a Espanya, sobre alguns trets de la nova emigració, especialment el seu alt nivell de qualificació, i sobre els retorns i les reemigracions dels immigrants. L'autor, en l'àmbit de la conjuntura, examina alguns trets de la Gran Recessió especialment rellevants per als fluxos migratoris. Respecte a les estructures, el text avança reflexions sobre les migracions en el temps de la globalització, sobre la necessitat d'analitzar articuladament els nivells macro, meso i micro, i sobre la paradoxa de la UE: un espai de lliure circulació on no se circula.

En «El futur de Catalunya i Espanya davant l'emigració: efectes sobre l'oferta de mà d'obra a mitjà termini», Josep Oliver Alonso analitza l'impacte de la nova emigració sobre l'oferta de mà d'obra a mitjà termini. L'autor assenyala com s'està produint un procés de reducció de les cohorts de joves menors de 40 anys com a reflex, alhora, de sortides de població del país (immigrants i nadius) cap a l'estranger, i de certes dinàmiques demogràfiques prèvies, com la caiguda de la natalitat. El text destaca que aquesta reducció impactarà especialment a mitjà termini en la disponibilitat de població activa i a l'atur. El professor extreu tres conclusions bàsiques. La primera apunta al regal demogràfic que van rebre Catalunya i Espanya durant el *boom* econòmic 1997-2008, a través de la immigració estrangera; una aportació que va ocultar, transitòriament, els problemes d'oferta de treball. La segona, la reducció excepcional –que no es pot atribuir a l'emigració– d'efectius de 16 a 39 anys entre 2008 i 2013. I la tercera conclusió: les estimacions de població en l'horitzó 2023 suggereixen una acceleració d'aquest procés, de manera que sense noves entrades de joves estrangers, la

reducció de població jove és, simplement, aterridora (37% a Catalunya i 31% a Espanya). En definitiva, un mercat laboral que no podrà funcionar adequadament.

Adela Ros és l'autora del capítol «Els qui marxen: qüestions al voltant d'una realitat incòmoda». Per a la professora Ros la crisi econòmica d'Espanya s'afronta de maneres molt diverses, i anar-se'n a un altre país és una de les vies que milers de persones han escollit. Tanmateix, les estadístiques no permeten veure el gran moviment de gent que va i ve, que circula, que busca, que prova una o més vegades o que es mou amb patrons migratoris complexos. Gràcies a una investigació empírica de joves instal·lats a Londres que busquen una sortida tant personal com professional, el text mostra que, tot i ser una realitat incòmoda, cal apropar-nos al terreny on les persones viuen i interactuen. Només a través del coneixement de les seves experiències podrem entendre la realitat en què viuen i, en definitiva, la complexitat del fenomen.

Elena Sánchez-Montijano, a «La mobilitat dins de la Unió Europea: una política per a temps de crisi?», es planteja quina és la realitat de la mobilitat dins de la UE, arran dels recents discursos d'alguns estats membres sobre els problemes de la lliure circulació en l'espai Schengen. El text revisa l'ordenació jurídica que dona la possibilitat a milions d'europers de moure's dins de les fronteres de la UE, s'aproxima a com és aquesta mobilitat, revisa la percepció dels europeus sobre la seva pròpia mobilitat i els seus efectes sobre els països d'acollida. El capítol conclou amb tres idees principals. Primer, la crisi ha provocat un increment en la mobilitat de comunitaris, especialment d'aquells països on més ha afectat la crisi econòmica, encara que continuen sent els nacionals d'Itàlia, el Regne Unit, França o Alemanya els que més es beneficien del dret de lliure circulació. Segon, la lliure circulació és reconeguda pels comunitaris com l'èxit més gran aconseguit per la UE i un alt percentatge es beneficien d'aquest dret. Finalment, la mobilitat intracomunitària és beneficiosa per a l'economia dels països de destí, però també suposa un enriquitment cultural i social.

L'última aportació la realitza el director per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya, Xavier Bosch. Al seu text, «Notes des de l'Administració pública», planteja que les societats actuals estan en canvi constant, fet que obliga els poders públics a reflexionar sobre les seves prioritats, especialment quan els recursos són minvants. En concret, reconeix Catalunya com una societat diversa i plural que viu en un món globalitzat i internacionalitzat, i que sempre comptarà amb immigració i emigració, cosa que fa necessari reforçar aquelles polítiques públiques que afrontin les noves realitats. En aquest context, el text presenta el procés de reflexió i consens que s'ha dut a terme entorn del disseny i l'abordatge de les noves polítiques públiques migratòries de la Generalitat de Catalunya respecte a l'emigració de ciutadans i ciutadanes cap a l'exterior. En concret, se centra en la presentació de dos instruments clau per a la política emigratòria. El primer, l'actual «Pla de Ciutadania i Migracions: horitzó 2016», imposa un canvi conceptual que deixa de banda les referències exclusives a la política d'immigració per passar a parlar de polítiques migratòries. El segon, el «Pla per a la Mobilitat Internacional», serà l'eina que articularà el conjunt d'actuacions que es duran a terme i buscarà respondre a la nova realitat emigratòria de forma eficaç i àgil.

S'han d'evitar simplificacions que defineixin l'emigració com a quelcom de positiu o negatiu, tot dependrà de com reaccionin els actors implicats i com ho percebi cada emigrant de forma particular

ALGUNES IDEES PER A LA REFLEXIÓ

Podem afirmar que la Gran Recessió és el principal condicionant del canvi en la tendència migratòria. I és que bona part dels fluxos migratoris són molt sensibles al cicle econòmic ja que es troben lligats a les oportunitats d'ocupació als països de destí (Piore, 1979). En aquest marc, les institucions i els organismes s'han vist col·lapsats arran del creixement sobtat del nombre de nacionals que han decidit emigrar. Tanmateix, aquest increment no és tan alt com alguns polítics, i especialment els mitjans de comunicació, han volgut assenyalar, ni tan baix com mostren les dades oficials.

Bona part del discurs polític i dels mitjans de comunicació entenen l'emigració com una pèrdua d'actius formats i capacitats als quals el mercat de treball propi no ha pogut donar resposta. De fet, l'emigració no deixa de ser una pèrdua inopinada de persones que amb el seu capital humà i social, en una part guanyat al nostre país, contribuirien decisivament al nostre propi futur si no se n'anessin. Tanmateix, també aquests ciutadans poden continuar adquirint un bagatge important en capacitació, habilitats, percepcions socials i culturals, però també econòmiques, que pot repercutir positivament en origen, tant si retonen com si romanen al país al qual van marxar (Cazorla Pérez, 1989). En qualsevol cas, s'han d'evitar simplificacions que defineixin l'emigració com a quelcom de positiu o negatiu, tot dependrà de com reaccionin els actors implicats i com ho percebi cada emigrant de forma particular. En aquests moments cal gestionar la situació i, com han apuntat alguns autors (Pascouau, 2013), l'emigració, especialment la que es produeix dins de la UE, pot donar resposta als mercats laborals d'aquells estats en els quals la Gran Recessió ha tingut un impacte negatiu més important.

En qualsevol cas, i per tal que les externalitats negatives puguin ser positives a mitjà i llarg termini, és bàsic prendre les decisions adequades. Ara sembla el moment de posar al dia la legislació estatal i de les comunitats autònomes, i no solament les normes sinó totes les mesures que pugui incloure aquesta política. En primer lloc, cal una participació activa de les administracions en l'elaboració de polítiques públiques que regulin i facilitin el fenomen emigratori; aquesta política només podrà ser eficaç a partir de la posada en marxa d'actuacions coordinades entre les diferents institucions. Accions com fer arribar de forma eficaç la informació sobre el destí, donar a conèixer els drets dels ciutadans al nou país, connectar ofertes laborals amb les demandes o elaborar mesures que facilitin el possible retorn en són alguns exemples. En segon lloc, és important teixir xarxes, reforçar la diàspora i crear vincles amb la població que és a l'exterior. En aquest sentit, és bàsic fomentar la confiança dels emigrants cap a les institucions d'origen perquè la relació entre aquests i la seva comunitat romangui en el temps i en la distància. En tercer lloc, cal la funció i l'esforç de moltes organitzacions no governamentals en la tasca de donar suport i guiar els emigrants. Donar suport a les entitats a l'exterior en la seva feina d'orientació i assessorament als nouvinguts és una bona pràctica. Finalment, en quart lloc, cal millorar les dades amb què comptem. La informació oficial de la qual es disposa pot mostrar resultats distorsionats i cal tenir en compte que aquest és un fenomen complex i amb moltes variables. Dades actuals i de qualitat ens permetran prendre decisions més pròximes a la realitat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Benton, Meghan i Petrovic, Milica. *How free is free movement? Dynamics and drivers of mobility within the European Union*. Migration Policy Institute Europe, 2013.

Cachón, Lorenzo. «La inmigración en España tras el fin de El Dorado», a: Moreno, Gorka (ed.). *Inmigración e impacto de la Crisis. Anuario de la Inmigración en el País Vasco 2013*. Euskadi: Ekuspegi@k, 2014, p. 545-554.

Cazorla Pérez, José. *Retorno al sur*. Madrid: Siglo XXI de España, 1989.

González Enríquez, Carmen. «¿Emigran los españoles?». *Revista de Prensa Tribuna Libre* (2013) (en línia) [Data de consulta 01.02.2014] <http://www.almendron.com/tribuna/>

González-Ferrer, Amparo. «La nueva emigración española. Los que sabemos y lo que no». *Zoom político*, nº 18 (2013). Fundación Alternativas.

Holland, Dawn i Paluchowski, Pawel. *Geographical labour mobility in the context of the crisis*. Londres: National Institute of Economic and Social Research, European Employment Observatory, 2013.

Pascouau, Yves. «Intra-EU mobility of third-country nationals State of play and prospects». *Discussion Paper*. European Policy Centre (2013).

Piore, Michael J. *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. New York: Century Univ. Press, 1979.

Sánchez Alonso, Blanca. *Las causas de la emigración española 1880-1930*. Madrid: Alianza Universidad, 1995.

L'EMIGRACIÓ A CATALUNYA, ESPANYA I LA UNIÓ EUROPEA

- L'EMIGRACIÓ DES DE CATALUNYA:
ASPECTES DEMOGRÀFICS I PROSPECTIUS

Anna Cabré i Andreu Domingo

- LA NOVA EMIGRACIÓ DES D'ESPANYA I CATALUNYA
EN LA GRAN RECESSIÓ (2007-2016?):
UNES REFLEXIONS PROVISIONALS

Lorenzo Cachón

- EL FUTUR DE CATALUNYA I ESPANYA DAVANT
L'EMIGRACIÓ: EFECTES SOBRE L'OFERTA DE MÀ
D'OBRA A MITJÀ TERMINI

Josep Oliver Alonso

- ELS QUI MARXEN: QÜESTIONS AL VOLTANT
D'UNA REALITAT INCÒMODA

Adela Ros Híjar

- LA MOBILITAT INTRA-UE: UNA POLÍTICA PER A TEMPS
DE CRISI?

Elena Sánchez-Montijano

Anna Cabré i Andreu Domingo

Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ: CONTRADICCIONS APARENTS ENTRE L'ULL PÚBLIC I L'ESTADÍSTIC

Des de l'inici de la crisi econòmica el 2008 i fins al 2012 (darreres dades disponibles), s'ha enregistrat a Catalunya un increment important de l'emigració, alhora que ha davallat la immigració: en total 807.800 persones han abandonat el Principat, la majoria, el 62,6%, cap a l'estranger (505.859); la resta, 301.941, en direcció a d'altres contrades d'Espanya. Al mateix temps, el nombre d'immigrants ha estat de 927.544 persones, la majoria provinents també de l'estranger (637.130), el 68,7%, i la resta d'altres parts d'Espanya (290.414). No obstant això, les tendències han apuntat a direccions contràries: mentre l'emigració ascendia any rere any, la immigració no deixava de caure.

L'evolució observada per al conjunt espanyol no ha estat substancialment diferent: l'emigració a l'estranger durant el període es xifrava en 1.711.644 persones i el saldo migratori continuava sent positiu, amb 802.986 persones; si ens fixem només en la migració protagonitzada per persones nascudes a Espanya i de nacionalitat espanyola, amb xifres molt més modestes, aquestes es redueixen a 153.595, el que representa un 9% del total de sortides. Malgrat la mínima proporció de l'emigració d'espanyols nascuts a Espanya, aquests s'han incrementat en un 37% durant el període de crisi, i el saldo migratori experimentat ha estat de signe negatiu, 68.741 baixes, al contrari del que succeeix amb el total de sortides (i encara més amb els moviments migratoris d'estrangers).

Ben aviat, però, un sol fenomen va acaparar l'atenció dels mitjans de comunicació, de la classe política i de l'opinió pública per damunt dels altres: l'emigració d'espanyols en general i de catalans en particular cap a l'estranger. La coincidència entre el que succeïa al conjunt d'Espanya i a Catalunya no feia més que amplificar la recepció del que es presentava com la tendència futura de la població i un dels primers i més palpables efectes de la crisi econòmica: l'emigració com l'única sortida per a la que ja es va batejar com a «generació perduda» (Domingo i Sabater, 2013). Aquesta qualificació va ser la que els va dedicar un informe de l'Organització Internacional del Treball (OIT), on es definia com a tal la generació de joves preparats als quals el sistema productiu dels seus respectius països no era

Pel que fa a l'emigració, el que ens diuen les dades disponibles no és ni de bon tros el que difonen els mitjans de comunicació, ni l'èxode massiu que es representa popularment

capaç d'assegurar l'ocupació i encara menys una professionalització. A Espanya això suposava plantejar-se si el *boom* migratori no havia estat res més que un parèntesi en la dinàmica demogràfica, que ara, passat el miratge de la dècada prodigiosa, irisada en concordança amb el volum de la bombolla immobiliària, tornava a pautes seculars d'emigració. Per a Catalunya, el trencament que aquesta realitat pot semblar encara més radical. Deixant de banda l'exili que va seguir la Guerra Civil espanyola, hauríem de recular a la migració transatlàntica del segle XIX per trobar una època on l'emigració hagi tingut una rellevància demogràfica i social com la que alguns apunten per al futur. Recordem que en el pitjor moment de la crisi del petroli, quan per primer cop es van enregistrar saldos negatius per a Catalunya durant el segle XX (unes 85.000 persones menys entre les entrades i les sortides per al quinquenni 1981-85), aquests fluxos van afectar sobretot als immigrants en dècades anteriors, o a la seva descendència (en moviments de retorn), però no van significar en cap cas una emigració internacional digna d'esment. Estaríem assistint a la fi d'un sistema? A la decadència del que s'havia anomenat «sistema català de reproducció», en reconeixement precisament del paper central que la immigració havia tingut històricament en l'evolució de la demografia al país? (Cabré, 1999).

El que ens diuen les dades disponibles, però, no és ni de bon tros el que difonen els mitjans de comunicació, ni l'èxode massiu que es representa popularment: no només per al conjunt del període la immigració ha continuat sent més nombrosa que l'emigració, com hem vist, sinó que de tots els fluxos que tenen Catalunya com a origen, el de persones de nacionalitat espanyola nascudes a Espanya que marxen a l'estranger –que és el més proper a la migració «d'autòctons», incloent els fills d'immigrants nascuts a Catalunya nacionalitzats espanyols–, és un dels que menys volum registra: 26.644 baixes entre el 2008 i el 2012, que aplega només el 5,3% del total emigratori del període.

Les dades ens ajuden, però poc. Sabem que estan subestimades, en especial en el cas dels autòctons, com veurem tot seguit, però ignorem quant. Com podem explicar aquesta divergència entre el que es percep i el que ens diuen les sèries estadístiques? Ens trobem davant d'una distorsió merament estadística d'un fenomen emergent? O haurem de creure que s'ha exagerat un fenomen que si bé és nou no té ni molt menys la magnitud que se li atribueix?

SOBRE LA INCERTESA ESTADÍSTICA

Per estudiar els moviments migratoris a Espanya, es disposa de l'Estadística de Variacions Residencials (EVR) que elabora l'Institut Nacional de Estadística (INE) a partir de les altes i baixes del padró. D'altra banda, com a aproximació indirecta de l'emigració a l'estranger, es pot utilitzar també l'anomenat *Padró d'Espanyols Residents a l'estranger* (PERE) igualment elaborat per l'INE. El principal problema d'aquesta segona font és que es tracta d'un registre d'estocs i no de fluxos, és a dir, que la variació entre un any i un altre de la població empadronada a l'estranger depèn de la mortalitat i la natalitat, tant com de l'emigració i la immigració, o l'adquisició de la ciutadania (espanyola o d'un segon país), i que recull tota la població resident abans de la crisi econòmica, a més del fet que també ha presentat un subenregistrament endèmic.

Amb aquesta font, doncs, multipliquem els biaixos que s'haurien de controlar per donar com a bones les dades publicades. A més, com han assenyalat diversos autors (Garrido, 2013; González-Ferrer, 2013), la Llei de la Memòria Històrica aprovada el 2007, que atorga la nacionalitat als descendents de l'emigració forçada entre el 18 de juliol de 1936 i el 31 de desembre de 1955 (període marcat per la Llei), ha incrementat aquest cens, sense que ni tan sols s'hagi produït cap moviment migratori. Per aquesta raó ens centrarem en l'anàlisi de les dades de l'EVR.

L'EVR, que ha acabat copsant força acuradament la immigració arribada de l'estranger i els moviments intermunicipals, és incapaç de fer el mateix amb les sortides de territori espanyol (Duque, 2011). Potser sorprendrà saber que els biaixos en el registre d'altres i baixes, bé que per diferents raons, els trobem tant entre la població de nacionalitat espanyola com entre la que no n'és. Així, per exemple, les altes dels espanyols han estat endèmicament afectades per un registre esbiaixat per múltiples raons, que anaven des de la desgravació fiscal de la segona residència fins a motius idiosincràtics com voler mantenir el dret de vot a un municipi determinat –sovint el de naixement, en el que ja no es residia–, passant per mantenir el domicili patern com a referència per a aquells fills estudiants que resideixen en un altre municipi mentre dura el llarg procés d'emancipació (Sabater i Ajenjo, 2005). El registre de les altes de la població estrangera ha estat patat per les diferències en el tractament jurídic de l'estranger, passant per períodes de clar subenregistrament –anterior a la Reforma de la *Llei de Bases de Règim Local* de 1996 (Domingo i Sabater, 2010)–, a d'altres com el darrer, quan se sospitava una creixent inflació dels residents per acumulació de població que no s'havia donat de baixa. Per combatre la sobreestimació i les duplicacions de què es tenia constància que s'estaven produint al Padró Continu, a partir de 2004 es van establir les anomenades «baixes per inclusió indeguda» i, a partir de 2006, les «baixes per caducitat». Les primeres corresponien als procediments de baixa d'ofici duts a terme pels ajuntaments (quan es constata que la persona anteriorment empadronada ja no resideix al domicili acreditat i que no consta la seva residència en cap altre municipi espanyol) i que, a efectes de l'EVR, són tractats com a emigracions a l'estranger de les quals es desconeix el país de destinació. Les segones són el resultat de la modificació legislativa introduïda per la Llei 14/2003 de la *Llei Reguladora de Bases de Règim Local* per la qual s'estableix que els estrangers no comunitaris sense autorització de residència permanent tenen l'obligació de renovar la seva inscripció al padró cada dos anys i que, en cas de no realitzar-se, els ajuntaments han de declarar la caducitat de la inscripció. No obstant això, el gran nombre de baixes produïdes el primer any de la seva aplicació el 2006 per alguns municipis, va provocar que alguns cops les baixes realment publicades fossin el resultat de la negociació entre els ajuntaments i l'INE, aixecant justificades sospites sobre la qualitat de les dades.

En resum, tot i les pertorbacions verificades en les sèries temporals de les altes, aquestes són molt més fiables que les baixes. Per què? La raó principal és que mentre que la inscripció al padró, l'alta, és generadora de drets per a la població estrangera –dret a la sanitat pública, l'escolarització i exigència per a la regularització–, la baixa no reporta cap avantatge ni per als espanyols ni per als estrangers. Més aviat, hi ha raons per les quals les persones, però també la mateixa Administració, preferirien no enregistrar aquesta baixa. En les persones de nacionalitat estrangera, la raó principal

per mantenir l'alta pot ser no perdre els drets que aquesta genera (per si de cas volguessin tornar al país); entre aquells immigrants que han obtingut la nacionalitat espanyola, tot i haver marxat del país, els pot interessar mantenir l'empadronament com a prova de l'exercici de la nacionalitat espanyola. Alhora, caldrà tenir en compte que la majoria d'ajuntaments són refractaris a perdre població, en un sistema on el finançament passa pel nombre d'habitants del municipi. Per finalitzar, també caldrà valorar quina part de l'increment del registre de les baixes es deu, d'una banda, a l'aflorament que la simple millora estadística provoca –causant la diligència municipal diferències territorials ulteriors–, i de l'altra, a què al mateix temps es poden estar atribuint baixes per caducitat o per inscripció indeguda a moviments de sortida que no ho siguin realment, fenomen que la mobilitat domiciliar associada a la crisi pot incrementar.

El juny de 2013, poc després de l'aparició de les dades corresponents a l'EVR de 2012, l'INE publicava una nova estadística de migracions basada en estimacions fetes a partir de la mateixa EVR, amb la idea de pal·liar les deficiències a les quals ens hem referit. Bàsicament el que provoca aquesta nova font és una estimació que es fonamenta, en primer lloc, en un càlcul de la temporalitat en el cas de les baixes per caducitat; en segon lloc, en afinar la definició de migracions per als moviments de menys de 12 mesos que afectaria sobretot als moviments circulars; i finalment, en l'estimació dels moviments encara no enregistrats a causa del retard del tràmit administratiu (INE, 2013). El resultat principal d'aquesta operació ha estat augmentar notablement el nombre de sortides, rebaixant d'aquesta manera el subenregistrament i distribuint els moviments dels quals no es coneix la destinació, entre les destinacions més probables, accentuant d'aquesta forma el signe negatiu del saldo migratori. Amb tot, en no disposar de les microdades en el moment de la redacció d'aquest text, l'únic que constatarem és la diferència de nivells entre les estimacions per al conjunt de Catalunya i d'Espanya, raó per la qual hem continuat utilitzant bàsicament l'EVR, que en el seu conjunt afecta més les migracions d'estrangers que no pas les d'espanyols. Tot i que, com defensen alguns autors –si es compara amb les anteriors estimacions dels moviments migratoris a partir de l'Enquesta de Població Activa, s'ha millorat (Ródenas i Martí, 2013), pel que fa a l'EVR, sobretot si es comença a desagregar– continuen tenint l'inconvenient de ser estimacions (és a dir, que no deixen de ser una extrapolació dels perfils ja observats a l'EVR). Tenint en compte aquestes precàries condicions estadístiques, haurem d'anar molt en compte, amb les inferències que es puguin realitzar sobre el volum i característiques de l'emigració, tant per a la població estrangera com per a la població de nacionalitat espanyola.

EVOLUCIÓ RECENT DE L'EMIGRACIÓ DES DE CATALUNYA, 2008-2012

El context del conjunt espanyol

Abans de profunditzar en les tendències observades per a Catalunya, és convenient la comparació amb la resta de comunitats autònomes i el conjunt espanyol per a contextualitzar-les comptant només amb les emigracions d'estrangers (vegeu taula 1). Catalunya és, en nombres absoluts, la Comunitat Autònoma que més baixes dirigides a l'estranger

ha enregistrat, independentment del lloc d'origen o de la nacionalitat; així doncs, les 505.859 baixes enregistrades per a tot el període 2008-2012 representen el 29,5% del total espanyol. Aquest gruix va seguit de la Comunitat de Madrid (362.997 baixes) i la Comunitat Valenciana (227.152), reflectint així la importància de les persones de nacionalitat estrangera empadronades en aquestes comunitats autònomes. Si comparem l'increment en el nombre de baixes efectuades des del 2008 fins al 2012, en nombres absoluts, la jerarquia s'altera: passa a ser primera la Comunitat Valenciana (22.383 baixes); segona la de Madrid (19.398 baixes), i la tercera Catalunya (17.450). En tot cas, el que resulta notable és veure com en termes relatius l'increment de les baixes amb destinació a l'estranger ha afectat més a les regions caracteritzades per una major atracció a causa de l'ocupació vinculada de forma majoritària amb l'agricultura, com poden ser la Regió de Múrcia (que ha augmentat el nombre de baixes en un 80,9%), la de Navarra (61,6%) o Aragó (58,5%). El nivell de Catalunya, en canvi, es manté per sota de la mitjana, amb un 19,4%. Per últim, pel que fa al total de baixes per comunitats autònomes, cal destacar que, amb tot, el saldo migratori que s'obté de la resta entre les altes a l'EVR, i les baixes, continua sent positiu per a totes. Catalunya és precisament, amb 131.271 entrades per damunt de les sortides, la que se situa en el primer lloc de la classificació, seguida per Andalusia i les Illes Canàries.

El panorama varia radicalment si observem les baixes només per als nascuts a Espanya i amb nacionalitat espanyola que, com veurem amb més detall en examinar el cas de Catalunya, inclouen les «migracions d'arrossegament» –sobretot infants, però també cònjuges, d'immigrants internacionals–, sense, però, que puguem distingir entre els menors i els cònjuges relacionats amb la immigració internacional recent, i aquells que no ho estan; són aquests darrers els que han cridat l'atenció de polítics i mitjans de comunicació. Doncs bé, per a aquest col·lectiu i en nombres absoluts, la Comunitat de Madrid és la que ha experimentat un major nombre de baixes durant l'any 2012 (8.939), seguida de Catalunya (7.099) i Andalusia (4.711), també en el conjunt del període 2008-2012. Les 37.056 sortides de Madrid aplegaven la quarta part de totes les sortides, mentre que les 26.644 de Catalunya representaven el 17,4% del total. A molta distància, quedaven les 18.242 sortides des d'Andalusia. Entre Madrid i Catalunya sumaven el 41,5% de tota l'emigració de nascuts a Espanya amb nacionalitat espanyola. Aquests resultats no són gens estranys si tenim en compte les poblacions respectives d'aquestes comunitats. Els increments relatius, en canvi, s'han produït en comunitats autònomes de perfils molt diferenciats: Múrcia, on les baixes d'autòctons i amb nacionalitat espanyola han pujat al 69,5% (513 baixes en nombres absoluts), la Comunitat Valenciana amb el 49,7% (1.490 baixes) i Catalunya, amb un 46,5% (2.676). Aquest augment generalitzat de les baixes, i paral·lelament de les altes, explica que, a diferència del que passa amb el conjunt de les baixes, el saldo que es desprèn sigui negatiu per a totes les comunitats autònomes. Madrid i Catalunya encapçalarien aquest balanç negatiu amb 17.803 i 13.442 baixes respectivament, seguides d'Andalusia, amb 8.460.

Aquestes dades brutes no s'han de traduir automàticament com a «emigració de joves autòctons». L'anàlisi més detallada per a Catalunya ens permetrà veure precisament la complexitat en la interpretació d'unes sèries estadístiques, com l'EVR, que en principi haurien de ser senzilles.

Taula 1. Evolució de l'emigració cap a l'estranger per comunitats autònomes (2008-2012)

	2008	2012	Total		Saldo 2008-2012	
			2008-2012	Δ 2008-2012 Total Relatiu		
TOTAL						
Andalusia	25.207	32.910	152.650	7.703	26,5%	165.055
Aragó	4.750	8.680	33.929	3.930	58,5%	34.080
Astúries, Principat d'	2.325	3.847	15.306	1.522	49,3%	16.974
Balears, Illes	7.382	9.320	47.848	1.938	23,2%	36.656
Canàries	6.049	10.867	44.892	4.818	57,0%	87.070
Cantàbria	1.677	2.568	11.515	891	42,0%	9.970
Castella i Lleó	7.630	11.187	51.526	3.557	37,8%	36.794
Castella-la Manxa	6.580	9.872	45.030	3.292	40,0%	31.439
Catalunya	81.326	98.776	505.859	17.450	19,4%	131.271
Comunitat Valenciana	31.115	53.498	227.152	22.383	52,9%	71.556
Extremadura	1.537	2.012	9.537	475	26,8%	9.736
Galícia	7.435	9.890	45.187	2.455	28,3%	30.160
Madrid, Comunitat de	60.965	80.363	362.997	19.398	27,5%	77.851
Múrcia, Regió de	7.596	17.912	54.645	10.316	80,9%	18.813
Navarra, Comunitat Foral de	3.171	5.994	21.753	2.823	61,6%	9.417
País Basc	9.402	15.580	64.507	6.178	49,5%	26.737
Rioja, La	1.848	2.982	14.208	1.134	47,0%	3.693
Ceuta	217	292	1.033	75	29,5%	2.350
Melilla	248	499	2.070	251	67,2%	3.364
Espanya	266.460	377.049	1.711.644	110.589	34,4%	802.986
NASCUTS A ESPANYA AMB NACIONALITAT ESPANYOLA						
Andalusia	2.965	4.711	18.242	1.746	45,5%	-8.460
Aragó	563	809	3.310	246	35,9%	-1.747
Astúries, Principat d'	535	720	3.076	185	29,5%	-902
Balears, Illes	607	760	3.174	153	22,4%	-1.731
Canàries	1.226	1.498	6.818	272	20,0%	-2.801
Cantàbria	276	373	1.519	97	29,9%	-575
Castella i Lleó	496	859	3.281	363	53,6%	-1.631
Castella-la Manxa	1.152	1.353	6.338	201	16,0%	-2.497
Catalunya	4.423	7.099	26.644	2.676	46,5%	-13.442
Comunitat Valenciana	2.251	3.741	14.213	1.490	49,7%	-6.426
Extremadura	308	371	1.608	63	18,6%	-608
Galícia	2.177	2.874	12.618	697	27,6%	-1.909
Madrid, Comunitat de	6.154	8.939	37.056	2.785	36,9%	-17.803
Múrcia, Regió de	482	995	3.682	513	69,5%	-2.068
Navarra, Comunitat Foral de	342	446	1.926	104	26,4%	-1.010
País Basc	1.567	1.691	8.225	124	7,6%	-4.196
Rioja, La	144	183	820	39	23,9%	-485
Ceuta	116	114	561	-2	-1,7%	-266
Melilla	79	99	484	20	22,5%	-184
Espanya	25.863	37.635	153.595	11.772	37,1%	-68.741

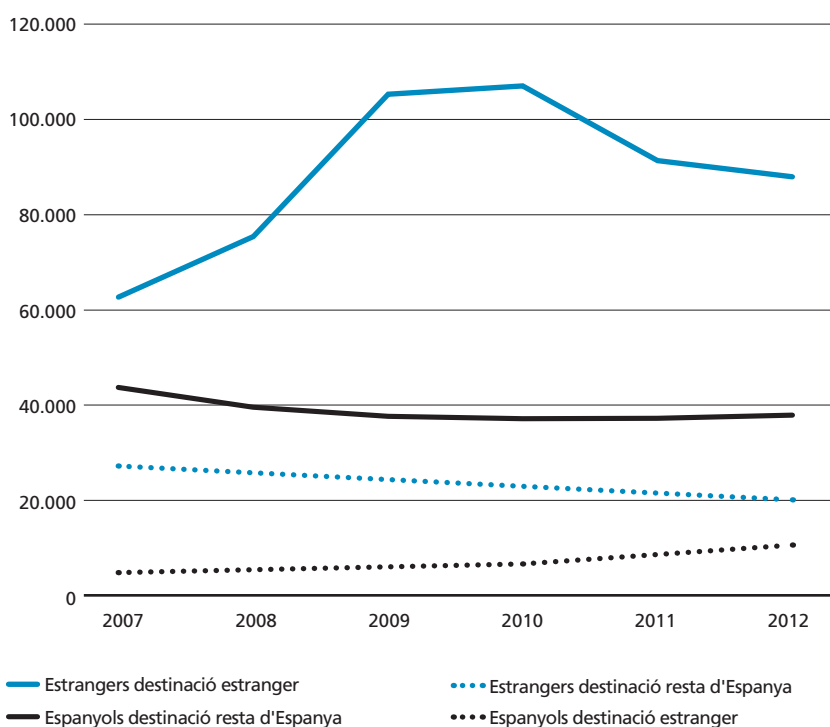
Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

Les baixes des de Catalunya

Si creuem nacionalitat amb destinació, amb un sol cop d'ull a la figura 1 podem veure com els grans protagonistes de l'emigració des de Catalunya són els estrangers que es dirigeixen a l'estranger. L'any 2010 van

assolir un màxim amb 107.160 baixes, i van decaure un 17,9%, fins a les 87.985 baixes, el 2012. Els fluxos dirigits cap a la resta d'Espanya sigui d'espanyols o d'estrangers s'han anat reduint progressivament: un 20,8% el dels estrangers fins a situar-se en 19.899 sortides el 2012, i un 15,6% el d'espanyols, amb 37.743 baixes. Per últim, efectivament, les sortides d'espanyols cap a l'estranger són els únics fluxos que han experimentat un creixement sostingut, que ha significat des del 2007 un augment d'un 56,5%, però que representen tan sols 10.791 baixes l'any 2012. Dues preguntes són essencials per saber què està passant. La primera és saber a què es deu la caiguda en les sortides d'estrangers de Catalunya el darrer any 2012; i la segona, quin és el component de l'augment de la sortida d'espanyols que, per bé que es manté en nombres més que modestos, s'ha incrementat de forma molt ràpida. A la primera pregunta hi ha dues respostes no excloents: en primer lloc, les sortides d'estrangers estarien causades sobretot per l'impacte de l'esclat de la bombolla immobiliària durant els primers anys de la crisi; passat aquest impacte, les sortides es frenarien. En segon lloc, hauríem de tenir en compte les nacionalitzacions en dos sentits: tant per l'augment d'immigrats amb nacionalitat espanyola que decideixen marxar, com pel dels fills ja nascuts a Espanya i amb nacionalitat espanyola des del moment de néixer, o amb dret a adquirir-la amb la majoria d'edat (Álvarez, 2006).

Figura 1. Emigració i immigració des de i cap a Catalunya per lloc de destinació/procedència i nacionalitat (2007-2012)

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

La discriminació positiva cap als immigrants de nacionalitat llatinoamericana, com també la concessió automàtica de la nacionalitat espanyola als seus descendents nascuts a Espanya tindrien un fort efecte tant en

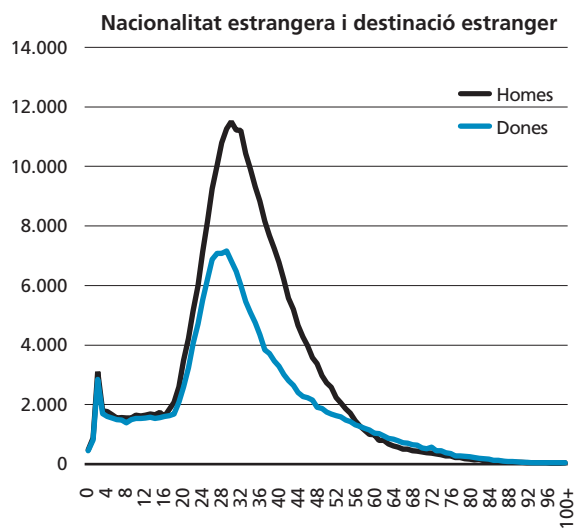
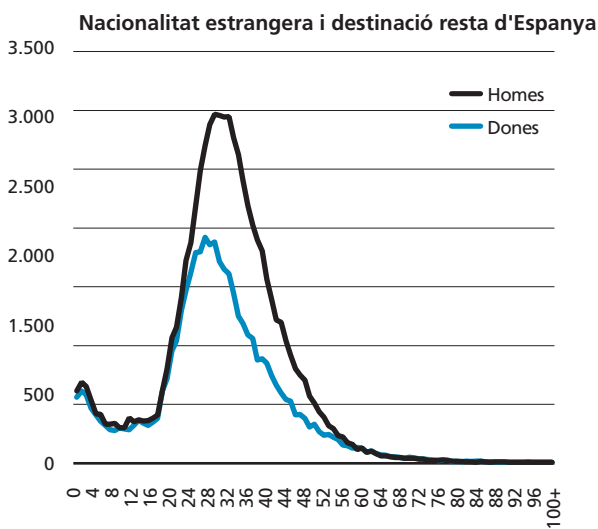
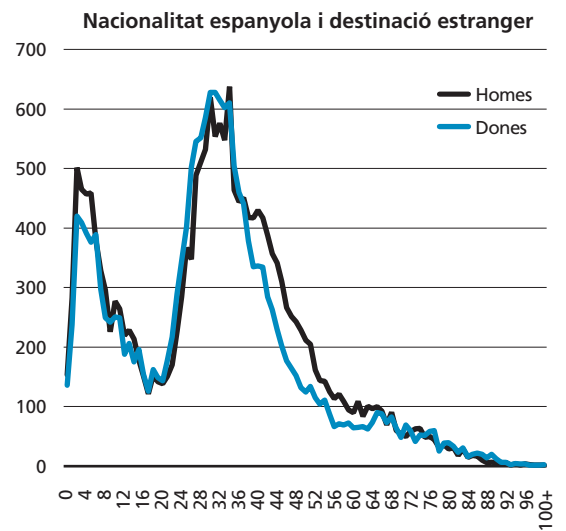
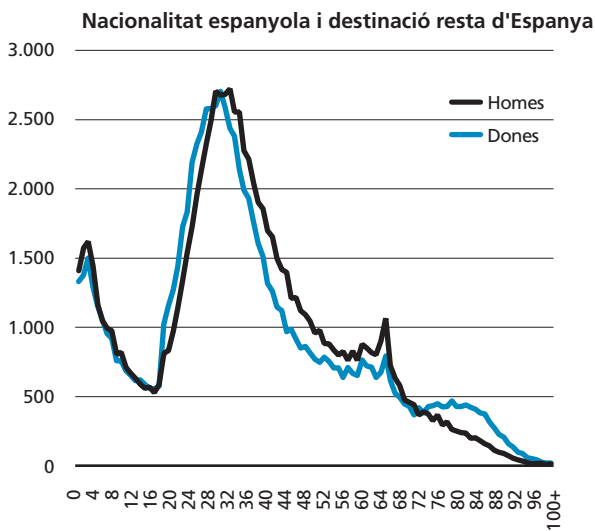
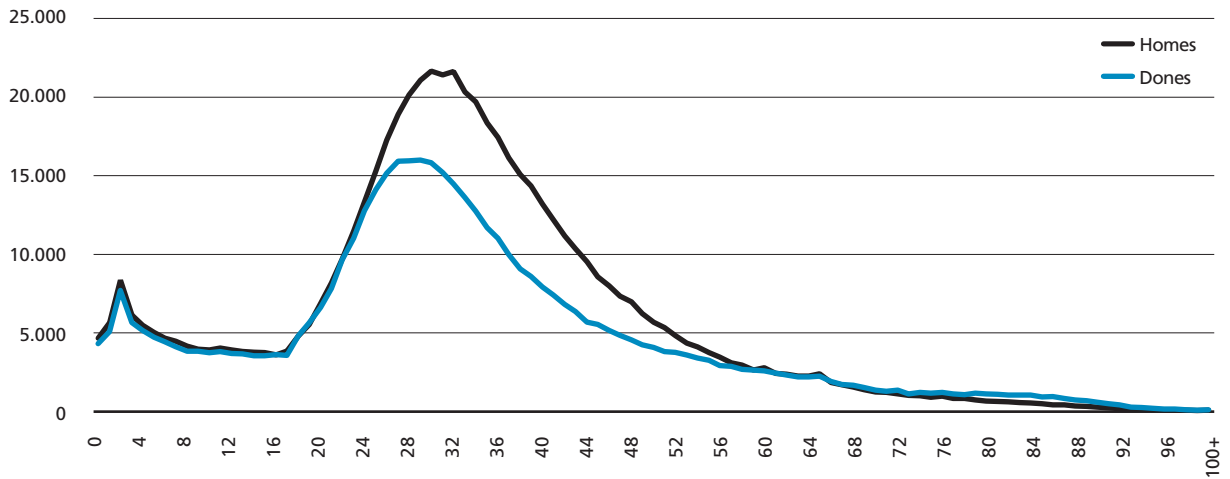
El creixement de la sortida d'espanyols des de Catalunya correspon, d'una banda, a població autòctona que emigra per primer cop i, de l'altra, a població immigrada nacionalitzada espanyola que retorna al seu país d'origen o migra a tercers països, i als seus descendents que van néixer a Espanya i han obtingut la nacionalitat espanyola

el descens de l'emigració computada als estrangers com en l'ascens de la dels espanyols. Així, la resposta a la segona pregunta, és a dir, quin és el component de l'augment de la sortida d'espanyols, és que té un doble component: el creixement de la sortida d'espanyols des de Catalunya correspon, d'una banda, a població autòctona que emigra per primer cop i que es produiria en una segona fase de la crisi, on es reflecteix ja no l'esclat de la bombolla immobiliària, sinó els efectes de les polítiques d'austeritat sobre l'ocupació de més nivell de qualificació; i, de l'altra, a població immigrada nacionalitzada espanyola que retorna al seu país d'origen o migra a tercers països, i als seus descendents que van néixer a Espanya i han obtingut la nacionalitat espanyola. Com que aquests darrers casos estan creixent, probablement en els propers anys, si les condicions econòmiques no milloren, aquests també augmentin. De fet, es pensa que l'obtenció de la nacionalitat espanyola és una raó per la qual la població immigrada pot retardar el seu projecte emigratori. I això valdria per als dos grans orígens de la migració internacional a Catalunya: les nacionalitats llatinoamericanes que han estat afavorides en l'accés a la nacionalitat espanyola, però també aquelles, com la marroquina, que sense haver-ho estat, tenint en compte l'antiguitat dels seus fluxos, presenten ara un gran potencial de nacionalitzacions.

Estructura per sexe i edat de l'emigració

L'estructura per sexe i edat ens pot ajudar a discriminar el caràcter de l'emigració recent des de Catalunya. En el seu conjunt, migren més homes que dones, sobretot en les edats centrals en què es registren les baixes, és a dir, en els grups de joves i adults. Aquest sumatori, però, no fa res més que calcar el perfil de l'emigració d'estrangers que es dirigeixen a l'exterior, a causa del pes aclaparador d'aquest flux respecte a la resta, encobrint grans diferències principalment per la nacionalitat de l'emigrant o l'origen dels seus progenitors més que no pas pel lloc on es dirigeixen –la resta d'Espanya o l'estranger–. Si observem la figura 2, veurem que l'estructura per edat de la migració espanyola que es dirigeix a la resta d'Espanya destaca en primer lloc per la sobrerepresentació de menors, que es complementaria amb la subrepresentació entre els estrangers, i que podria molt bé indicar que es tracta de descendents d'immigrants, en el que es coneix com a migracions d'arrossegament. El mateix succeeix en les migracions que es dirigeixen a l'estranger, malgrat que no descartem que part d'aquests menors de nacionalitat espanyola nascuts a Espanya no tinguin res a veure amb la immigració internacional recent, és a dir, que entre els autòctons que marxen també hi hagi una presència de parelles joves amb fills menors. La segona característica dels emigrants espanyols que els diferencia dels estrangers és, en canvi, la similitud entre les sortides d'homes i dones en gairebé totes les edats. Així, entre els estrangers es manté una predominança dels homes, ja sigui en els fluxos dirigits a la resta d'Espanya o a l'estranger. I, en tercer lloc, molt significativament, podem observar que en l'emigració espanyola que es dirigeix a la resta d'Espanya hi ha una punta al voltant de l'edat de jubilació, entre els 60 i els 66 anys que molt bé podria correspondre a la jubilació d'antics emigrants espanyols que es dirigeixen als seus llocs d'origen o els de les seves famílies, i una sobrerepresentació de dones d'edats avançades, majors de 70 anys, en proporcions que no existeixen en cap dels altres fluxos observats.

Figura 2. Distribució per sexe i edat de l'emigració des de Catalunya per lloc de destinació i nacionalitat (2007-2012)

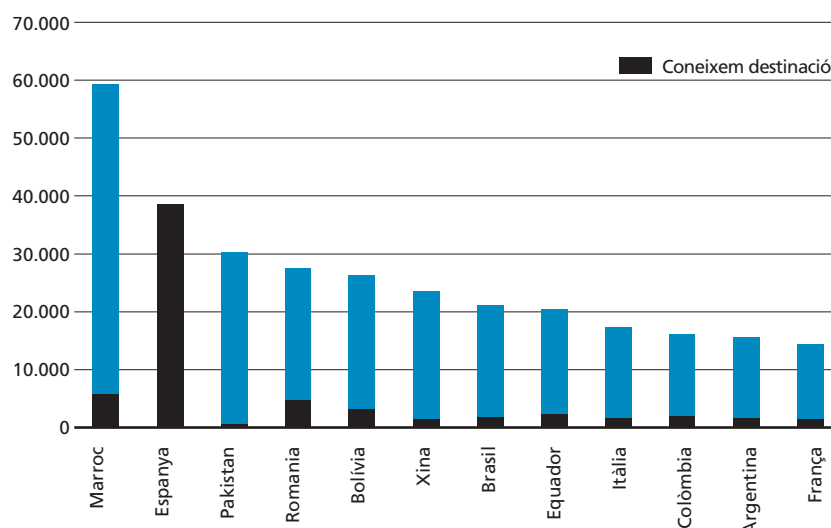

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

Les baixes per nacionalitats

Com ja hem advertit al començament, un dels problemes afegits en l'anàlisi de l'emigració no és només la cobertura de les baixes i el biaix que pugui tenir per nacionalitats, sinó el molt reduït nombre de baixes de les quals coneixem la destinació –10% de mitjana–, menys, és clar, en el cas que la destinació sigui la resta d'Espanya; aleshores, coneixem el cent per cent dels casos per a totes les nacionalitats. D'aquesta manera, entre les 11 nacionalitats més representades tret de l'espanyola, el percentatge dels casos en què coneixem la destinació oscil·la entre el 17,2% en el cas dels romanesos i tan sols el 2,2% dels pakistanesos (figura 3). La primera característica d'aquestes baixes és que ni en nombres absoluts, ni calculant les taxes, a excepció dels absoluts per al Marroc, les sortides no respecten el rànquing de la presència d'aquestes nacionalitats a Catalunya, ni en el cas dels moviments dirigits a la resta d'Espanya, ni en el dels que s'orienten cap a l'estranger. Així, efectivament el Marroc amb 59.241 sortides a l'estranger i 21.620 dirigides a la resta d'Espanya és la nacionalitat –tret de l'espanyola– més representada en ambdues baixes. Però en el cas de les sortides a l'estranger, la segona nacionalitat que apareix és l'espanyola (38.573), i la tercera la pakistanesa (30.324), tot i que els pakistanesos només ocupen el setè lloc entre les nacionalitats més representades empadronades l'1 de gener de 2012. Aquest és el cas també per a la migració que es dirigeix a la resta d'Espanya: la primera nacionalitat és l'espanyola, amb 188.853 baixes per a tot el període, i la segona és la marroquina, amb 21.620; la tercera és la xinesa amb 12.217, que se situa en cinquè lloc entre els empadronats.

Figura 3. Nombre de baixes, principals nacionalitats i % coneixem destinació (2008-2012)

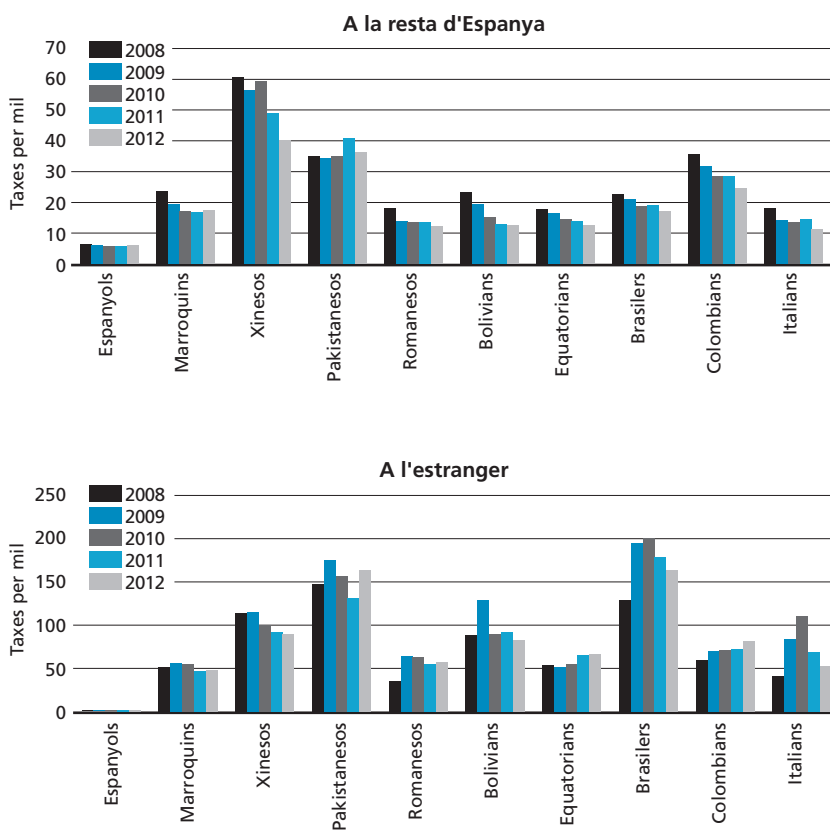

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

Els nombres absoluts solen reflectir el pes de la immigració, però per apropar-nos a la intensitat haurem de recórrer a les taxes brutes d'emigració, és a dir, a les persones que han abandonat Catalunya sobre el total de població resident d'aquest origen. Des d'aquesta perspectiva, els que més s'han mogut, en el cas de la migració dirigida a la resta d'Espanya (figura 4) han estat els

xinesos, seguits dels pakistanesos i colombians a molta distància dels marroquins, i amb tendències disperses en el temps. Mentre que els xinesos i els colombians han anat disminuint en intensitat, les sortides dels pakistanesos han anat pujant, tot i que per a gairebé totes les nacionalitats la tendència ha estat decreixent. Pel que fa a les sortides a l'estranger, la nacionalitat amb taxes més elevades és la brasilera, seguida de la pakistanesa i la xinesa. En principi aquesta intensa reacció cal interpretar-la de dues formes: la primera a causa del relativament escàs temps de residència (és el cas del Brasil, però també el de Bolívia), o de les xarxes migratòries i familiars esteses a d'altres països europeus (més fins i tot que el retorn), com podria ser el cas dels pakistanesos i, en menor mesura, dels xinesos, però també dels de nacionalitat italiana.

Figura 4. Taxes d'emigració des de Catalunya amb destinació a la resta d'Espanya i l'estranger, principals nacionalitats (2008-2012)

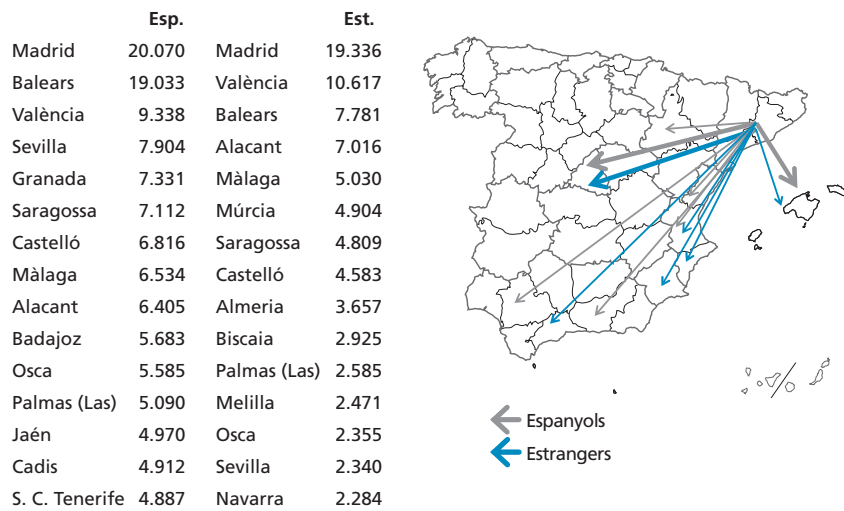
Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

DESTINACIÓ DE LA MIGRACIÓ DES DE CATALUNYA 2008-2012

Tot i que només amb tres províncies –Madrid, les Illes Balears i València– cobrim la quarta part de totes les destinacions de l'emigració espanyola que surt de Catalunya a la resta d'Espanya, i la tercera de la dels estrangers que emigren de Catalunya, l'ordenació de la resta de províncies representades, dependent de si tenen o no la nacionalitat espanyola, és força diferent. Si po-

sem en relació les taxes d'emigració abans comentades amb les característiques de les províncies que apareixen com a principals destinatàries de l'emigració d'estrangers residents a Catalunya, podríem distingir entre dues menes de moviments: aquells que es podrien interpretar com una dispersió en el territori relacionats amb la implantació o existència de negocis ètnics (per exemple, en el cas dels xinesos o els pakistanesos), o els dirigits a aquelles províncies que poden presentar xarxes migratòries consolidades per alguna de les nacionalitats més representades, i alhora una expectativa d'ocupació en els sectors que els darrers anys han concentrat més població estrangera (podria ser el cas, per exemple, de Múrcia i l'agricultura intensiva, i Màlaga i Mallorca i el sector serveis i hostaleria). Per a la població espanyola, en canvi, (tot i comptant que part d'aquesta són immigrants nacionalitzats), apareixen províncies com Sevilla i Granada (en tercer i quart lloc, respectivament) que podrien correspondre al retorn d'antics emigrants en edat de jubilació, com veiem al perfil per sexe i edat.

Figura 5. Fluxos des de Catalunya dirigits a la resta d'Espanya, per nacionalitat (espanyol/ no espanyol) i província de destinació (2008-2012)

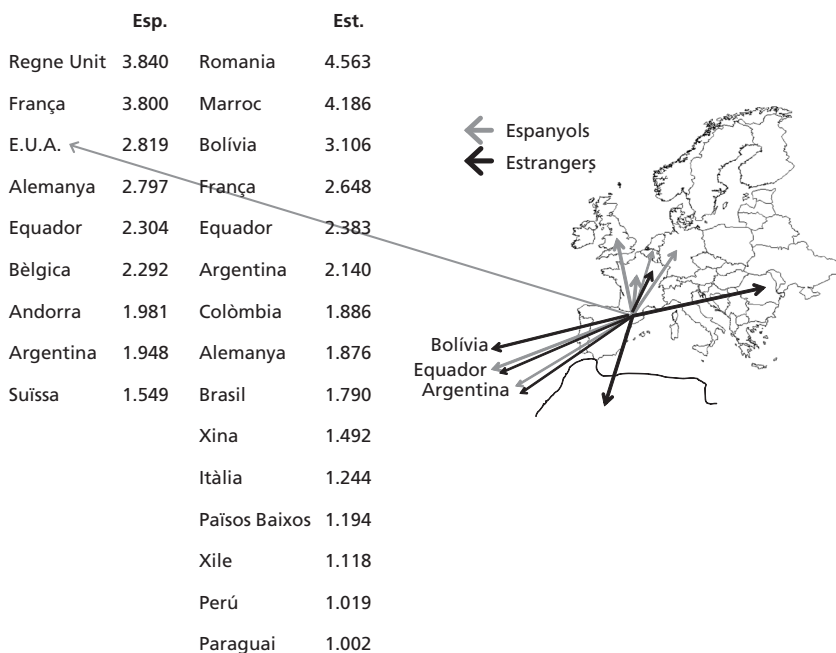

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

Quant a l'emigració internacional de la població resident a Catalunya durant el període de crisi, els països que apareixen com a primeres destinacions són força diferents segons la nacionalitat dels emigrants; per als estrangers, la primera opció continua sent el país d'origen. És per això que no ens ha d'estranyar que en els tres primers llocs trobem països com Romania, Marroc i Bolívia. El segon lloc sol correspondre al país on les diferents nacionalitats havien migrat abans del *boom* migratori espanyol. D'aquesta manera, per exemple, per als equatorians el segon país seria els Estats Units; per als pakistanesos, el Regne Unit; per als bolivians, Argentina, i, per als marroquins, Bèlgica o França. Així, tot i que la migració d'espanyols es dirigeix cap als països europeus, hem d'entendre que part d'aquests fluxos estan formats per estrangers nacionalitzats espanyols i per espanyols nascuts a Espanya (els menors) que, de fet, són descendents d'immigrants estrangers. Per veure amb més claredat aquesta situació, es representa la distribució per sexe, edat, nacionalitat i lloc

de naixement dels fluxos rebuts des de Catalunya per quatre dels països europeus que més immigració de nacionalitat espanyola han rebut des de l'inici de la crisi: Regne Unit amb 4.592 baixes enregistrades, França amb 6.448, Alemanya amb 4.673 i Bèlgica amb 3.224.

Figura 6. Principal destinació de l'emigració internacional des de Catalunya per nacionalitats (espanyola/no espanyola) (2008-2012)

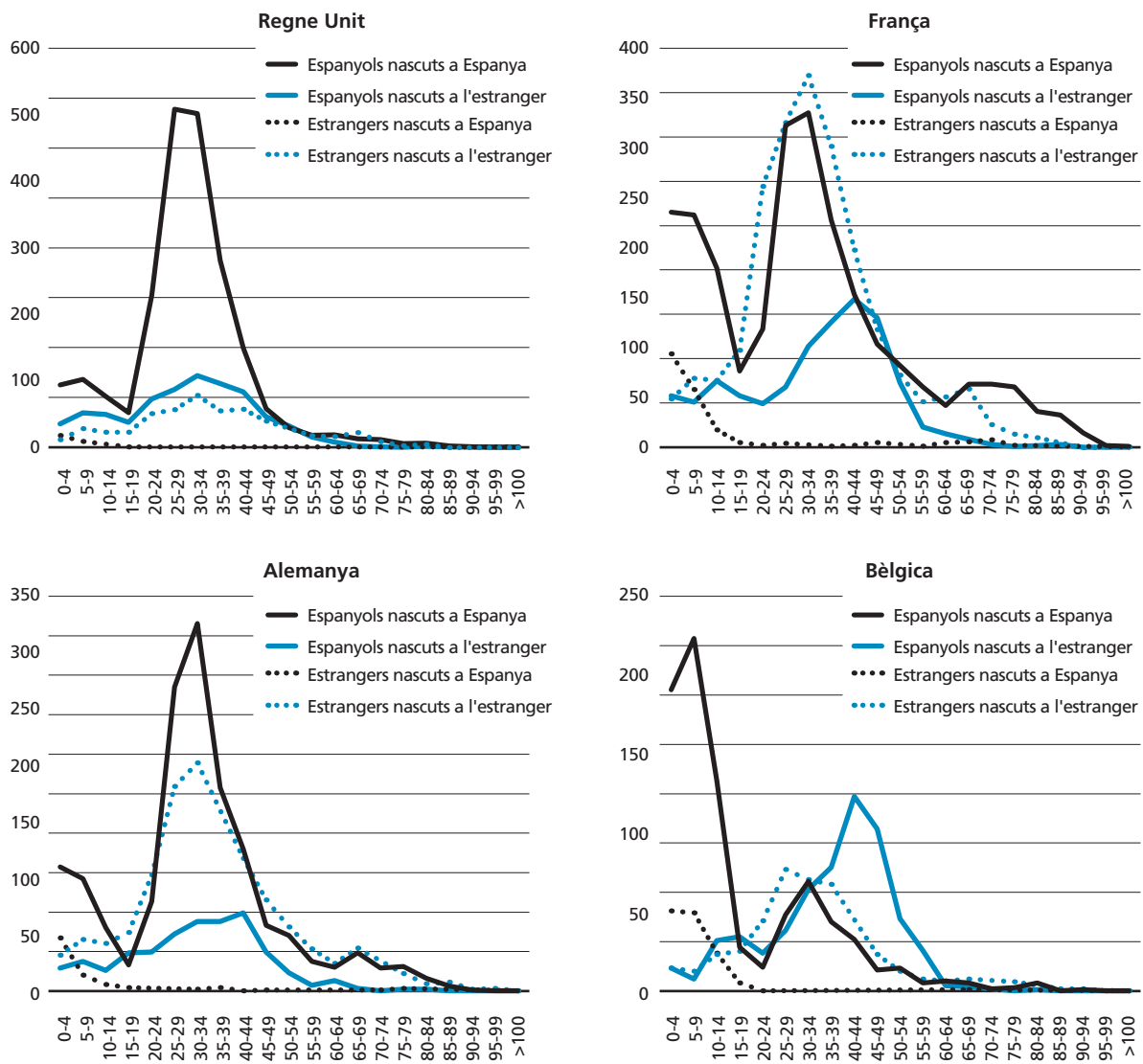

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE).

Si ens fixem en l'estructura, veurem que estem parlant de quatre models diferents. En el cas del Regne Unit i Alemanya, efectivament la població espanyola nascuda a Espanya és predominant en els fluxos sobre la d'altres nacionalitats. Mentre que en el cas de Bèlgica (i, en menor mesura, de França) és predominant la població estrangera nacionalitzada espanyola i la població que, tot i tenir la nacionalitat espanyola i haver nascut a Espanya, està clarament relacionada amb la immigració internacional rebuda durant els inicis del segle XXI. Així, al Regne Unit, tant el volum com el perfil de la població indica que és una destinació que ha concentrat durant aquests darrers anys més fluxos d'espanyols nascuts a Espanya, molt per damunt de la resta de combinacions, tot i que entre els menors, entre els 0 i 9 anys, que protagonitzen aquest augment molt probablement es comptabilitzin fills d'immigrants nascuts a Espanya i amb nacionalitat espanyola. Entre els estrangers nascuts a l'estranger, crida l'atenció el segon pic, entre els 60 i els 74 anys, que correspon a britànics residents a Espanya. A Alemanya, juntament amb els fluxos d'espanyols nascuts a Espanya, trobem com a segon flux el d'estrangers nascuts a l'estranger; els alemanys són, però, de bon tros, la primera nacionalitat que a diferència dels britànics inclou població jove. Els exemples francès i belga hi posen el contrapunt. Com ja hem esmentat, en la primera nacionalitat, són els fluxos d'estrangers nascuts a l'estranger (majoritàriament francesos –alguns presumiblement d'origen magrebí–, i marroquins) o

la població estrangera nacionalitzada espanyola –principalment nascuda al Marroc. A Bèlgica, el nombre desproporcionat d'infants espanyols nascuts a Espanya ens alerta sobre que la major part d'aquests infants són fills de marroquins nacionalitzats espanyols. En conclusió, els fluxos que surten des de Catalunya a l'exterior, fins i tot aquells protagonitzats per població de nacionalitat espanyola, són molt diversos segons el país destinatari, incloent bona part dels nacionalitzats espanyols i la seva descendència, que en termes sociodemogràfics difereixen àmpliament d'allò que en l'imaginari col·lectiu es representa quan es parla de l'emigració de catalans o d'espanyols, i això sense posar en dubte la catalanitat o l'espanyolitat d'aquells que la protagonitzen. També cal remarcar que els països escollits com a destinació majoritària d'aquests fluxos no depenen d'una virtual demanda d'obra, sinó de l'existència de xarxes familiars o migratòries, com és el cas dels marroquins respecte a França i Bèlgica.

Figura 7. Emigració des de Catalunya per destinació, edat, nacionalitat i lloc de naixement dirigida al Regne Unit, França, Alemanya i Bèlgica (2008-2012)

Font: Elaboració pròpia segons dades de la Estadística de Variaciones Residenciales (INE).

CONCLUSIONS: SOBRE LA NATURALESA DELS CANVIS

De moment, l'emigració tant per al conjunt d'Espanya com per Catalunya és un fenomen important no quantitativament, sinó qualitativament. Encara que no podem descartar que en els propers anys continuï creixent, fruit d'una millora en el registre i, desafortunadament, de l'aprofundiment de la crisi econòmica, des de la perspectiva de l'evolució demogràfica, a llarg termini no cal esperar que aquesta afecti de forma determinant el futur del país, malgrat que a curt termini en els propers quinquennis podem esperar saldos migratoris negatius.

Per poder entendre el fenomen que tenim al davant haurem d'interpretar degudament la naturalesa dels moviments emigratoris que s'enregistren, així com la naturalesa de la crisi que estem experimentant. D'una banda, la migració que més preocupa l'opinió pública –la mobilitat dels joves autòctons qualificats– és, en part, una mobilitat que ja es vinculava al circuit establert per la nova societat del coneixement, i és difícil determinar si aquests moviments resulten, en una perspectiva llarga, purament i simplement moviments d'emigració, o si són moviments de migració circular (Alaminos, i Santacreu, 2010). D'alguna manera, la crisi hauria incentivat uns corrents que ja s'estaven produint, incentivats però alhora precaritzats, amb pèrdues per als individus –en la seva capacitat de negociació o en la seva ocupació sobrequalificada–, i per al país –en l'augment de la incertesa del retorn i, per tant, de la inversió realitzada en capital humà–. Aquest tipus de migració anticipa un model futur d'alta mobilitat, però haurem de ser conscients que continua sent minoritari en comparació dels fluxos de sortida dels immigrants estrangers i de la seva descendència (nacionalitzats, i ja nascuts a Espanya alguns d'ells). De l'altra, s'haurà de considerar la naturalesa de la mateixa crisi econòmica: si aquesta és una recessió que segueix el cicle, els moviments migratoris seguiran la conjuntura. Tal com alguns autors han assenyalat (Cachón, 2012), l'increment de les sortides d'autòctons es veuria vinculat a les polítiques d'austeritat, sobretot per la degradació d'un sistema I+D ja caracteritzat per la seva fragilitat, i per la reducció del sector públic, que resultava ser un dels sectors que més ocupaven joves amb alts nivells de formació. Però si ens trobem a més amb un canvi de model, el paper mateix de l'emigració es pot haver transformat, o estar en vies de transformació: en aquest sentit ens haurem d'acostumar a un futur marcat tant per la immigració (tan bon punt es recuperi la conjuntura econòmica) com per l'emigració (ja que el canvi de model fa compulsiva l'emigració –interna i internacional–, convertida ara en «mobilitat externa», com si aquesta perspectiva dignifiqués el moviment emigratori –històricament desprestigiats– i accentués la unificació de l'espai europeu).

Signifiquen aquests canvis el mateix per al conjunt d'Espanya que per a cadascuna de les comunitats autònomes o per a Catalunya en concret? Per al conjunt d'Espanya, encara que algunes interpretacions han volgut veure l'emigració de joves autòctons com un retorn al passat, és a dir, la imatge de l'Espanya negra que expulsava la seva població durant els segles XIX i XX, el perfil de la nova emigració, sigui la d'autòctons com la de neohispànics (nacionalitzats i descendents) ho desmenteix. Ara marxen per igual homes i dones, els seus nivells d'instrucció són, de mitjana, mitjans i elevats i surten d'una Espanya caracteritzada per l'envelliment i una baixa fecunditat, no de l'Espanya amb una piràmide de població jove i amb un *boom* de la natalitat. En aquest sentit, s'hauria de considerar un fenomen nou, que acompanya

Des de la perspectiva de l'evolució demogràfica, a llarg termini no cal esperar que l'emigració afecti de forma determinant el futur del país, malgrat que a curt termini podem esperar saldos migratoris negatius

l'emigració d'una immigració encara existent, tot i que minvada. Consagra, doncs, la conversió d'Espanya en un sistema demogràfic complex. Una altra cosa és que el balanç per al país de les condicions en les que s'està realitzant aquest moviment migratori, per la incapacitat de retenir talent, sigui catastròfic, i posi en relleu l'abast de l'ajustament econòmic que estem patint. El que és cert per al conjunt d'Espanya no té per què ser-ho forçosament per a cadascuna de les seves comunitats autònomes. Aquí hi tindrà un paper molt important el pes històric de la dinàmica demogràfica en cadascuna d'elles, i en concret de la migratòria. Regions que han estat històricament sistemes emigratoris, com per exemple Galícia, disposen encara de xarxes familiars que poden ajudar o animar a reprendre aquesta emigració, tant a Europa com a països emergents de l'Amèrica Llatina, fent que s'estenguin a capes de la població més enllà dels nivells de formació més elevats. Mentre que d'altres, com és el cas de Catalunya, on el sistema demogràfic vigent durant el darrer segle s'ha caracteritzat per la immigració, no existeix aquesta disposició en la mateixa mesura. Amb tot, no cal esperar que es reformuli el sistema català de reproducció que es va consolidar durant el segle xx, per esdevenir un país caracteritzat per la seva diàspora, com per exemple Irlanda. Al contrari, de la mateixa manera, però potser amb més intensitat que a les onades anteriors, el ritme i el sentit dels moviments migratoris (i amb ells del creixement de la població) ve pautat per la incidència de la crisi econòmica. És, doncs, possible que fins i tot en el proper decenni s'experimentin saldos migratoris negatius, com ja ho vam veure arran de la crisi del petroli en el primer quinquenni dels vuitanta.

No migra qui vol, sinó qui pot. Aquesta afirmació val tant per a la immigració estrangera, condicionada per la seva situació legal a més de la laboral i residencial, com per a la població autòctona no relacionada amb la darrera onada immigratòria. La immigració, però sobretot l'assentament de la població nouvinguda que romandrà al país, hauria de continuar sent un dels principals objectius de la política catalana dels propers anys. Les condicions de vida de la població nouvinguda que impliquen la gestió de la diversitat de la població que s'ha incrementat extraordinàriament arran de la darrera onada migratòria marcaran les condicions de la cohesió social del país. Amb una desitjada i futura recuperació econòmica, la immigració tornarà a més a ser una necessitat, en condicions demogràfiques globals que hauran canviat dràsticament, ja que els efectius de joves en les properes dècades s'hauran reduït en la majoria dels països del món. La competència per captar talents, que sembla centrar la preocupació dels països més desenvolupats en l'actualitat, s'estendrà a tot tipus de nivell formatiu. L'èxit d'aquesta captació dependrà en bona mesura del tracte que hagin rebut els migrats actuals (els que marxen i sobretot els que es queden). La sortida de la crisi pot estar condicionada també, en part, per la capacitat del país per treure el millor profit del potencial de les persones immigrades i de les xarxes internacionals que mantenen.

L'emigració, per la seva banda, ha pogut tenir el ressò que ha tingut, en primer lloc, perquè afecta un segment de la població —els joves més ben qualificats—, que apareixien com a la promesa del futur del país, perquè posa en evidència el fracàs per sostenir i mantenir el sistema de recerca, desenvolupament i innovació que ens havien dit que era la garantia de progrés en un món globalitzat. Juntament amb la pressió mediàtica i política, entre els sectors de la població més amenaçats per l'atur producte de les polítiques d'ajustament econòmic, l'emigració internacional s'ha convertit en el darrer recurs, ni que sigui imaginari. Entre els autòctons

que han marxat, molts d'ells per edat i cicle formatiu, ho haurien fet de totes maneres. El problema per a aquests no és haver hagut de migrar sinó les condicions en què ho han fet –que els fa baixar el seu preu en el mercat–, i les incertes expectatives de retorn, un problema tant per al seu currículum personal com per al país. És des d'aquesta perspectiva que, a més a més de les mesures d'acompanyament de l'emigració que es prenguin, cal aplicar, en tant que sigui possible, polítiques de retenció de les persones més ben preparades, alhora que s'haurà de pensar en la projecció de polítiques que facin atractiu el retorn d'aquelles persones que han hagut de marxar, moltes a contracor, perquè no esdevinguin un lamentable malbaratament de la inversió en educació realitzada durant els darrers anys.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alaminos, Antonio; Albert, María Carmen i Santacreu, Óscar «La movilidad social de los migrantes españoles en Europa». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, vol. 129 n. 1 (2010), p. 13-35.

Álvarez Rodríguez, Aurelia. *Nacionalidad de los hijos de extranjeros nacidos en España*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2006.

Cabré, Anna. *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa, 1999.

Cachón, Lorenzo «La inmigración de mañana en la España de la Gran recesión y después». *Panorama Social*, n. 16 (segon trimestre de 2012), p. 71-83.

Domingo, Andreu i Sabater, Albert. «Crisis económica y emigración: la perspectiva demográfica», a: Aja, E.; Arango, J. i Oliver Alonso, J. (eds.). *Anuario de la Inmigración en España*, edición 2012. Barcelona: CIDOB edicions, 2013, p. 62-89.

– «El empadronamiento de la población extranjera en los municipios catalanes de 2004 a 2008». *Scriptanova*, vol. XIV, n. 344 (2010).

Duque, Ignacio. «Anomalías y mejoras en las estadísticas de migración internacional durante las últimas décadas». *Revista Internacional de Sociología*, vol. 69, n. 1 (2011), p. 45-78.

Garrido, Luís. «Quienes se van de España y qué hacemos para que vuelvan». *El País* (2 de abril de 2013).

González-Ferrer, Amparo. «Los datos de emigración no hablan por sí solos». *Eldiario.es* (18 de febrero de 2013).

INE. «Cifras de población a 1 de enero de 2013-Estadísticas de Migraciones 2012. Datos provisionales». *Notas de prensa* (25 de junio de 2013).

Izquierdo, Antonio (ed.). *La migración de la memoria histórica*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2011.

Ródenas, Carmen i Martí, Mónica. «La nueva estadística de Migraciones: una buena elección por parte del INE». *Revista española de Investigaciones Sociológicas*, n. 143 (2013), p. 113-120.

Sabater, Albert i Ajenjo, Marc. «Una aproximació als empadronaments atípics a Catalunya: còmput i distribució territorial d'un fenomen generalitzat». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, n. 46 (2005), p. 63-89.

LA NOVA EMIGRACIÓ DES D'ESPANYA I CATALUNYA EN LA GRAN RECESSIÓ (2007-2016?): UNES REFLEXIONS PROVISIONALS

Lorenzo Cachón

*Grupo de Estudios sobre Migraciones Internacionales (GEMI),
Universidad Complutense de Madrid*

Ja entrats en la tardor de 2013 seria exagerat dir que les noves emigracions des de Catalunya, Espanya o Europa del Sud ens han agafat per sorpresa. Primer, perquè fa anys que veiem com anava canviant l'epifenomen que són les dades dels fluxos migratoris d'immigració i d'emigració. En segon lloc, perquè la Gran Recessió (GR) i les polítiques que s'estan aplicant tenen efectes socials devastadors en termes d'ocupació i de condicions de vida dels ciutadans i produeixen un «efecte expulsí» migratori. I finalment, també, perquè s'han posat en marxa transformacions estructurals a nivell mundial que precedeixen el *tsunami* de la GR, que n'aguditzen els efectes i que es troben en la base dels canvis del comportament dels fluxos migratoris.

Aquests diferents nivells de mirar la realitat social ens podrien remetre als tres diferents temps històrics de què parlava Fernand Braudel (1970)¹: els temps breus de l'individu i dels esdeveniments; el «recitatiu de la conjuntura»; i la història de llarga durada. Per això, en una anàlisi de l'emigració des de Catalunya, com la que es va plantejar al Seminari que va precedir aquesta monografia, vaig proposar passar «de l'instantani a la llarga durada». I per a això seguir la recomanació de Braudel: «l'enquestador del temps present (i els sociòlegs hem de donar-nos per al·ludits, després de les diverses i brillants crítiques que l'historiador de l'Escola dels *Annales* ens va fer en els seus escrits) només assoleix les *finis* trames de les estructures a condició de reconstruir també ell, d'anticipar hipòtesis i explicacions, de rebutjar allò que és real tal com és percebut, de truncar-lo, superar-lo; operacions que permeten escapar de les dades per dominar-les millor però que –totes sense excepció– constitueixen reconstruccions» (Braudel, 1970: 79). És a dir, intentarem anar més enllà d'una «sociologia *événementielle* ('episòdica')» (ibíd.: 127), deixant-nos guiar per «(...) la sorpresa, la desorientació, l'allunyament i la perspectiva –insubstituïbles mètodes de coneixement tots ells– també necessaris per comprendre el que ens envolta tan de prop que és difícil entreveure'l amb claredat» (ibíd.: 80). L'exercici pretén anar més enllà de la «història dels esdeveniments», d'aquesta agitació de les onades a la superfície, d'aquestes «oscil·lacions breus, ràpides i nervioses», i cercar (almenys) alguns dels «grans corrents subterranis i sovint silenciosos» (expressions extretes de *La Mediterrània* de Braudel, 1976).

1. És doblement oportú citar Braudel perquè el primer article que va publicar feia referència precisament als –com els podem anomenar ara, emigrants– espanyols al nord d'Àfrica al segle XVI (Braudel, 1928). I perquè així, de pas, podem recordar que aquest nord d'Àfrica va ser, després de les Amèriques, la segona àrea d'emigració espanyola en el capitalisme naixent del que Braudel va anomenar «el nostre segle XVI».

Per a això el primer que cal fer és mirar cap a un passat que mai no va deixar de ser-ho. En aquest sentit, convé recordar l'Espanya emigrant que vam ser (en termes de fluxos i d'estocs) i que mai no hem deixat de ser en termes d'estoc, malgrat el creixement de la immigració a Espanya des de mitjan anys vuitanta, especialment en la dècada anterior a la GR. Just abans que comencés la crisi actual vivia fora d'Espanya al voltant d'un milió i mig d'espanyols. I fins a l'any 2002 hi havia més espanyols a l'estranger que estrangers a Espanya. Era el fruit d'un segle d'emigració amb tres períodes molt diferents: fins al 1930 hi va haver fluxos decennals mitjans de més d'un milió de sortides d'Espanya i dirigides majoritàriament a Amèrica; els anys 1930-1950 van estar marcats per la Guerra Civil i els seus efectes, amb sortides anuals mitjanes una mica superiors a les 200.000 persones i la destinació majoritària de les quals va ser el nord d'Àfrica; i durant els anys 1950-1980, els fluxos de sortida despunten fins als 600.000 per dècada i es dirigeixen sobretot a Europa. Per cert, Amèrica Llatina, nord d'Àfrica i Europa serien durant els anys posteriors els grans orígens dels immigrants que arribaven a Espanya perquè allà on vam anar, d'allà vénen: els camins són d'anada i tornada.

Però aquesta mirada al passat, que continua sent actual, l'hem reactivada en els últims anys com a conseqüència dels canvis que la GR està produint en aquest epifenomen que són els fluxos migratoris i amb l'aparició de *noves emigracions* des d'Espanya. En aquest text presento set reflexions que volen ajudar a comprendre els canvis que s'estan produint a Espanya i a Catalunya respecte als fluxos migratoris des que va començar la GR. Els set punts que structuren el text se centraran en els tres nivells que assenyalava Braudel: els esdeveniments, la conjuntura (que podria ser formulada també en plural) i les estructures canviants. Començarem analitzant breument les xifres, ja que és el primer que cal revelar.

ELS ESDEVENIMENTS

Atenció amb les xifres (oficials espanyoles) sobre l'emigració

Atenent algunes informacions que apareixen amb molta freqüència en la premsa (espanyola i internacional), sembla que estem assistint a una emigració massiva d'espanyols (i/o residents a Espanya) cap a l'estranger. No diuen això les dades oficials, tant de l'Estadística de Variacions Residencials (INE, 2012a) com del Padró d'Espanyols Residents a l'Estranger (PERE) (INE, 2012b) (Garrido, 2013; Rey, 2013). Aquestes dades són les que fan que l'OCDE digui que l'emigració des d'Espanya és petita (OECD 2012).

Els espanyols residents a l'exterior, segons el PERE, han augmentat en 459.557 des de l'any 2009. Aquestes dades han provocat alguns titulars de premsa vistosos i desencaminats. Perquè si s'observen les dades recollides a la taula 1, es pot veure que l'increment de residents a l'estranger de nascuts a Espanya és de només 39.912 persones, mentre que la gran majoria de l'augment (el 91%) es deu a l'augment d'empadronats que no han nascut a Espanya. La immensa majoria d'aquests espanyols no nascuts a Espanya i que s'empadronen al PERE són ciutadans que han adquirit la nacionalitat espanyola aollint-se a la Llei de Memòria Històrica de 2007². Les dades de la taula 2 mostren com aquests espanyols que no han nascut a Espanya i que majoritàriament són ciutadans que s'han aollit a la «lleï de néts» es concentren en determinats països llatinoamericans (i a

2. Disposició addicional setena de la Llei 52/2007, de 26 de desembre, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor de qui va patir persecució o violència durant la guerra civil i la dictadura (BOE, 27 de desembre de 2007). La norma facilitava l'adquisició de la nacionalitat espanyola a les persones, el pare o mare de les quals fos originàriament espanyol i als «néts d'aquells que van perdre o van haver de renunciar a la nacionalitat espanyola com a conseqüència de l'exili» (per això és coneguda en molts països, especialment els llatinoamericans, com la «lleï de néts»). Aquest procés especial s'ha produït entre el 2008 i el 2010 (vegeu Izquierdo, 2011).

França). Un altre element que contribueix a l'augment d'aquests espanyols residents a l'exterior que no han nascut a Espanya són els immigrants que aconseguixen la nacionalitat espanyola per residència i que retornen als seus països d'origen (o reemigren a altres països). Cal recordar que entre el 2002 i el 2011 s'han concedit 665.761 naturalitzacions (MEySS, 2013), la majoria a llatinoamericans: el 28% a equatorians i el 18% a colombians (vegeu Tjaden i Sánchez-Montijano, 2013).

Taula 1. Espanyols residents a l'estranger segons el PERE (2009-2013)

	Dades PERE Total	Increment anual	Dades PERE Nascuts a España	Increment anual	Dades PERE No nascuts a Espanya	Increment anual
2009	1.471.691	--	633.750	--	837.941	--
2010	1.574.123	102.432	634.816	1.066	939.307	101.366
2011	1.702.778	128.655	641.122	6.306	1.061.656	122.349
2012	1.816.835	114.057	654.395	13.273	1.162.440	100.784
2013	1.931.248	114.413	673.662	19.267	1.257.586	95.146
Total increment 2009-2013		459.557		39.912		419.645

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'INE (2012b). Dades referides a l'1 de gener de cada any.

Taula 2. Increment entre el 2009 i el 2013 d'espanyols que han nascut al país de residència segons el PERE i els vuit països amb increments superiors a 10.000

Total	385.913
Argentina	86.404
Cuba	82.205
Brasil	36.568
Mèxic	36.083
Xile	26.753
Veneçuela	25.791
França	22.236
Equador	10.698
Total 8 països	326.738
% 8 països sobre total	84,7%

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'INE (2012b). Dades referides a l'1 de gener de cada any.

L'Estadística de Variacions Residencials (EVR) del padró d'habitants a Espanya mostra unes xifres comparables (taula 3): des que va començar la crisi, les baixes al padró s'han duplicat (en relació amb el quinquenni anterior a la GR), però aquestes baixes són molt significatives sobretot entre els no espanyols nascuts a l'estranger (col·lectiu en què les baixes s'han quintuplicat: moltes d'aquestes per baixes per caducitat), mentre que entre els espanyols nascuts a Espanya les xifres han passat de 84.771 baixes entre el 2002 i el 2006 a 153.734 entre el 2008 i el 2012 (un 81,4% més).

A partir d'aquestes dades oficials del PERE i de l'EVR, hi ha dues conclusions clares: l'emigració d'espanyols a l'estranger ha augmentat notablement des de l'inici de la GR i, tanmateix, pot dir-se que el nombre d'emigrants (que assenyalen aquestes dades) no és gaire alt, fet que contrasta amb la percepció de l'opinió pública. Tanmateix, no només l'opinió pública ho percep així.

Taula 3. Baixes al padró d'habitants amb destí a l'estranger a Espanya per nacionalitat i país de naixement (2002-2012)

Naixement	TOTAL		Nascuts a Espanya		Nascuts a l'estranger		
	Nacionalitat	Total	Espanyola	Total	Espanyola	Total	Espanyola
A) 2002-2006		327.963	100.152	91.142	84.771	236.821	15.381
2007		227.065	28.091	28.410	22.527	198.655	5.564
2008		266.460	34.453	33.053	25.888	233.407	8.565
2009		323.641	35.372	34.127	25.550	289.514	9.822
2010		373.954	37.278	39.211	26.693	334.743	10.585
2011		370.540	52.841	50.669	37.928	319.871	14.913
2012		377.049	56.392	51.666	37.675	325.383	18.717
B) 2008-2012		1.711.644	216.336	208.726	153.734	1.502.918	62.602
Diferència B-A		1.383.681	116.184	117.584	68.963	1.266.097	47.221
Diferència %		421,9	116,0	129,0	81,4	534,6	307,0

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'INE (2012a).

La percepció exagerada de gran part de l'opinió pública sobre el fenomen, animada per titulars vistosos dels mitjans de comunicació, cal entendre-la com el contrast entre dos fenòmens. D'una banda, l'experiència immigratòria espanyola (singular i extraordinària) que ha vist créixer el nombre d'estrangers de manera molt notable durant la dècada anterior a la crisi fins a superar el 12% de la població a Espanya, donant lloc a l'«Espanya immigrant» (Cachón, 2009). De l'altra, el fet que durant el 2011 s'hagi produït, per primera vegada des dels anys vuitanta, un saldo migratori negatiu (INE, 2012d), i que el mateix INE (2012e) afirmi que «si es mantenen les tendències actuals, l'emigració espanyola superarà la immigració en aquesta dècada en conjugar-se la intensificació de l'emigració de població autòctona amb el retorn massiu d'immigrants als seus països d'origen» i la població descendirà per moviments migratoris al voltant de 130.500 persones a l'any entre el 2012 i el 2021.

Per la seva part, les dades de les fonts oficials no són creïbles³. Però la realitat es mou entre la visió exagerada que els mitjans generen segons l'opinió pública i la infravaloració del fenomen que fan les dades oficials. Perquè en les dades d'emigració es pot dir amb claredat que no hi són tots (és a dir, no recullen tots aquells que se'n van d'Espanya) i que no tots els que hi són hi han de ser (perquè es barregen realitats diferents). El primer punt es comprova quan es comparen les dades dels que surten d'Espanya cap a un altre país segons fonts espanyoles i les dades dels que arriben surten d'Espanya cap a un altre país segons les fonts oficials dels països d'arribada. González Ferrer (2013) ho ha mostrat amb claredat comparant les dades del PERE amb les dels registres del Regne Unit, que és el primer país de recepció d'emigrants espanyols en l'actualitat, tot i que es podria pensar que aquestes dades del Regne Unit inflen el contrast per la fluïdesa d'aquesta emigració. Però podem comparar-les (breument) amb Alemanya, on es produeix una emigració menys flotant que la que té les illes britàniques com a destinació⁴.

3. No podem entrar aquí en detall sobre la crítica d'aquestes fonts. Per a això, vegeu el text de Cabré i Domingo en aquesta monografia; Domingo i Sabater, 2012; González Ferrer, 2013.

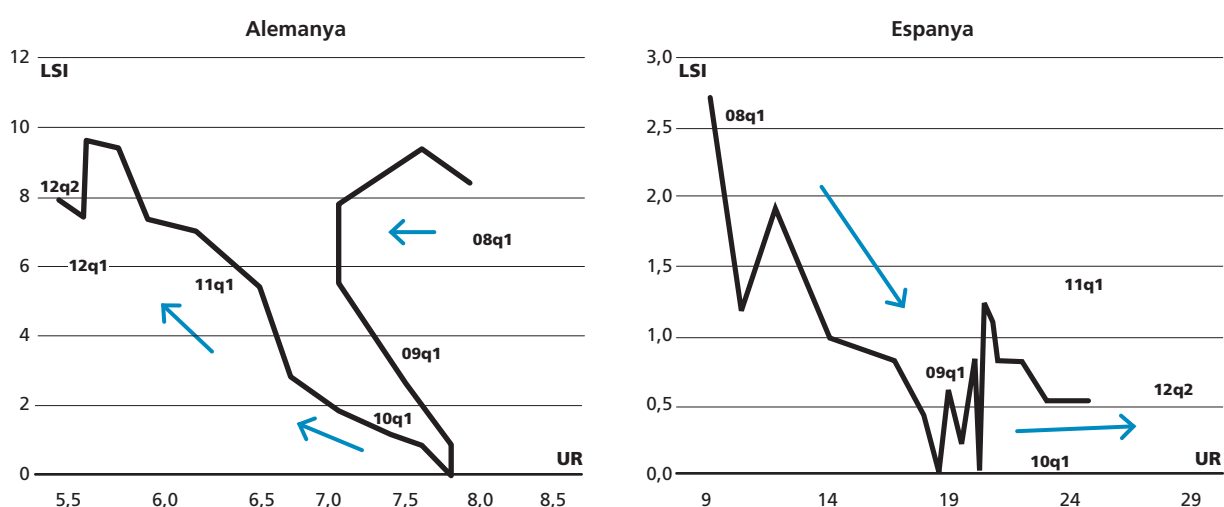
4. I on es dirigeixen el 68% de les col·locacions d'espanyols gestionades per la xarxa comunitària EURES, que, certament, no són moltes: 1.609 (d'un total de 2.351) entre juny de 2011 i maig de 2012 (vegeu xarxa EURES Espanya 2012).

Revaluant les dades d'emigració d'Espanya a Alemanya

Cal recordar la diferent (realment oposada) situació laboral d'Alemanya i Espanya. Ho podem fer amb l'ajuda de les corbes de Beveridge d'ambdós països des de 2008 (vegeu figura 1) i la seva evolució en direccions opo-

sades: no es mouen solament en un nivell radicalment diferent les taxes d'atur (el 2012, per sota del 6% a Alemanya i per sobre del 25% a Espanya), sinó que l'Indicador d'escassetat de mà d'obra es mou en un nivell molt alt i creixent a Alemanya des de mitjan any 2009* i, tanmateix, a Espanya, des d'un nivell baix ha descendit ràpidament durant els dos primers anys de la crisi. La figura mostra que es donen les condicions perquè es produeixi una (notable) demanda de mà d'obra de l'exterior des del mercat de treball alemany; les polítiques (comunitàries i alemanyes) tanquen el cercle a favor de treballadors d'altres països comunitaris com Espanya. I en aquest país les condicions perquè es produeixi una sortida de treballadors també es compleixen (fins i tot sense necessitat d'analitzar variables més qualitatives).

Figura 1. Corbes de Beveridge d'Alemanya i Espanya durant la Gran Recessió (2008-2012)

UR = taxa d'atur (%); LSI = Indicador d'escassetat de mà d'obra, derivat dels resultats de les enquestes a empreses de la UE (% de les empreses manufactureres que apunten a l'escassetat de mà d'obra com un factor limitant de la producció).
Font: European Commission (2012a) a partir de dades d'Eurostat.

Segons les dades del Cens de 2011 de la República Federal d'Alemanya (Statistisches Bundesamt, 2012), el 2011 van arribar a Alemanya 20.672 persones no alemanyes procedents d'Espanya; d'aquestes, 16.168 eren de nacionalitat espanyola i, per tant, 4.504 eren d'altres nacionalitats però que abans del seu viatge a Alemanya residien a Espanya (taula 4). Segons l'EVR, el 2011 van sortir d'Espanya amb destinació a Alemanya 3.963 espanyols, i segons el PERE, durant l'any 2011 el nombre d'espanyols a Alemanya va augmentar en aquest registre en 3.262. És a dir, que les dades espanyoles de 2011 infravaloren un 80% el flux d'espanyols que emigren cap a Alemanya.

A més, les dades de la taula 4 mostren que les xifres oficials espanyoles infravaloren especialment els grups d'edat en edat activa (18-64) i, per tant, dissimulen els efectes de l'emigració laboral des d'Espanya. Arribem a la conclusió, doncs, que l'emigració que s'està produint a Espanya des que va començar la GR dista molt de ser massiva, però és notablement superior al que indiquen les xifres oficials espanyoles.

- Com assenyalava Bibow (2013), a curt termini, «la visió d'Alemanya com a guanyadora en la crisi de l'euro ofereix com a prova el baix índex d'atur actual, un pressupost públic equilibrat i uns costos baixos d'endeutament. El contrast amb la situació en qualsevol altre país de l'eurozona és tan extrem que Alemanya també gaudeix d'una aflluència d'immigrants qualificats que enforteixen l'economia i el mercat de l'habitatge». A llarg termini, les perspectives econòmiques (i polítiques) d'Alemanya, si continuen les polítiques euroalemanyes, són molt diferents (Habermas, 2013).

Taula 4. Espanyols emigrants a Alemanya el 2011, segons el SB alemany i les dades de l'INE (EVR i PERE)

	Dades del INE		Dades del BS		Diferències dades Alemanya-INE			
	EVR: Sortides cap a Alemanya	PERE: Incrèment 2011	PERE: Incrèment 2011 %	Entrades a Alemanya	Entrades a Alemanya %	EVR	PERE	PERE (en % grups edat)
Total	3.963	3.262	100,0	16.168	100,0	-12.205	-12.906	-79,8
0-18	573	712	21,8	1.418	8,8	-845	-706	-49,8
18-24	261	452	13,9	4.740	29,3	-4.479	-4.288	-90,5
25-49	2.516	1.452	44,5	9.244	57,2	-6.728	-7.792	-84,3
50-64	380	109	3,3	621	3,8	-241	-512	-82,4
65 i +	233	537	16,5	145	0,9	88	392	270,3

Fonts: Elaboració pròpia segons dades de l'INE (2012a i 2012b), per a Espanya i, per a Alemanya, de Statistisches Bundesamt (2011). Per poder comparar-los amb les alemanyes, s'han reclassificat les dades espanyoles per grups d'edat, que són, per tant, una estimació pròpia.

Trets de la nova emigració espanyola: el seu nivell de qualificació, l'emigració després d'haver atret talent i el nou entorn internacional

Però més enllà de les xifres afegides d'emigrants, el que cal destacar són alguns aspectes d'aquesta emigració espanyola actual que la converteixen en un fenomen diferent del que va acabar amb la crisi dels setanta, especialment la qualificació dels nous emigrants.

Sense entrar en una discussió detallada (entre d'altres coses per la manca de dades apropiades), és dubtosa l'afirmació de Garrido (2013) que diu que «sembla molt discutible que siguin els millors els que se'n van». Convé recordar que una de les proposicions estàndard de la literatura acadèmica sobre les migracions econòmiques és l'autoselecció: els migrants econòmics són descrits, en general, com més capaços, ambiciosos, agressius i emprenedors que els individus similars que opten per romandre al seu lloc d'origen (Chiswick, 1999; Borjas, 1999), i aquesta és una de les claus per explicar el seu èxit econòmic, encara que sigui un procés segmentat en termes ocupacionals (Aysa-Lastra i Cachón, 2013a; 2013b). El que sí que sembla clar és que s'està produint una emigració significativa d'espanyols que, a diferència de totes les experiències migratòries del segle xx, tenen un tret comú: emigren treballadors qualificats i ho fan després d'un curt període en què Espanya, per primera vegada en la història, semblava haver traït Unamuno renunciant al «que inventin ells», i havíem estat capaços d'atreure talent (d'espanyols que eren fora i d'estrangers, comunitaris o no). Aquestes són dues novetats històriques significatives.

La primera d'aquestes proposicions es basa en el canvi radical produït en el nivell de qualificació de la població activa: hem creat talent capaç de sortir fora de les nostres fronteres (taula 5). I com deia la presidenta dels rectors de les universitats espanyoles, «formem bé, si no, no hi hauria fuga de talents» (*El País*, 26 de maig de 2013). Que Espanya sigui el primer país de la Unió Europea receptor d'alumnes Erasmus no vol dir que les nostres universitats siguin les millors (com mostren els rànquings internacionals), però sí que a les nostres universitats es forma d'una manera acceptable en el marc del context europeu.

Taula 5. Població activa i nivells d'educació superior (2000 i 2013) (dades en milers)

	Total	Llicenciats	Doctorats	Total Educ. Superior	%Sup./total
2000TI	17.744,1	4.644,7	57,2	4.701,9	26,5
2013TI	22.837,4	7.935,8	164,9	8.100,7	35,5
Variació 2000-2013					
N	5.093,3	3.291,1	107,7	3.398,8	9,0
%	28,7	70,9	188,3	72,3	33,9

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA (INE).

La segona és que durant els anys anteriors a la GR, Espanya havia estat capaç d'atreure moltes persones amb alta qualificació per treballar i fer recerca al nostre país. Per exemple, entre el 2005 i el 2008 els estrangers van ocupar el 25% de les 800 noves places que es van crear al Consell Superior d'Investigacions Científiques; en el cas dels contractes postdoc, la proporció es va situar entorn del 40% d'estrangers; als centres d'elit (molts d'aquests a Catalunya) el percentatge d'estrangers és superior. Al programa català ICREA la meitat dels 200 contractes que s'han efectuat han estat a estrangers (i la resta a persones d'origen espanyol o català que investigaven a l'estranger). Si no hagués estat així, la fuga de cervells que s'està produint no tindria la visibilitat que ha assolit els últims mesos, perquè la ciència i els científics mai no han tingut gaire visibilitat en els mitjans de comunicació espanyols (Ruíz Uceda, 2013). Aquesta capacitat d'atreure talent ha anat lligada a l'esforç per millorar la despesa interna en R+D durant els anys anteriors a la crisi: del 2004 al 2008 la despesa (o era realment inversió?) en R+D va passar de l'1,02% a l'1,35% del PIB i l'ocupació en aquest sector va créixer a un ritme mitjà anual del 6% entre el 2004 i el 2010, la qual cosa va suposar un increment del personal pròxim al 40% en un sexenni (INE, 2012f).

A això cal afegir el nou entorn internacional en què les migracions qualificades es veuen afavorides per diversos factors (Alcalde *et al.*, 2013): la globalització de l'educació, l'expansió de les empreses transnacionals o el nou paper dels estats que volen atreure talent i que faciliten que hi hagi sectors qualificats que no solament no tenen restriccions de circulació sinó que són estimulats a desplaçar-se.

Noves (e)migracions: retorns i reemigracions

Hi ha un altre tret nou de l'emigració que es produeix des d'Espanya i que és la primera vegada que passa: només fa poc menys de 30 anys que comencem a tenir un saldo migratori positiu. Fins ara. I és que una part d'aquests immigrants han començat a emigrar de nou, tornant als seus països d'origen o a altres destinacions. I els seguiran més.

Les dades de retorn mai no han estat el punt fort de les estadístiques migratòries. És raonable dir que el padró d'habitants subestima el nombre de les sortides d'immigrants (que s'haurien de reflectir en aquest) (vegeu la primera secció d'aquest text). Però les dades de l'EVR recollides a la taula 3 mostren com les baixes residencials amb destinació a l'exterior dels no nascuts a Espanya s'han quintuplicat durant els cinc anys de crisi (2008-2012) en relació amb els anys 2002-2006. Sens dubte els retornats en

són més. Però aquestes dades registrades mostren molt bé l'increment de retorns que s'estan produint amb la GR. Per tant, es pot dir que, almenys, s'ha quintuplicat la proporció de baixes, però la xifra (oficial) continua sent relativament baixa. Caldria afegir una part de retorns d'immigrants que han adquirit la nacionalitat espanyola per residència i que figuren dins de les xifres d'espanyols que es donen de baixa al padró per anar-se'n principalment a algun país llatinoamericà. De fet, part del fenomen de la «nova emigració espanyola» pot encobrir processos de retorn (o reemigració) duts a terme per aquests *nous* espanyols.

Un altre fenomen important són els immigrants que surten d'Espanya amb destinació a altres països diferents del de procedència. Hi ha processos de reemigració, de sortida d'estrangers des d'Espanya a altres països, especialment de la UE. El 2011, per exemple, l'11% dels estrangers que es van donar de baixa al padró amb destinació a un país comunitari eren no comunitaris: aquest va ser el cas del 44% dels que se'n van anar a Bèlgica o França (on hi ha fortes xarxes socials d'emigrants marroquins), el 24% dels que es van desplaçar a Itàlia (amb fortes xarxes d'algunes comunitats llatines), o el 10% dels que es van traslladar a Alemanya o els Països Baixos. Si aquest procés de reemigració cap a altres països de la UE (o altres com Suïssa o els Estats Units) pren cos i es consolida i s'hi estableixen, Espanya s'haurà convertit per a aquests immigrants o immigrants-nacionalitzats-espanyols en el «lloc de pas» imaginat que va ser per a molts d'ells fins als anys noranta del segle passat (Cachón, 2012).

Un indicador clar de la sortida d'estrangers d'Espanya l'ofereixen les dades d'alumnes matriculats en el sistema educatiu (no universitari): en el curs 2012-2013, el nombre d'alumnes estrangers ha disminuït per primera vegada des que es van començar a elaborar les dades en el curs escolar 1992-93. Aquest curs (2012-2013) el nombre d'alumnes estrangers és de 755.156, és a dir, 26.080 alumnes menys que en el curs anterior (MECD, 2013). Aquest descens del 3,3% es produeix tant als centres públics com als privats; i si als públics la xifra absoluta del descens és més gran, la xifra relativa és més gran als privats. Això fa que mirem atentament les nacionalitats dels alumnes perquè ens donen pistes molt sòlides de la recomposició que està tenint lloc en el marc de la immigració a Espanya: quins col·lectius se'n van i quins col·lectius continuen arribant. Hi ha dos tipus de col·lectius en què el nombre d'alumnes ha disminuït: en primer lloc, els llatinoamericans, que s'han reduït per sobre de l'11% en un sol any; aquest percentatge supera el 15% en els alumnes procedents d'Argentina, Uruguai, Equador (amb 12.744 estudiants menys que el curs anterior) i Colòmbia (amb 7.514 estudiants menys); i superen el 12% en el cas del Brasil, Xile i Veneçuela. En segon lloc, els provinents de països més desenvolupats que Espanya, siguin comunitaris o no: disminueixen entorn d'un 20% els alumnes de Suïssa, França (amb 2.134 alumnes menys), els Països Baixos i Suècia; i per sobre del 10% els del Regne Unit (2.216 alumnes menys) i Alemanya. En altres països que es trobarien dins d'aquest grup, com els Estats Units, Canadà, etc., també es produeixen descensos significatius. Per contra, augmenten els alumnes de dos continents, Àfrica i Àsia, per l'augment de marroquins (amb 8.754 alumnes més), xinesos i pakistanesos. Més enllà del que les dades apunten com a recomposició de la immigració a Espanya⁶, també assenyalen que durant els últims mesos s'han produït processos molt importants de retorn de famílies cap a Amèrica Llatina i també processos significatius cap a països europeus més desenvolupats. L'EVR encara no reflecteix aquests moviments.

6. S'haurien d'examinar les dades dels fluxos d'alumnes (que entren i surten del sistema educatiu no universitari), els que han adquirit la nacionalitat espanyola i la comparació de les llars dels estudiants; però amb tots els matisos necessaris, crec que les dades són una pista excel·lent de com s'està recomponent el conjunt de la immigració a Espanya.

LA CONJUNTURA

La Gran Recesió de l'ocupació (i sobre els fluxos migratoris)

És obligat recordar la GR i els seus efectes sobre els fluxos migratoris, perquè els fluxos migratoris per raons econòmiques són molt sensibles al cicle econòmic (OECD, 2008; Orrenius i Zavodny, 2009). Entre altres qüestions perquè estar en una situació d'atur, especialment si és de llarga durada, augmenta la probabilitat de retorn dels immigrants (Lam, 1994) i també la propensió a l'emigració dels nacionals. I perquè les migracions en el capitalisme avançat (excepte els reagrupaments familiars i els refugiats) van lligades, principalment, a oportunitats d'ocupació als països de destinació (Piore, 1979; Cachón, 2009; Portes, 2012).

No podem analitzar aquí les raons i les formes que va adquirint la GR des que va començar a finals de 2007 (vegeu Oliver en aquesta monografia) i, de moment, sense data final almenys per a Europa i Espanya. Aquest *final* dependrà d'on posem l'accent: en la recuperació del PIB o en la recuperació de l'ocupació. Si, com fem aquí, posem l'èmfasi en el mercat de treball, queden encara diversos anys de GR. Espanya tindrà (pràcticament) una dècada de destrucció d'ocupació. I aquesta és la primera característica rellevant per als fluxos migratoris: la llarga durada de la GR. La segona característica rellevant és la profunditat de la destrucció de llocs de treball, que Espanya no havia mai patit d'aquesta manera: si en els deu anys de crisi durant els anys setanta i vuitanta es van perdre una mitjana de 210.000 llocs de treball anuals i en els dos anys de la crisi de 1992-1993 es van perdre 340.000, en els sis anys transcorreguts de l'actual s'han perdut 620.000 llocs de treball cada any. Hem retrocedit una dècada: el 2013 estem en el nivell d'ocupats del 2002. Una tercera característica important a l'hora d'explicar els fluxos migratoris és la forma de W que està tenint la GR. És important perquè per un moment es va tenir la il·lusió que florissin *brotos verds* com va passar en altres països. Però a Espanya i a Europa, les polítiques van acabar pansint la collita. I així si l'esfondrament de la construcció es troba en la base de l'enfonsament de l'ocupació en la primera fase (Aysa-Lastra i Cachón, 2012), les polítiques d'austeritat i de retallades socials generalitzades estan causant efectes devastadors en altres branques d'activitat on la presència de treballadors qualificats és molt important. Si en la primera fase de la GR (2007-2010), branques com l'administració pública, l'educació o les activitats sanitàries havien aconseguit augmentar el seu volum d'ocupació, des del 2010 han vist com disminuïa de manera notable. Perquè les polítiques que s'estan implementant en aquesta segona fase estan minant les bases del model social, sanitari, educatiu i d'R+D. I això malgrat el nostre tradicional dèficit social en aquests camps (Navarro, 2002; Cachón, 2002).

Tot això ha fet que l'atur superi el 27% el 2013. No és incompatible reconèixer que l'atur a Espanya té un component estructural molt fort (García Montalvo, 2013) amb recordar que veníem d'una situació de (gairebé) plena ocupació el 2007, amb una taxa d'atur inferior a l'alemanya. Però la gravetat de la situació, vista des dels fluxos migratoris, ve per algunes característiques de l'atur: en primer lloc, la importància de l'atur de llarga durada; en el segon trimestre del 2013 el 58% dels aturats portaven més d'un any a l'atur i el 35% més de dos anys. El segon tret és el 14% de llars amb tots els actius a l'atur i el 32% de llars amb la meitat dels seus actius.

Els fluxos migratoris per raons econòmiques són molt sensibles al cicle econòmic, perquè estar en una situació d'atur augmenta la probabilitat de retorn dels immigrants i la propensió a l'emigració dels nacionals, i perquè les migracions en el capitalisme avançat van lligades, principalment, a oportunitats d'ocupació als països de destinació

El tercer tret, molt comentat en la premsa nacional i internacional, és que l'atur juvenil (16-24 anys) assoleix el 56%, encara que els joves representen només el 16% dels aturats totals i el 7% dels actius.

Un fet significatiu des de la perspectiva d'aquest article, i que la segona fase de la GR està produint, és el descens del diferencial de l'avantatge educatiu. És ben sabut que com més nivell educatiu menor taxa d'atur (una altra cosa és el que passi amb les situacions de subocupació). Aquest avantatge subsisteix malgrat la crisi. Però la novetat és que en la segona part de la crisi (des del 2010) el diferencial de l'avantatge educatiu que tenen els titulats superiors s'ha reduït de manera significativa: si la taxa d'atur general ha augmentat un 36%, la dels que tenen estudis superiors ho ha fet un 50% i la dels que tenen doctorat un 120% (malgrat això la dels doctors és del 5%, una cinquena part de la taxa d'atur general). Però, com passa amb la felicitat (percebuda) dels ocupats, de vegades l'important no és la taxa d'atur sinó la velocitat a què aquest augmenta (Cachón González, 2013). I això pot passar amb aquest empitjorament sobtat (perquè del 2007 al 2010 la seva taxa d'atur es va reduir a la meitat) del mercat de treball dels doctors: la ràpida percepció de l'increment de l'atur entre aquest col·lectiu pot portar a una tendència cap a l'emigració en llocs on hi hagi feina i futur.

Caldria afegir així mateix l'empitjorament de les condicions de feina i la precarització de la vida (no només de l'ocupació) que són, en gran part, conseqüència directa de les polítiques que s'estan duent a terme. Les dades de l'últim informe de Càritas (2013) són molt clares: la pobresa severa (els que viuen amb menys de 307 euros al mes) afecta ja a tres milions de persones a Espanya, més del 6% de la població, el doble que abans de la crisi. Per a Càritas, aquesta onada d'empobriment i exclusió social s'agreuja per les retallades en les polítiques socials i la prolongació de les situacions d'atur. Així mateix cal assenyalar el descens dels salaris reals que es ve produint al llarg de la GR, especialment després de la reforma laboral del 2012 (Pérez Infante, 2013).

I en aquest context tan negatiu de l'ocupació (i de la seva altra cara, l'atur), la GR està produint un altre fenomen: el descens de la població activa. Entre el 2011 i el 2012 (segons trimestres) es va produir un descens de la població activa a Espanya de 26.000 persones (un augment de 75.000 espanyols i un descens de 101.000 estrangers). Però el canvi ha estat brutal l'últim any: en els últims quatre trimestres (fins al segon de 2013), la població activa ha descendit en gairebé 350.000 persones; i ara als 186.000 estrangers que han sortit de l'activitat a Espanya (el descens dels llatinoamericans és superior als 200.000, que s'ha vist compensat per un lleuger increment d'immigrants d'altres continents), s'afegeixen 163.000 actius espanyols menys. No hi ha solament un «efecte desànim» (que hi és), sinó també sortides del territori, com ho mostra que el descens de la població en edat de treballar (de 16 i més) sigui de gairebé 250.000 persones aquest últim any (176.000 estrangers i 66.000 espanyols).

La GR està tenint un efecte devastador en el mercat de treball a Espanya, probablement el més profund entre els països desenvolupats: en termes de destrucció d'ocupació, de creixement de l'atur i de descens de la població activa. I si bé aquest últim fet pot alleujar les taxes d'atur (com de fet ha passat) és un signe clar del profund deteriorament del mercat laboral i de l'«efecte sortida» que anima a fer la GR.

LES ESTRUCTURES CANVIANTS

Migracions i globalització: noves dimensions d'un vell fenomen

Necessitem lents noves, nous instruments per a les noves cares que formen els moviments migratoris internacionals de caràcter econòmic. I en aquesta tessitura hi ha dos aspectes que s'han de posar en relleu: el (no) mercat de treball global i la multipolaritat de les noves migracions.

Com assenyala Castells (1996), «si existeix una economia global, hi hauria d'haver un mercat laboral global i una mà d'obra global. No obstant això, (...) la mobilitat del treball continua sent limitada, i ho serà en el futur previsible, a causa de les institucions, la cultura, les fronteres, la política i la xenofòbia» (ibíd., 1996). En el joc entre el camp econòmic i el polític, avui el primer tendeix a obrir aquest mercat de treball global i a reforçar la interdependència entre economies nacionals; però el segon tendeix a mantenir notables restriccions (encara que amb diferències entre països). És diferent la situació per als llocs de treball molt especialitzat o el d'alta qualificació (Iredale, 2001). En aquest camp la competència pel talent sí que funciona com un mercat global. Si emigren persones d'alta qualificació des de Catalunya o des d'Espanya, la pregunta no és com recuperarem aquestes persones que surten; la qüestió és com podem atreure persones d'alta qualificació que vinguin a treballar i viure aquí, siguin espanyoles, comunitàries o extracomunitàries. Aquest és un tret de les noves migracions: «El benefici net el tenen les nacions que reben una immigració qualificada, sobretot, si aconsegueixen atreure científics ben preparats, amb el resultat que la distància dels països que la reben augmenti respecte als que l'originen» (Sotelo, 2013). No s'ha de fer balanç en termes de nacionals i estrangers; el balanç que compta és el de pèrdua/guany de talent, no importa si *made in Spain* o *made in Brazil*.

I ja que parlem del Brasil, entrem en un altre aspecte de les migracions contemporànies en l'era de la globalització: les mobilitats ja no són només Sud-Nord o Sud-Sud, sinó que guanyen importància les migracions Nord-Nord i les noves migracions Nord-Sud (i Est-Oest). El món migratori s'està fent més multipolar, tot i que els focus d'atracció tradicionals que configuren els grans sistemes migratoris al món continuen sent bàsicament els mateixos. Però hi ha una multiplicació de nous focus que creen subsistemes nous (geogràfics o/i ocupacionals) i estan modificant el mapa més tradicional Sud-Nord. Un reflex important d'aquestes noves tendències des de la perspectiva d'aquest text, són les creixents demandes institucionals de personal qualificat a països com el Brasil, Colòmbia, l'Equador, etc. (OIM, 2013).

Diferents nivells per comprendre la realitat: micro, meso i macro

Comprendre les «carreres migratòries» (Triest, Rea i Martiniello, 2010) ens ha de portar a analitzar l'estructura d'oportunitats en què es mouen els migrants, les característiques dels seus projectes migratoris i la mobilització de recursos que es posa en marxa. Això exigeix atendre diferents nivells d'anàlisi: macro, meso i micro.

En el nivell macro, a més de qüestions més generals, caldria examinar el paper dels sistemes productius (incloent l'R+D) i socials (incloent l'educatiu i, en general, l'Estat de benestar) tant dels possibles països emissors (com és

Necessitem nous instruments per a les noves cares que formen els moviments migratoris internacionals de caràcter econòmic. I en aquesta tessitura hi ha dos aspectes que s'han de posar en relleu: el (no) mercat de treball global i la multipolaritat de les noves migracions

ara el cas d'Espanya i Catalunya) com dels possibles països d'acollida. Perquè aquests sistemes defineixen, en gran manera, el marc d'oportunitats i limitacions en el qual els agents han de desenvolupar les seves capacitats. Sistemes productius més avançats i/o més innovadors i/o en fase d'expansió solen ser en gran manera pols d'atracció; passa el mateix amb estats de benestar més desenvolupats. Però en les migracions econòmiques contemporànies, contra el que algunes vegades s'assenyala, són més rellevants les oportunitats d'ocupació que ofereix el mercat de treball del país de destinació que els avantatges socials lligats a l'Estat de benestar. Els sistemes productius endarrerits i/o en una fase recessiva, sobretot si a més es produeixen en estats que han aconseguit millorar el nivell educatiu de la població, probablement es converteixen en pols d'expulsió i en fonts d'emigració internacional. Una part important i molt significativa d'aquesta emigració seran algunes de les persones amb més nivell educatiu, i aquí poden començar noves històries de «fugues de cervells».

En el nivell meso, cal posar en relleu la importància de les xarxes socials (en la seva concepció clàssica de la sociologia, potenciada per les «noves xarxes socials») especialment per al personal qualificat. Aquestes xarxes poden actuar en la qüestió emigratòria en una triple direcció: xarxes com a factors de suport en els processos migratoris o com a facilitadors o estímul de mobilitat (perquè conèixer algú que coneix algú o coneix un territori tant en el sentit geogràfic com econòmic facilita i impulsa l'emigració); xarxes com a possibilitats de mobilització (com han mostrat les manifestacions de joves investigadors espanyols que van tenir lloc simultàniament en diverses ciutats del món); i xarxes com a elements de resistència (com la creació de plataformes en defensa de l'R+D o contra la precarització del treball del personal qualificat a Espanya). En el cas del personal qualificat, el seu domini de les *noves* xarxes socials potencia els efectes de les *velles* xarxes.

En el nivell micro cal recordar que els e-in-migrants són agents amb expectatives, aspiracions i capacitats (Sen, 1999). Agents que desenvolupen estratègies per maximitzar les seves expectatives/aspiracions/capacitats, que, per exemple, poden aprofitar el dret a la lliure circulació que tenen dins de la Unió Europea o les possibilitats de millorar les seves condicions de vida i de feina i les de les seves famílies en altres països dins o fora de la UE. Entre els elements clau d'aquest nivell micro en les noves migracions hi ha les altes competències i qualificacions dels agents i la capacitat de definir projectes migratoris ben informats.

Entre els nombrosos exemples d'emigracions singulars que hem conegut a través de la premsa en els últims mesos, en recordaré només un en què hi ha tots els elements assenyalats fins ara. És el d'Amaya Moro-Martín: després de denunciar a *Nature* el suïcidi científic a què porten les retallades que s'estan produint a Espanya pel que fa a R+D (Moro-Martín, 2012), i avisar el març que estava «buscant feina de científica als Estats Units» (Moro-Martín, 2013a), a l'agost va publicar una carta oberta al president del Govern d'Espanya en què s'acomiadava d'ell i d'Espanya (Moro-Martín, 2013b). El cas d'aquesta astrofísica, formada als Estats Units, que va tornar a Espanya amb un contracte Ramón i Cajal i que ara marxa a treballar per a la NASA, és un excel·lent exemple del context institucional, del rebuig al «que inventin ells» i de la nova realitat de la GR i de les polítiques que s'estan implementant. També de la manca de visió del que ha de ser una Espanya del futur amb futur (valgui la reiteració). Llegeixin els textos

d'aquesta investigadora i comprendran el desert en què han de treballar i les seves causes. I mentre a Espanya alguns responsables (sic) polítics parlen de l'«esperit aventurer» dels nous immigrants, el primer ministre italià Letta demana perdó als joves que surten del país perquè no se'ls ha pogut oferir una feina adequada. Qüestió de matisos o de comprendre les responsabilitats d'un polític i de pensar en el futur d'un país?

La Unió Europea i la (no)mobilitat: entre el dret a la lliure circulació i la manca de mobilitat interna

La GR ha posat en relleu la incompleta i descompensada arquitectura institucional de la Unió Europea entorn de l'euro. I moltes veus s'han alçat per denunciar aquest dèficit (polític i institucional) que es troba en la base de la lenta i matussera resposta que des de la UE s'està donant als successius reptes polítics i econòmics que va plantejant la GR (Habermas, 2013). Però en el terreny que ens ocupa, la realitat és paradoxal: un dels principis fundacionals de la UE ha estat la lliure circulació de persones i de treballadors dins del seu territori. Els successius tractats han anat consolidant i ampliant aquest dret subjectiu dels ciutadans europeus (Dans, 2011). Com assenyala la Comissió Europea (2010), és cert que «durant els últims quaranta anys, el principi de la lliure circulació de persones ha evolucionat i s'ha consolidat constantment. Aquesta llibertat fonamental, que al començament anava destinada a la població activa, s'ha ampliat gradualment per incloure altres sectors de la població i constitueix ara un dels drets individuals més importants que la UE garanteix als seus ciutadans». Aquí les bases de l'edifici estan ben posades. A aquestes bases s'han afegit peces importants com reglaments i directives, la xarxa EURES, etc. Però alguna cosa falla o falta perquè la circulació efectiva es produeixi; només el 3 % dels treballadors de la UE viuen i treballen en un altre Estat membre. Un Eurobaròmetre de 2011 (European Commission, 2011) va posar en relleu els nombrosos obstacles que els ciutadans trobaven per exercir aquest dret. Ho repeteixen els estudis sobre el desajust de les qualificacions a la UE: «Un nombre important de treballadors tenen dificultat per obtenir una feina i les capacitats d'un terç dels treballadors europeus estan infrautilitzats. Però alhora, els ocupadors a Europa criden constantment l'atenció sobre llacunes i mancances de qualificacions que limiten la seva productivitat i competitivitat» (European Commission, 2012b: 385). Aquests problemes per fer realitat la lliure circulació els reconeix la Comissió Europea (2013) en fer una nova proposta de directiva sobre mesures per facilitar l'exercici de la lliure circulació dels treballadors.

Una de les paradoxes ben documentades en la història de les migracions és que quan les polítiques tanquen les fronteres i endureixen les condicions d'entrada i de sortida dels immigrants, els que ja estan dins es tornen sedentaris en aquest territori. Va passar durant els anys setanta a Europa (Cachón, 2009) i als Estats Units (Massey i Pren, 2012). La paradoxa (intra) europea ara és una altra: s'ha construït jurídicament un espai de lliure circulació de treballadors (el més ambiciós projecte multinacional en aquesta direcció) i, tanmateix, és un espai *obert* on no hi ha circulació (almenys no de manera significativa).

Accentuar aquesta paradoxa és un element per criticar que en qualsevol Estat membre es continua considerant estrangers els ciutadans d'un altre Estat membre. Hi ha encara un problema d'arquitectura política institucional.

S'ha construït jurídicament un espai de lliure circulació de treballadors (el més ambiciós projecte multinacional en aquesta direcció) i, tanmateix, és un espai obert on no hi ha circulació (almenys no de manera significativa)

Si les polítiques continuen enfosquant el creixement professional i personal dels agents, aquests hauran de prendre decisions estratègiques per a les seves vides i les de les seves famílies; decisions que posen en marxa processos migratoris i que tenen, al seu torn, conseqüències econòmiques per al país d'origen

Perquè s'estan movent dins d'un espai econòmic comú, un espai polític i cultural comú amb notables limitacions, però en un no espai social comú. Aquest pensament lateral ens ha de fer reflexionar sobre el caràcter dels emigrants que surten del nostre país amb destinació a altres països comunitaris. I potser a analitzar amb altres lents aquest fenomen. El que des del punt de vista dels agents ha de ser considerat com l'exercici d'un dret que els permet perseguir les seves aspiracions i des de la visió econòmica és estimulable perquè millora l'eficiència, els països ho han de considerar com la seva capacitat o incapacitat per atreure talent i per oferir un treball adequat i amb futur als seus ciutadans.

PREGUNTES COM A CONCLUSIÓ: MIRANT EL FUTUR

Què passarà amb l'emigració des d'Espanya i Catalunya els propers anys? Què passarà amb la possible emigració de personal qualificat? Les respostes a aquestes preguntes, que eren gairebé les inicials del seminari del CIDOB, depenen de les respostes a una altra sèrie de qüestions i de les accions que adoptin els agents davant de les situacions noves que es presentaran, i això sí que és segur, en el futur pròxim. Depenen de quan però també de com sigui la sortida de la GR a Catalunya, a Espanya i a la UE; el quan serà quan es comenci a crear ocupació digna de manera estable i comenci a recuperar-se allò que s'ha perdut al llarg d'una dècada (és a dir, haurem perdut com a mínim dues dècades d'ocupació). Però el com sortim de la GR depèn de com es vagi alineant el nostre sistema productiu en el nou ordre de la UE i de la globalització. I una pregunta clau és: què passarà amb el sistema d'R+D a Espanya? Com han remarcat Alaminos i Santacreu (2010), el personal d'alta qualificació no busca només feina sinó creixement professional, personal i cultural; per això cal garantir que els bons investigadors disposin d'un horitzó clar i un entorn favorable per al desenvolupament del seu treball (Sanz, 2012). Potser no tornarà Amaya del seu viatge a la NASA, però cal posar les condicions perquè no hi hagi més Amayas i perquè altres Nathalies (franceses), Margarets (angleses) o Karines (alemanyes) vulguin venir a treballar i viure al sud dels Pirineus. Però cal respondre a més preguntes: Què passarà amb el nostre model social? I, especialment, què passarà amb el nostre sistema educatiu? Volem i sabrem convertir-nos en un viver de personal qualificat per a la UE? Com suggeria de manera provocadora García Montalvo (2013), com afrontarem els problemes de sobrequalificació i d'infraqualificació dels treballadors a Espanya?

Hi ha un altre ordre de preguntes, les que tracten la possible demanda exterior (el factor *pull* de l'emigració): com tractarà la UE el problema de la no circulació i l'*skillmismatch* dins del mercat de treball comunitari? Què faran els països comunitaris més desenvolupats amb els embuts de mà d'obra en alguns sectors de gran rellevància estratègica i en altres professions? Alemanya ja dóna signes de trobar-se en aquesta situació i duu a terme una política de migració selectiva per cobrir aquests llocs de treball. Quina incidència tindran en aquests processos de migracions econòmiques interiors a la UE els fenòmens populistes i xenòfobs?

Però no només de països més desenvolupats (siguin comunitaris o no comunitaris, com els Estats Units o el Canadà) arriben impulsos *pull* per a l'emigració. Països emergents com la Xina o el Brasil són ja actius reclutadors de mà d'obra especialitzada. Fa uns mesos la BBC donava compte

dels «sis milions de cervells que el Brasil vol importar » (*BBC Brasil*, 22 d'abril de 2013). El titular és desenfocat però no la realitat de nous països amb gran potencial i creixement econòmic que necessiten mà d'obra especialitzada en moltes àrees. I no només passa en grans potències: països com l'Equador o Colòmbia estan duent a terme polítiques incentivades de reclutament de personal qualificat (a més de polítiques de retorn dels seus emigrants més recents). Com incidiran aquestes ofertes laborals, en alguns casos incentivades, que arriben des de països comunitaris o des de tercers països en els agents a Espanya (espanyols o immigrants)?

El futur de l'emigració des de Catalunya i des d'Espanya està obert. Si les polítiques que es posen en marxa continuen enfosquant el creixement professional i personal dels agents, especialment dels més qualificats que no tenen feina o una feina precària (o precaritzable), i el mercat de treball (les empreses, les administracions) no aconsegueix crear llocs de treball decents, aquests hauran de prendre decisions estratègiques per a les seves vides i les de les seves famílies. I aquestes decisions que posen en marxa processos migratoris tenen, al seu torn, conseqüències econòmiques per al país d'origen que estaria perdent possibilitats de desenvolupament futur.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alaminos, Antonio y Santacreu, Oscar. «La emigración cualificada española en Francia y Alemania». *Papers*, n. 95 (1) (2010), p. 201-211.

Alcalde, Rosalina *et al.* «Una propuesta de estudio de las migraciones cualificadas contemporáneas desde España hacia los EE.UU». *Informes USA*, n. 1. Alcalá de Henares: Instituto Franklin-UAH, 2013.

Aysa-Lastra, María i Cachón, Lorenzo. «Movilidad ocupacional segmentada: el caso de los inmigrantes no comunitarios en España». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n. 144 (2013a), p. 23-47.

– «Determinantes de la movilidad ocupacional segmentada de los inmigrantes no comunitarios en España». *Revista Internacional de Sociología*, n. 71 (2) (2013b), p. 383-413.

– «Latino immigrant employment during the Great Recession: a comparison between the United States and Spain». *Norteamérica*, vol. 7, n. 2 (2012), p. 7-45.

Benson-Rea, Maureen i Rawlinson, Stepfen. «Highly Skilled and Business Migrants: Information Processes and Settlement Outcomes». *International Migration*, n. 41 (2) (2003), p. 59-79.

Bibow, Jörg. «Nadie ha ganado en la crisis del euro». *El País*, (21 d'agost de 2013).

Borjas, George. J. «The Economic Analysis of Immigration», en: Ashenfelter, O. y Card, D. (eds.). *Handbook of Labor Economics*, vol. 3A. Amsterdam: Elsevier, 1999, p. 1697-1760.

Braudel, Fernand. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. México, FCE: 1976 [1949].

– «La larga duración», en: Braudel, F. *La historia y las ciencias sociales*. Madrid: Alianza: 1970 [1958], p. 60-106.

– «Les espagnols et l'Afrique di Nord». *Revue africaine*, n. 69 (1928), p. 184-233 y 351-410.

Cachón González, Elena. *Crisis, empleo y felicidad. El caso de los trabajadores ocupados en España en 2007 y 2010*. Tesis doctoral. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2013.

Cachón, Lorenzo. «La inmigración de mañana en la España de la Gran Recesión y después». *Panorama social*, n. 16 (diciembre 2012), p. 71-83.

– «Inmigrantes y mercado de trabajo en España en la fase madura del ciclo migratorio». *Cuadernos de Mercado de Trabajo*, n. 8 (diciembre 2011), p. 36-45.

– *La "España inmigrante": marco discriminatorio, mercado de trabajo y políticas de integración*. Barcelona: Anthropos, 2009.

– «Déficit de empleo & Déficit servicios educativos, sanitarios y sociales». *Observatorio sociolaboral*, n. 5 (2002), p. 10-13.

Cáritas (Equipo de Estudios de Cáritas Española). *VIII Informe del Observatorio de la Realidad Social: Empobrecimiento y Desigualdad Social*. Madrid: Cáritas, 2013.

Castells, Manuel. *La era de la información. Economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza, 1996.

Catalán, Gustau. «Cerebros de ida y vuelta». *El País*, (13 de maig de 2013).

Chiswick, Barry R. «Immigration Policy and Immigrant Quality. Are Immigrants Favorably Self-Selected?». *American Economic Review*, vol. 89, n. 2 (maig 1999), p. 181-185.

Comisión Europea. «Propuesta de Directiva del Parlamento Europeo y del Consejo sobre medidas para facilitar el ejercicio de los derechos concedidos a los trabajadores en el marco de la libre circulación de los trabajadores», COM (2013)236, 26 d'abril de 2013. Bruselas.

– «Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. Reafirmación de la libre circulación de trabajadores: derechos y avances importantes», COM (2010)373, 13 de juliol de 2010, Bruselas.

Dans, Lucia. «La libre circulación de personas tras el Tratado de Lisboa». *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, n. 92 (2011), p. 257-282.

Domingo, Andreu i Sabater, Albert. «Crisis económica y emigración: la perspectiva demográfica», en: Aja, Eliseo; Arango, Joaquín y Oliver Alonso, Josep (eds.). *Inmigración y crisis: entre la continuidad y el cambio. Anuario de Inmigración en España (Edición 2012)*. Barcelona: CIDOB, 2012.

European Commission. *EU Employment and Social Situation Quarterly Review*, (març 2012). Bruselas: Comisión Europea, 2012a.

– «The skill mismatch challenge in Europe». *Employment and Social Developments in Europe 2012*. Bruselas: Comisión Europea, 2012b, p. 351-394..

– *Special Eurobarometer 363. Internal Market: Awareness, Perceptions and Impacts. Report*. Bruselas: Comisión Europea, 2011.

García Montalvo, José. «Desempleo ¿juvenil?». *El País*, (2 de juny de 2013).

Garrido, Luis. «Quienes se van de España y qué hacemos para que vuelvan». *El País*, (2 d'abril de 2013).

González Ferrer, Amparo. «La emigración española contada desde fuera». *Eldiario.es*, (25 d'abril de 2013).

Habermas, Jürgen. «Cuando las élites fracasan». *El País*, (20 d'agost de 2013).

INE. *Estadística de Variaciones Residenciales*. Madrid, 2012a.

– *Padrón de Españoles Residentes en el Extranjero (PERE)*. Madrid, 2012b.

– *Proyecciones de población a corto plazo. 2012-2022*. Madrid, 2012c.

– *Anuario Estadístico de España 2012*. Madrid, 2012d.

– *La proyección de la población de España a corto plazo 2011-2021*. Madrid, 2012e.

– *Estadística de I+D 2011*. Madrid, 2012f.

Iredale, Robyn. «The migration of professionals: theories, and typologies». *International Migration*, vol. 39, n. 5 (2001), p. 7-26.

Izquierdo, Antonio (ed.). *La migración de la memoria histórica*. Barcelona: Bellaterra-Fund, Largo Caballero, 2011.

Lam, Kit-Chun «Outmigration of Foreign-Born Members in Canada». *Canadian Journal of Economics*, n. 27 (1994), p. 352-370.

Massey, Douglas D. i Pren, Karen A. «Unintended Consequences of US Immigration Policy: Explaining the Post-1965 Surge from Latin America». *Population and Development Review*, vol. 38, n. 1 (2012).

MECD. *Estadísticas de enseñanzas no universitarias*. Madrid, www.mecd.gob.es. (2013)

MEySS. *Concesiones de nacionalidad española por residencia*. Madrid: extranjeros.empleo.gob.es, 2013.

Moro-Martín, Amaya. «Buscando trabajo de científica en EE UU». *El País*, (12 de març de 2013a).

– «Despedida de una científica que está haciendo las maletas». *El País*, (19 d'agost de 2013b).

– «Spanish changes are scientific suicide». *Nature*, vol. 486, n. 7385 (15 de febrer de 2012).

Navarro, Vicenç. *Bienestar insuficiente, democracia incompleta*. Barcelona: Anagrama, 2002.

OECD. *International Migration Outlook 2012*. París: OECD, 2012.

– *International Migration Outlook SOPEMI 2008*. París: OECD, 2008.

OIM. *Informe sobre las migraciones en el mundo 2013. El bienestar de los migrantes y el desarrollo*. Ginebra: OIM, 2013.

Oliver, Josep. «La inmigración y la doble recesión del mercado de trabajo en España, 2011-12», en: Aja, Eliseo; Arango, Joaquín y Oliver Alonso, Josep (eds.). *Inmigración y crisis: entre la continuidad y el cambio. Anuario de Inmigración en España (Edición 2012)*. Barcelona: CIDOB, 2012.

Orrenius, Pia M. i Zavadny, Madeline *Tied to the Business Cycle: How Immigrants Fare in Good and Bad Economic Times*. Washington D.C.: Migration Policy Institute, 2009.

Pérez Infante, Ignacio. «Los salarios sí están bajando, Sr. Montoro». *Nueva-tribuna.es*, (21 d'octubre de 2013).

Piore, Michael. *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. New York: Century Univ. Press, 1979.

Portes, Alejandro. *Sociología Económica de las Migraciones Internacionales*. Barcelona: Anthropos, 2012.

Red EURES España. *Informe de actividades de la Red EURES España. Período junio 2011-mayo 2012*. Madrid: SEPE, 2012.

Rey, Alberto. «Inmigrantes, emigrantes y retornados en España en tiempo de crisis». *Conacentosdistintos.com*, (6 de febrer de 2013).

Ruiz Uceda, Esther. «A alguien le interesan los científicos españoles?». *El País*, (23 de maig de 2013).

Sanz, Luis. «Recortes y reformas en investigación». *El País*, (3 d'abril de 2012).

Sen, Amartya. *Development as Freedom*. New York: Anchor Books, 1999.

Sotelo, Ignacio. «La emigración a Alemania antes y ahora». *El País*, (4 de juny de 2013).

Statistisches Bundesamt. «Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Wanderungen». Wiesbaden, 2012.

Tjaden, Jasper D. i Sánchez-Montijano, Elena. *El acceso a la ciudadanía y sus efectos sobre la integración de inmigrantes*. Barcelona: CIDOB, 2013.

Triest, Frédéric; Andrea Rea i Martiniello, Marco. «La problématique théorique: le concept de carrière migratoire», en: Martiniello, M. et al. (eds.). *Nouvelles migrations et nouveaux migrants en Belgique*. Gante: Academia Press, 2010, p. 9-38.

Josep Oliver Alonso

Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

Després d'un llarg període caracteritzat per fortes entrades immigratòries, i com a resultat de les condicions i perspectives immediates del mercat de treball, l'emigració ha emergit com un nou debat, inicialment, centrat en la sortida de joves nadius qualificats a l'exterior. Tanmateix, sota aquest fenomen, quantitativament molt modest, rau un corrent de fons més substancial i profund, en què la davallada dels joves immigrants emergeix com una característica fonamental, al temps que l'envelliment de les cohorts del *baby boom* de nadius catalans i espanyols comença a posar-se en relleu. D'aquesta manera, el procés de reducció de les cohorts de joves menors de 40 anys reflecteix la sortida de població del país (immigrants i nadius) vers l'estranger i, al mateix temps, expressa dinàmiques demogràfiques prèvies que, un cop la immigració s'estronca i reverteix el seu sentit, han reemergit amb força.

Les conseqüències d'aquesta transformació per a Catalunya són múltiples. Entre les més rellevants, aquest article se centra en els potencials impactes que els canvis estan tenint, i tindran, sobre el mercat de treball i, en especial, en els seus efectes sobre la disponibilitat de població activa i l'atur. Pel que fa a la resta d'Espanya, la seva dinàmica demogràfica segueix les tendències de la catalana, encara que amb certes diferències, tant pel diferent moment en què va començar la caiguda de la natalitat (més endarrerida a Espanya) com, en especial, per l'existència d'àmplies zones del país on la immigració ha estat poc rellevant, en especial a l'eix occidental i nord espanyol¹.

Succintament, s'extreuen tres conclusions bàsiques de l'anàlisi efectuada. La primera apunta al *regal* demogràfic que Catalunya i Espanya van gaudir durant el *boom* econòmic de 1997-2008. Sense la incorporació massiva de població immigrant², els efectes de la intensa caiguda de la taxa de natalitat nativa, començada a finals dels setanta, s'haguessin reflectit en una notable reducció dels joves en edat de treballar. Tanmateix, la immigració va ocultar, transitòriament, els problemes d'oferta de treball dels joves nadius menors de 40 anys. Així, entre 1997 i 2008 (taula 1 dels annexos), els nadius residents a Catalunya de 16 a 34 anys van caure, acumuladament, a un molt notable 23,6% (uns 420.000), un 17,8% a la resta d'Espanya (exclosa Catalunya) (uns 1,8 milions) i, finalment, un 18,7% per al conjunt d'Espanya (2,2 milions). Aquesta punció tan substancial, tanmateix, va ser

1. Una anàlisi detallada dels diferents impactes del xoc immigratori en l'àmbit regional espanyol es pot trobar a: Oliver Alonso, 2006.
2. A efectes d'aquest treball, es consideren immigrants tots aquells individus residents en el país no nascuts a Espanya, sigui quina sigui la seva nacionalitat.

més que absorbida per la forta entrada d'immigrants d'aquestes edats, amb augments del 584% a Catalunya, el 613% a la resta d'Espanya i el 607% per al conjunt d'Espanya (i increments absoluts propers a 470.000, 1,8 milions i 2,3 milions, respectivament).

Una segona conclusió destaca el sobtat, i molt accelerat, canvi en la població en edat de treballar³ a partir de finals de 2008 i, en especial, la pèrdua important de població de 16 a 39 anys. Així, entre el quart trimestre de 2008 i el quart de 2013, a Catalunya els joves immigrants de 16 a 39 anys han caigut un elevat 28,6% (vora 160.000); un menor però també important 21,6% a la resta d'Espanya (uns 460.000); i, finalment, un 23,1% a Espanya (aproximadament uns 620.000). Pel que fa als nadius⁴, el procés és menys intens, però també perceptible: reducció del 14,1% per als de 16 a 34 anys a Catalunya (190.000 menys), davallada una mica superior a la resta d'Espanya del 15,0% (1,2 milions menys) i, finalment, una caiguda del 14,9% al conjunt d'Espanya (1,4 milions menys).

En suma, i de forma agregada, la punxada d'efectius de 16 a 39 anys (nadius i immigrants) entre els quarts trimestres de 2008 i de 2013 ha estat d'un excepcional 18,3% a Catalunya, d'un 16,4% a la resta d'Espanya i del 16,7% per al conjunt espanyol (i reduccions absolutes de vora 350.000, 1,7 milions i 2 milions, respectivament). Aquestes reduccions, tanmateix, no poden atribuir-se en la seva totalitat a l'emigració dels joves, immigrants o nadius. Amb les dades que aquí s'empren⁵ no és possible discriminar quina part d'aquestes modificacions corresponen a sortides a l'exterior de població jove o a l'envelliment, tant de nadius com d'immigrants. Però, a l'efecte de la dinàmica del mercat de treball els propers anys, les raons d'aquesta contracció són poc rellevants. Allò substantiu és aquesta molt notable caiguda dels joves en edat de treballar i, en especial, fins a quin punt aquestes tendències es confirmen a mitjà termini.

Finalment, i mirant endavant, les estimacions sobre els canvis en la població a l'horitzó 2023 suggereixen una acceleració d'aquest procés, de forma que sense noves entrades de joves immigrants la disminució de població jove és, simplement, esfereïdora. Així, i per al grup de 16 a 39 anys, les davallades superiors al 37% per a Catalunya entre 2013 i 2023, i del 31% per a Espanya, apunten que el mercat de treball difícilment podrà funcionar adequadament sense una recuperació d'aquesta cohort d'edat, impossible sense el concurs de la immigració.

L'exposició es divideix en tres apartats. En primer lloc, s'avalua l'impacte de la immigració en el mercat de treball fins a finals de 2008, quan comença un important canvi de sentit dels fluxos migratoris; aquesta anàlisi és imprescindible per comprendre els efectes que avui té, i tindrà en els propers anys, la reversió en el saldo d'entrades i sortides d'immigrants, emigració de nadius i envelliment d'ambdós conjunts. En segon terme, es passa revisió a allò que ha succeït de finals de 2008 al quart trimestre de 2013, un període en el qual s'ha operat una notable modificació en el sentit del procés migratori, al temps que les tendències demogràfiques dels joves nadius (amb una marcada reducció des de finals dels anys noranta) emergeixen amb força. Finalment, s'efectuen algunes reflexions sobre com aquesta dinàmica incidirà en la disponibilitat de població en edat de treballar la propera dècada, les seves conseqüències sobre la disponibilitat de mà d'obra i sobre el sistema de pensions i, finalment, quines

3. Si no s'adverteix el contrari, l'expressió «població en edat de treballar» fa referència a la de 16 a 64 anys.

4. Definitos com tots aquells que han nascut a Espanya, sigui quina sigui la seva nacionalitat.

5. Per a tot el que segueix, i si no s'indica el contrari, les dades procedeixen de l'explotació de les xifres brutes de les Enquestes de Població Activa (EPA) de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), de caràcter trimestral.

podrien ser les polítiques que cal seguir per revertir aquesta situació. Tot i que les diferències entre Catalunya i la resta d'Espanya (Espanya menys Catalunya) són prou notables, a efectes expositius només es comenta l'evolució catalana i espanyola, tot i que en les taules que acompanyen aquest treball es pot trobar la informació referida a la resta d'Espanya.

LA IMMIGRACIÓ CATALANA I ESPANYOLA DURANT L'EXPANSIÓ 1995-2008 I LES NECESSITATS DE MÀ D'OBRA

El punt de partida per avaluar les tendències, i les conseqüències, de l'actual reducció de la població jove en edat de treballar ha de ser la correcta comprensió de les raons per les quals Catalunya (i àmplies zones de la resta d'Espanya) va experimentar un sobtat, i molt intens, xoc migratori. Constitueix ja un fet estilitzat que les profundes modificacions en els fluxos migratoris que van tenir lloc des de 1997 fins a 2010 estaven molt vinculades a les condicions del mercat de treball i, especialment, a l'*efecte crida*, produït per l'increment de la demanda de treball poc qualificat, molt relacionat amb la construcció.

Aquest apartat analitza, primer per a Catalunya i a continuació per a Espanya, els canvis operats en les cohorts de joves nadius des dels anys vuitanta a l'inici de la crisi. En vista de la davallada dels joves nadius, es passa revisió a la resposta de la immigració, tant jove com d'altres edats, i els seus efectes en la distribució per edats de la població entre nadius i immigrants. Comprendre les raons profundes d'aquest efecte exigeix entendre les transformacions de la població nadiua en edat de treballar (de 16 a 64 anys) i, molt especialment, l'enfonsament de les cohorts de 16 a 34 anys, des de mitjan anys noranta. Aquesta caiguda reflectia la contracció en la taxa de natalitat que van experimentar Catalunya i Espanya des de mitjan i finals dels setanta⁶, que va començar a manifestar-se en una substancial reducció de nadius joves a partir de 1995, quan les cohorts nascudes després de la intensa davallada de la taxa de natalitat començaven a arribar al mercat de treball.

Algunes xifres permetran situar la magnitud d'aquest important fenomen. Així, la mitjana anual de 387.000 nadius de 16 a 19 anys entre 1980 i 1991 (Oliver Alonso, 2006) va començar a reduir-se a partir de principis dels noranta, després d'assolir un màxim de 404.000 el 1992. A partir d'aquí va començar la davallada, de manera que entre 1992 i 2000 aquesta cohort va caure un 29%, fins als 290.000 el 2000, una reducció que reflectia la intensa caiguda de la taxa de natalitat operada amb anterioritat. Aquest procés va continuar i es va accelerar, de manera que el 2008 els joves de 16 a 19 anys se situaven en valors propers als 200.000. En definitiva, entre 1992 (màxim de la cohort de 16 a 19 anys, amb més de 400.000 individus) i 2008 (amb escassament 200.000), la reducció acumulada dels joves de 16 a 19 anys nascuts a Espanya i residents a Catalunya, fou de més de 200.000 persones, una caiguda d'un insòlit 51%.

A mesura que l'expansió avançava, la reducció dels nadius joves es va traslladar cap amunt de la piràmide poblacional, de manera que la cohort de 20 a 24 anys, que va assolir un màxim d'efectius el 1997 (uns 500.000), va començar a declinar a partir d'aleshores, i es va situar en els 290.000 el 2008, una reducció d'un intens 42% (i una caiguda absoluta propera als 210.000). En suma, entre 1997 i 2008, aquests canvis van significar que

6. Per a una anàlisi d'aquestes conseqüències, vegeu: Idescat referències demogràfiques (<http://www.idescat.cat/>).

a Catalunya van deixar d'entrar potencialment al mercat de treball, uns 370.000 efectius de 16 a 24 anys, un 43% menys dels 855.000 existents el 1997.

En relació amb l'activitat de la població, i atès que les taxes de participació en el mercat de treball dels joves nadius només es van incrementar moderadament⁷, la davallada dels actius nadius va ser una mica menys intensa que la de la població en edat de treballar, tot i que de forma prou rellevant. Així, els de 16 a 24 anys van caure un 40% entre 1997 i 2008 (dels prop 450.000 a gairebé 270.000, uns 178.000 menys). Part d'aquesta reducció es va corregir amb la davallada de la desocupació nadiua i l'augment de la taxa d'activitat de dones i homes nadius de 25 anys i més. Tanmateix, aquests recursos van ser insuficients per satisfer el *gap* que generava la caiguda de població jove, de manera que els problemes d'insuficiència d'oferta de treball van començar a ser evidents en alguns segments del mercat de treball juvenil ja a la fi dels noranta⁸.

Així, la forta contracció de joves que s'incorporaven a l'activitat econòmica, juntament amb la creixent necessitat de mà d'obra, emergeix com l'element determinant de l'inici del xoc immigratori (Oliver Alonso, 2007 i 2008a). Una vegada començat, aquest procés es va retroalimentar, ajudat per canvis macroeconòmics (els efectes financers de l'entrada a l'euro) (EuropeG, 2012), que van estimular la construcció, reforçant la demanda de mà d'obra jove, al mateix temps que el creixent envelliment de la població del país i els canvis socials i sanitaris operats exigien una altra tipologia de mà d'obra forana (dones de mitjana edat). D'aquesta manera, entre 1997 i 2008, el volum d'immigrants en edat de treballar de 16 a 64 anys a Catalunya va passar de prop dels 150.000 a més d'un milió, un avenç d'un insòlit 591%. I així, tot i la reducció del 3,9% de la població nadiua de 16 a 64 anys⁹, Catalunya va experimentar un creixement total de la població de 16 a 64 anys (nadius i immigrants) del 17,8%, resultat directe del procés immigratori. En termes anuals, la població en edat de treballar a Catalunya va avançar a un ritme de l'1,5%, mentre que la nadiua mostrava una caiguda del 0,4% i la immigrant avançava un 19,2% anual.

7. Situada per a les cohorts de 16 a 19 anys i de 20 a 24 anys el 1995 al 31,0% i 69,1%, respectivament, van passar al 31,7% i 70,8% el 2008.

8. La patronal PIMEC-SEFES (localitzada al Baix Llobregat a finals dels noranta) es va distingir per la seva demanda de reformes en el mercat immobiliari que permetessin l'accés al lloguer, per tal de facilitar la incorporació de població immigrant de la resta d'Espanya. El fracàs d'aquesta iniciativa, o d'altres similars, va implicar la filtració a l'exterior d'aquesta demanda insatisfeta de treball jove i relativament qualificat.

9. La població nativa catalana (nascuda a Espanya) de 16 a 64 anys (mesurada per l'EPA) va passar dels 4.003.000 milers a 1997 als 3.847.000 milers a 2008, una reducció absoluta de 156.000, que equival al 3,9% indicat.

L'intens xoc immigratori es va traduir en un creixent pes de la població i dels actius immigrants sobre el total d'aquestes magnituds catalanes, de forma que del 3,7% el 1997 i el 3,9% el 2008, aquestes xifres s'havien elevat, el 2008, fins a valors certament insòlits del 21,4% i el 22%, respectivament. Addicionalment, i aquest aspecte és especialment rellevant per al futur demogràfic i de l'activitat econòmica de la població, la distribució per edats del contingent immigratori diferia substancialment dels nadius: el 2008, els immigrants de 16 a 39 anys representaven vora del 68% de la població immigrant de 16 a 64 anys, davant un molt menor 48% dels nadius; per a la cohort de 40 a 49 anys, els pesos eren més similars (21,1% i 23%, respectivament); finalment, per al grup de 50 a 64 anys, les diferències també eren molt importants: un 11,2% per als immigrants, davant del notable 29,8% dels nadius.

Aquesta distribució dissímil es traduïa en aportacions de la immigració molt diferenciades segons edats. Així, en aquell mateix 2008, els immigrants aportaven un elevat 28% de la població de 16 a 39 anys resident a Catalunya, un 20,2% de la de 35 a 49 anys i, finalment, només el 9,3% de la de 50 a 64 anys. Aquests pesos es traduïen en valors encara més

elevats per a les cohorts de la *prime age* del mercat de treball, les de 20 a 29 i de 30 a 39 anys d'edat. Per al primer col·lectiu, el 2008, la immigració significava al voltant del 29% de la població potencialment i efectivament activa resident a Catalunya. I per a la de 30 a 39 anys, aquests pesos se situaven en el 27,3% i 26,4%, respectivament.

El cas espanyol és relativament similar al català, encara que els canvis van ser menys intensos. Així, si considerem tot el conjunt d'Espanya (incloent-hi Catalunya), aquesta va experimentar el mateix procés d'intensa reducció del volum de nadius joves: la mitjana anual del període 1980-1991 de 2,6 milions individus de 16 a 19 anys va col·lapsar a partir de mitjan anys noranta, fins situar-se en els 2,1 milions el 2000, i va continuar contraient-se entre el 2000 i el 2008, de forma que aquest darrer any va assolir solament 1,5 milions. Aquesta dinàmica va implicar que, entre el 1997 i el 2008, no entressin (vegeu la taula 3), potencialment, al mercat de treball uns 860.000 individus nadius de 16 a 19 anys (un 36% dels existents el 1997). A l'igual que a Catalunya, el mateix procés, tot i que parcialment desplaçat en el temps, va tenir lloc per a la cohort de 20 a 24 anys, que va assolir un màxim d'efectius de 3,2 milions el 1997 i que, a partir d'aquest moment, va començar a caure, a mesura que s'incorporaven efectius de les menys nodrides cohorts anteriors, assolint els 2,2 milions el 2008, la qual cosa implica que no van poder entrar al mercat de treball (perquè no hi eren) un milió de joves de 20 a 24 anys (un 31% dels efectius de 1997). Agregant les dues cohorts, entre 1997 i 2008, la davallada se situa a prop dels 1,9 milions d'individus nadius de 16 a 24 anys, una tercera part menys dels existents el 1997 (dels 5,6 als 3,7 milions entre el 1997 i el 2008).

A aquesta reducció de la població nadiua potencialment activa, cal incorporar l'increment de la taxa d'activitat dels joves espanyols, sensiblement superior a la catalana, tot i que partia de valors inferiors. Aquesta, situada en el 24,9% i el 60,7% respectivament, per a les cohorts de 16 a 19 anys i de 20 a 24 anys el 1995, va augmentar sensiblement fins al 27,8% i el 65,9% el 2008, respectivament, de forma que l'increment de la taxa d'activitat va absorbir, parcialment, la davallada dels efectius potencialment actius. I, a l'igual que en el cas català, aquest xoc negatiu a l'oferta de treball nativa jove també es va compensar, en part si més no, amb davallades de l'atur i increments de la taxa d'activitat de la població de 25 a 64 anys. Però, ateses les particularitats del mercat de treball, el cert és que aquests increments de recursos nadius potencials van ser insuficients per atendre la creixent necessitat de mà d'obra i, en conseqüència, la diferència es va traslladar a l'exterior, en forma d'entrades creixents d'immigrants.

Així, entre el 1997 i el 2008, els immigrants en edat de treballar (de 16 a 64 anys) van augmentar des de prop dels 725.000 a 5,2 milions, un avenç relatiu d'un 614%, un increment una mica superior al 591% català, de forma que tot i l'estancament de la població nativa de 16 a 64 anys, que va presentar una davallada del 0,2% anual, Espanya va gaudir, transitòriament, d'un augment de la població en edat de treballar del 16,7%. En termes anuals i entre 1995 i 2008, la població en edat de treballar (16-64 anys) a Espanya va créixer una taxa de l'1,4%, enfront de l'1,5% català, resultat d'un canvi anual pràcticament nul en la nadiua del 0,02% (un 0,4% per a Catalunya), i del fort augment de la immigrant (un 19,6% enfront del 19,2% anual català). Aquest procés va elevar substancialment el pes de la immigració en la mà d'obra potencial i efectiva a Espanya. D'aquesta manera, mentre que l'any 1997 la població immigrant de 16 a

Entre el 1995 i el 2008, els increments de recursos nadius potencials van ser insuficients per atendre la creixent necessitat de mà d'obra i, en conseqüència, la diferència es va traslladar a l'exterior, en forma d'entrades creixents d'immigrants

64 anys aportava un 2,7% del total, el 2008 aquest pes s'havia incrementat fins al 16,8%, al temps que la població efectivament activa immigrant passava del 3% al 18,3% durant les mateixes dates.

Tot i això, aquestes magnituds agregades no permeten capturar adequadament la importància del procés que tenia lloc a Espanya, ja que la distribució de la immigració per edats era, just abans de l'inici de la crisi financera el 2008, sensiblement diferent a la dels nadius. En efecte, el 2008, la cohort d'immigrants de 16 a 39 anys aportava gairebé 18 punts percentuals més que el col·lectiu nadiu d'aquesta edat: mentre els primers representaven el 67,4% de tots els efectius immigrants de 16 a 64 anys, els nadius d'aquesta edat només aportaven escassament la meitat de la població de 16 a 64 anys nascuda a Espanya (un 49,2%). Aquest biaix tan marcat vers el grup més jove dels immigrants reflectia el seu baix pes en les cohorts de més edat: per al col·lectiu de 50 a 64 anys, mentre els immigrants només representaven un 11,3% dels de 16 a 64 anys, els nadius assolien un elevat 27,9%. És a dir, uns 18 punts percentuals menys de 50 a 64 anys en els immigrants, mentre que el col·lectiu de 40 a 49 anys mostrava, tant per als nadius com per als immigrants, pesos similars (un 21,3% per a aquests darrers enfront d'un 22,9% per als nadius). Aquesta distribució de la població immigrant vers les cohorts més joves es va traduir en pesos molt diferents pels distints grups d'edat. Així, el 2008, els immigrants de 16 a 34 anys aportaven un molt notable 21,8% sobre el total de residents a Espanya d'aquesta edat, un 22,4% els de 35 a 49 anys i, finalment, només el 9,3% els de 50 a 64 anys.

D'aquestes dades convé retenir, per al tema que ara s'inicia, que el 2008, a principis de la recessió, la immigració representava a Espanya ja el 21,8% de la població potencialment activa de 16 a 34 anys i el 22,9% dels actius d'aquesta cohort. Aquesta concentració més gran en els grups més joves mostra el caràcter eminentment laboral de la seva entrada, caràcter que s'emfatitza més quan es posa en relació amb l'escàs pes dels menors de 16 anys i dels majors de 64 anys: els no nascuts a Espanya menors de 16 anys només aportaven, el 2008, el 8,2% de la població immigrant, i el 4,6% els de més de 64 anys, enfront de pesos molt més importants en la població nativa (un 16,8% i un 18,1%, respectivament). Aquestes dades permeten entendre millor la davallada dels efectius immigrants, especialment dels més joves, que ha tingut lloc els darrers quatre anys, del 2008 al 2013, un cop la crisi va agafar una intensitat i una profunditat insòlites.

LA CRISI FINANCERA I ECONÒMICA 2008/2013: CANVI DELS FLUXOS MIGRATORIS I ENVELLIMENT

A partir del primer trimestre de 2009, la situació de la població en edat de treballar a Catalunya i Espanya començà a canviar, de forma que dels importants increments experimentats a l'expansió (hem de recordar augments entre 1997 i 2008 d'un 17,8% i un 16,7% per a Catalunya i Espanya, respectivament), en els quatre anys entre els quarts trimestres de 2008 i de 2013 es passà a reduccions del 4,9% i del 2,9%, respectivament, al temps que la davallada dels col·lectius més joves és sensiblement més intensa (Oliver Alonso, 2011 i 2013). Per poder entendre el que pot succeir la propera dècada, cal tenir una diagnosi precisa de quines són les raons, i el seu caràcter conjuntural o estructural, que es troben sota

aquest procés de davallada d'efectius disponibles per al mercat de treball. Aquesta secció es dedica a l'anàlisi d'aquestes raons i, com l'apartat anterior, revisa primer el cas català i, posteriorment, presenta els principals trets del que ha passat a Espanya.

Abans de continuar, cal advertir que, en vista de la naturalesa de la informació en què es basen aquestes reflexions¹⁰, les xifres que s'ofereixen sobre els canvis en la població de 16 a 64 anys resident a Catalunya, nativa i immigrant, reflecteixen tant fluxos nets migratoris com modificacions internes en la seva distribució per edats (substitució d'unes cohorts per unes altres). Cal destacar igualment que els canvis en el volum d'actius, nadius i immigrants, deriven no solament d'alteracions en el volum dels potencialment actius, sinó també de transformacions en el comportament dels individus a la crisi, amb augments de la taxa d'escolarització i/o retirades temporals o definitives del mercat de treball. És a dir, el procés operat durant la crisi reflecteix, simultàniament, l'efecte conjunt del creixent envelliment de la població potencialment activa de 16 a 64 anys (nativa i immigrant) i de retirada d'efectius joves del mercat de treball per sortida a l'exterior (emigració), per augment de la taxa d'escolarització o per retirada del mercat de treball.

Retenint aquestes consideracions, cal destacar l'intens impacte de la crisi en les magnituds bàsiques del mercat de treball de la immigració i dels nadius (població en edat de treballar i població present en el mercat de treball, és a dir, activa). En efecte, a Catalunya, i en els quatre anys que passen entre els quarts trimestres de 2008 i de 2013, la població de 16 a 64 anys ha caigut un 4,9% des dels 4,9 milions (uns 240.000 efectius), mentre que, en l'àmbit de l'activitat, la contracció ha estat d'un 4,5% (171.000). Aquestes contraccions reflecteixen un comportament molt diferenciat de les cohorts més joves i de més edat: en l'àmbit estrictament poblacional, mentre que el col·lectiu de 16 a 34 anys va caure un 18,4% (gairebé 350.000 persones), el de 35 a 64 anys va augmentar un 3,6% (més de 100.000 nous efectius).

Per tal d'avaluar fins a quin punt aquestes tendències són rellevants per al futur, és important discriminar entre la dinàmica de la població nativa i de la immigrant. Pel que fa a aquesta última, a Catalunya i entre els quarts trimestres de 2008 i de 2013, el seu comportament va seguir les tendències indicades per al conjunt de població, però sensiblement més accentuades. Així, la població potencialment activa (de 16 a 64 anys) mostra una rellevant reducció del 10,9% (una xifra propera als 115.000, dels una mica més d'un milió del quart trimestre de 2008). Aquesta caiguda es tradueix en una contracció superior de la població activa de 16 a 64 anys, d'un 12,1% (uns 102.000, dels 848.000 actius del quart trimestre de 2008)¹¹.

Si aquestes modificacions són rellevants, quan es consideren grups d'edat més reduïts els canvis són molt més substancials, ja que les pèrdues ocupacionals han afectat fonamentalment els joves de 16 a 34 anys, que és on es produeixen les majors davallades d'efectius immigrants, un comportament molt diferent del que mostra el grup d'edat superior (de 35 a 64 anys), amb augments que suggereixen el canvi de cohort de la de 30 a 34 anys a la de 35 a 39. Així, a Catalunya, la cohort de 16 a 34 anys ha caigut d'un molt notable 18,4% en el període indicat fins al quart trimestre de 2013, mentre que la de 35 a 64 anys té un creixement del 3,6% (taula 1, columna 15). Aquest comportament tan dissímil entre joves i generacions

10. Procedents de l'EPA de l'INE.

11. L'increment en la immigració aturada d'aquestes edats ha estat del 57,9% fins a situar-se en els 263.000 aturats el quart trimestre de 2013, afegint uns 96.000 als existents en el quart trimestre de 2008. Reflectint el mal comportament del seu mercat de treball, els immigrants, i en especial els més joves, han començat a abandonar el país, fet que s'ha reflectit, al seu torn, en una continuada caiguda del total d'aturats immigrants en el decurs del 2013.

de més edat reflecteix, fonamentalment, l'impacte doble de l'emigració i del simultani envelliment de les cohorts més joves. I tot i que la sortida a l'exterior es podria considerar només conjuntural, directament vinculada al cicle econòmic, les davallades en els grups d'edat més joves, derivades de l'envelliment progressiu d'aquestes cohorts, tenen un caràcter estructural que cal retenir per avaluar les perspectives futures del país.

Les tendències d'aquest procés són similars entre nadius i immigrants, tot i que la intensitat dels canvis és molt més accentuada en la immigració. Així, entre els quarts trimestres de 2008 i de 2013, la reducció del 10,9% (115.000 immigrants de 16 a 64 anys) es descompon en una caiguda molt intensa, del 28,4% (156.000), per al grup de 16 a 34 anys i un augment del 8,1% (41.000) per al de 35 a 64 anys. I el mateix es pot postular de l'activitat, de manera que la contracció de 103.000 actius immigrants que s'observa a la crisi reflecteix una molt intensa caiguda dels actius més joves (els de 16 a 34 anys), que van retrocedir d'un 32,3% (134.000), enfront de l'augment del 7,4% (32.000) per als de 35 a 64 anys.

A la contracció, i canvi de sentit, de la immigració, cal afegir la pèrdua de població nativa, tant de la potencialment activa com d'aquella efectivament present en el mercat de treball. Hem de recordar que, amb les dades disponibles, no és possible discriminar entre canvis derivats de modificacions a l'estructura d'edats dels que responen a l'emigració de nadius; des del quart trimestre de 2008 s'observa una notable davallada dels que estan en edat de treballar. Així, per a la població nativa de 16 a 64 anys, entre el quart trimestre de 2008 i el de 2013, la reducció ha estat del 3,2% (uns 125.000) i del 2,3% per a la població efectivament activa d'aquesta edat (68.000). A més a més, i a l'igual que en el cas dels immigrants, aquestes dinàmiques dels nadius són més intenses quan els grans grups d'edat es redueixen: la davallada de 125.000 actius potencials de 16 a 64 anys reflecteix una important caiguda, de 192.000 (14,3%), per als de 16 a 34 anys i un augment, de 67.000 (2,7%), per als de 35 a 64 anys; i passa el mateix en relació amb la reducció de 68.000 actius nadius, que són la suma d'una notable contracció, de 205.000 (19,4%), per als més joves i de l'augment, de 137.000 (7,1%), per als de 35 a 64 anys.

Per al conjunt d'Espanya, i a l'igual de Catalunya, la població en edat de treballar (16-64 anys) s'ha reduït en els quatre anys de la crisi aquí considerats, amb una contracció acumulada del 2,9% (inferior al 4,9% català), cosa que significa una xifra absoluta superior als 900.000 individus (taula 3, columna 14)¹². També com a Catalunya, aquesta reducció agregada és la suma de comportaments molt diferents per a grans grups d'edat. Així els joves de 16 a 34 anys han vist reduïts els seus efectius en gairebé el 17%, la qual cosa vol dir que vora els dos milions d'individus d'aquestes edats han desaparegut d'aquestes cohorts, bé sigui per emigració, o bé per envelliment. En canvi, el col·lectiu de 35 a 64 anys ha augmentat un notable 6%, amb més d'1,1 milions, compensant parcialment la intensa contracció dels més joves.

12. Per comprendre la dinàmica que s'espera per al 2023, cal destacar aquí que la pèrdua de població en edat de treballar en aquest període per a la resta d'Espanya (Espanya menys Catalunya) va ser només del 2,6%, a comparar amb una xifra pràcticament doble, del 4,9%, per a Catalunya.

Aquesta dinàmica té lloc, en especial, en els nascuts fora d'Espanya, tot i que els nadius també presenten el mateix perfil encara que de manera sensiblement menys intensa. Així, i pel que fa als immigrants de 16 a 64 anys, entre el quart trimestre de 2008 i el darrer de 2013, s'ha operat una davallada de 178.000 efectius, un 3,4% del total de 5,3 milions, amb una reducció més intensa per a la població immigrant efectivament activa, del

5,2% (uns 223.000, dels prop de 4,3 milions d'actius del quart trimestre de 2008). També com a Catalunya, aquesta pèrdua agregada de la població en edat de treballar immigrant reflecteix comportaments asimètrics entre la més jove, que cau un notable 23,1% (una reducció absoluta superior als 660.000) i un creixement, també força intens, del 16,6% en la generació de 35 a 64 anys (un augment absolut de vora 440.000 individus) (vegeu quadre 3, columna 14). Reflectint aquesta dinàmica i atesos els canvis en el comportament, la població activa immigrant més jove experimenta una davallada excepcional, del 28% (una pèrdua de 575.000), mentre els de 35 a 64 anys augmenten un 15,9% (353.000, dels 2,2 milions).

Finalment, aquesta dinàmica dels immigrants més joves es reforça quan s'afegeix la dels nadius, que expressa amb més claredat els problemes estructurals, d'envelliment, que Espanya afronta, de forma que la població nativa de 16 a 64 anys ja començà a caure entre els quarts trimestres de 2008 i de 2013, encara que moderadament (un 0,9%, prop d'uns 200.000 efectius menys en edat de treballar). Tanmateix, la descomposició d'aquesta davallada entre la intensa contracció dels joves de 16 a 34 anys (20,0%, uns 1,4 milions menys) i l'augment del 10,5% dels de 35 a 64 anys (un creixement d'1,2 milions) expressa, com pocs guarismes, els reptes de fons que afronta el mercat de treball espanyol la propera dècada, fet que es tracta en la secció següent d'aquest treball.

L'ESFONDRAJAMENT DE LA POBLACIÓ EN EDAT DE TREBALLAR A MITJÀ TERMINI (2013-23): EFECTES POTENCIALS SOBRE EL MERCAT DE TREBALL

Després dels canvis experimentats en aquests darrers anys, quines són les perspectives que s'obren per a la propera dècada? Les dades que s'analitzen a continuació procedeixen de la més recent estimació de població espanyola a l'horitzó de 2023 efectuada per l'INE (2013), que es pren com a base perquè permet la comparació amb la resta d'Espanya. Aquest apartat presenta, primer, les grans magnituds dels canvis en la població de 16 a 64 anys, tant a Catalunya com a Espanya i, a continuació, es mostra un detall d'alguns grups d'edat més reduïts, amb interès evident pel futur de l'oferta de treball d'alguns sectors i/o professions. Després d'aquesta panoràmica, es presenten els resultats esperats de modificacions a la *població efectivament activa*, aquella que està present en el mercat de treball¹³. Amb aquestes premisses, s'analitza a continuació el que pot acabar succeint amb l'oferta de treball el 2023 i, finalment, els canvis importants en l'estructura dels actius que tindrà lloc si no canvia el signe dels corrents migratoris.

Succintament, els resultats de l'anàlisi que s'efectua a continuació mostren alguns fets que cal destacar abans d'entrar en les xifres específiques de cada territori i/o grup d'edat. El primer és la important reducció de població en edat de treballar a Catalunya i, encara que força inferior, també a Espanya. És a dir, les previsions demogràfiques de l'INE anticipen que els individus de 16 a 64 anys cauran amb força els propers deu anys, deprimint així la base demogràfica sobre la qual es basteix la població activa. Un segon aspecte crític d'aquesta evolució és el diferent ritme de caiguda dels col·lectius joves (de 16 a 39 anys) i de més edat (de 40 a 64), seguint les tendències ja definides en els anys de crisi econòmica: mentre els primers s'enfonsen dramàticament a Catalunya (més del 30%), els segons

13. Per tal d'obtenir les xifres a l'horitzó 2023 s'ha considerat que en aquest any les taxes d'activitat dels diferents grups poblacionals es mantenen constants als valors de 2013.

cauen només modestament; a Espanya la diferència és també molt marcada, amb una davallada propera al 26% per als joves i un augment suau dels col·lectius de més edat. És a dir, no solament es redueix la població en edat de treballar, sinó que, simultàniament, té lloc una recomposició interna, amb pesos creixents dels grups de més edat i reduccions severes dels més joves. En tercer lloc, aquest mateix procés de caiguda poblacional i recomposició interna es produeix en la població activa, tot i que, ateses les diferents taxes d'activitat pels diferents col·lectius, les reduccions són més intenses i les redistribucions entre els grups d'edat més profundes, ja que les contraccions d'actius joves són, també, força superiors a les de la població en edat de treballar. De fet, la taxa d'activitat mitjana de la població de 16 a 64 anys es redueix, tant a Catalunya com a Espanya, per l'efecte de les alteracions en la composició demogràfica¹⁴. Finalment, els canvis són de tal magnitud que, si no hi ha noves entrades immigratòries no previstes per l'INE, el 2023 el total d'actius disponibles de 16 a 64 anys serà, tant a Catalunya com a Espanya, inferior al volum d'ocupats existents abans de la crisi.

Aquests fets estilitzats suggereixen que el mercat de treball català i espanyol afronta un canvi estructural que, probablement, haurà de comportar noves incorporacions de població immigrant. I justifiquen que, a les properes pàgines, es dediqui un cert espai a analitzar amb més detall aquestes transformacions. A més a més, cal destacar que aquestes previsions de pèrdua poblacional i de redistribució per cohorts d'edat són els canvis mínims en la població en edat de treballar el 2023, atès que l'INE estima un saldo migratori negatiu relativament modest que, en vista del que està succeint amb el mercat de treball en aquests darrers trimestres, es podria accentuar, i deprimir així encara més el col·lectiu dels individus que estan en edat de treballar i, especialment, el grup dels més joves¹⁵.

Així doncs, l'INE espera que a Catalunya la població total es redueixi més del 10% entre 2013 i 2023, dels 7,5 de 2013 als 6,7 milions, una caiguda de 794.000 habitants; amb una davallada del 14,8% per a la franja de 0 a 15 anys (185.000 efectius, dels 1,2 milions de 2013); un important augment de la franja de 65 i més anys en un 16,3% (dels 1,3 als 1,5 milions); mentre la població en edat de treballar (de 16 a 64 anys) mostraria una contracció substancial, propera al 16,7% (pèrdua de 821.000 efectius, dels 4,9 als 4,1 milions). Aquestes dinàmiques tan diferenciades mantenen el pes del col·lectiu de 0 a 15 anys a l'entorn del 16% del total de la població, mentre que el de 65 i més anys creix intensament (del 17,5% al 22,7%), un augment que és el negatiu de la caiguda de la de 16 a 64 anys (del 66% al 61% entre 2013 i 2023).

La reducció de la població de 16 a 64 anys a Catalunya (panell A de la taula 7) és el resultat de comportaments dispars dels diferents grups d'edat que s'integren en aquest conjunt. Així, els més joves (16-39 anys) mostrarien una caiguda molt preocupant, d'un intens 32% (dels 2,4 milions d'efectius el 2013, es passaria als 1,6 milions el 2023, una reducció superior als 750.000 individus); en canvi, la cohort de 40 a 64 anys cauria més moderadament, al voltant del 2,6%, apropant-se als 2,5 milions de persones.

Per al conjunt d'Espanya, l'INE preveu que, entre el 2013 i el 2023, la població caigui d'un 5,6%, dels 46,7 milions als 44,1 milions, un retrocés absolut de 2,6 milions habitants. Com en el cas català, aquesta davalla-

14. La taxa d'activitat del conjunt de la població de 16 a 64 anys passa, per a Catalunya, del 74,4% de la població d'aquesta edat al 72,1% i, per a Espanya, del 73,1% al 70,5%.

15. De fet, els canvis demogràfics han estat molt més rellevants del que preveien simulacions anteriors.

da amaga comportaments molt diferenciats per grups d'edat: descensos moderats (7,6%) de la cohort de 0 a 19 anys (dels 9,3 als 8,5 milions); davallades més intenses (11,6%) en els de 20 a 64 anys (dels 29,2 als 25,8 milions) i un fort increment del 17,5% per als de 65 i més anys (dels 8,3 als 9,7 milions). D'aquesta manera, la població de 16 a 64 anys es redueix molt intensament en les previsions de població a curt termini (2013-2023), en més de 3,2 milions (un 10,4%, dels 30,9 als 27,7 milions), amb alteracions més substancials quan es tracta de la davallada dels grups d'edat més joves. Així, el col·lectiu més jove cau un notable 26,3% i, en termes absoluts, perd una xifra insòlita, propera als 4 milions d'efectius (dels 14,8 als 10,9 milions), mentre que el grup de 40 a 64 anys augmentaria un 4,1% i guanyaria uns 670.000 efectius (dels 16,1 als 16,8 milions). Aquesta asimetria en el comportament dels diferents grups d'edat d'actius potencials reflecteix un perfil de caigudes creixents a mesura que augmenta l'edat, fins una reducció màxima en la cohort de 30 a 39 anys i, a partir de llavors, un alentiment en la intensitat d'aquestes contraccions que, finalment, es transformen en augments en els grups d'edat més propers a la jubilació.

A Catalunya, per la seva banda, mentre el col·lectiu de 16 a 19 anys encara augmentaria (12,3%) al 2023, el de 20 a 29 anys veuria reduïts els seus efectius vora el 21% (dels 817.000 als 641.000 aproximadament), i el de 30 a 39 anys cauria un excepcional 48% (dels 1,3 milions als 664.000). A partir d'aquesta edat, la contracció comença a moderar-se, i els de 40 a 49 anys mostrarien una davallada menor (14,4%), mentre que la franja de 50 a 59 anys mostraria augments (7%), que encara serien superiors en la de 60 a 64 anys (9,9%).

A Espanya es produeix el mateix procés de caigudes cada cop menors fins als 49 anys i augments a partir d'aquesta edat (panell C de la taula 7). Així, el col·lectiu de 20 a 29 anys retrocedeix d'un 20,1% (dels 5,3 als 4,2 milions), mentre que en el de 30 a 39 anys la davallada és d'un 38,3% (dels 7,8 als 4,8 milions entre 2013 i 2023). La cohort de 40 a 49 anys mostra, de forma conjunta, un descens del 8,4% (dels 7,5 als 6,9 milions) i, a partir dels 50 anys, emergeixen guanys que són cada cop més importants a mesura que augmenta l'edat (12,9% per als de 50 a 59 anys i 20,5% per als de 60 a 64).

Si les transformacions a la base demogràfica del mercat de treball són d'una magnitud desconeguda per a Catalunya i Espanya en la seva història recent, els canvis que afecten als actius que podrien estar el 2023 (taula 8) en el mercat de treball són encara més intensos. Per a Catalunya, això vol dir que dels 2 milions d'actius de 16 a 39 anys just abans de la crisi, el 2007, s'hauria passat als 1,7 milions el 2013 i a 1,1 milions el 2023. Una baixada entre 2007 i 2013 del 16%, a la qual cal sumar la caiguda a l'entorn del 37% entre 2013 i 2023. En total, una reducció acumulada entre 2007 i 2023 propera al milió d'efectius, gairebé el 47% del total. A més a més, el grup de 40 a 64 anys comença també, per primer cop, a perdre efectius a l'horitzó de 2023 (un 4,1% menys), després dels guanys de la crisi (entre 2007 i 2013, augment del 14%, d'1,7 a 1,9 milions), una davallada continguda, però que altera el signe de la seva dinàmica i comença a posar en relleu que els problemes demogràfics del país es traslladen per damunt de la piràmide poblacional. En definitiva, de forma agregada la població en edat de treballar de 16 a 64 anys haurà caigut més del 21% entre 2007 i 2023 (vora 800.000 actius potencials menys,

Si les transformacions a la base demogràfica del mercat de treball són d'una magnitud desconeguda per a Catalunya i Espanya, els canvis que afecten als actius que podrien estar el 2023 en el mercat de treball són encara més intensos

fins als 2,9 milions que podem comparar amb els 3,7 milions de 2007), amb una marcada acceleració a partir de 2013.

Per a Espanya, els joves actius de 16 a 39 anys a l'horitzó del 2023 cauen també amb intensitat, però menys que a Catalunya, amb una reducció acumulada el 2007-2023 de vora del 39% (dels 12,2 als 7,5 milions, una baixada d'uns insòlits 4,7 milions), de forma que a la davallada de la crisi (11,7%, vora 1,4 milions) s'hi afegeix la que s'espera que tingui lloc entre 2013 i 2023 (un addicional 30,7%, uns 3,3 milions). I, reflectint les diferències a l'estructura d'edats de la població, el col·lectiu de 40 a 64 anys a Espanya guanyaria població cap al 2023, tot i que de forma molt menys intensa que durant el període de crisi: entre 2007 i 2013, l'augment va ser d'un notable 20,2% (quasi 2 milions) i, entre 2013 i 2023, l'increment és modest, del 2,0%, anticipant el que ineluctablement acabarà sent pèrdues de població d'aquesta edat, si no hi ha canvis en els corrents migratoris. Finalment, i ateses aquestes dues dinàmiques distintes, a Espanya per al conjunt de la població en edat de treballar de 16 a 64 anys, la caiguda entre 2007 i 2023 seria de l'11% aproximadament (dels 22 als 19,5 milions), una davallada que es genera només a partir de 2013.

Així mateix a Espanya, a l'igual de Catalunya, les diferències en el comportament dels diferents grups d'edat a l'horitzó 2023 s'eixamplen substancialment quan s'analitzen cohorts més reduïdes, la qual cosa apunta a problemes específics per a l'oferta de treball de determinats sectors i professions. Així, els actius de 20 a 29 anys caurien un 20% (760.000), els de 30 a 39 anys s'enfonsarien un insòlit 38% (2,6 milions) i els de 40 a 49 anys ja moderarien la seva davallada (un 8,4% menys), anticipant els augments del sector de 50 a 59 anys (un 12,9% més) i el de 60 a 64 anys (un increment del 20,5%).

Aquesta dinàmica tan desigual dels diferents grups d'edat haurà alterat dramàticament l'estructura de l'oferta de mà d'obra el 2023, desplaçant el col·lectiu més jove i engruixint el de més edat. Així, prenent els registres de 2007-2023 per tenir una visió de més llarg termini dels canvis operats, a Catalunya les transformacions demogràfiques impliquen que els actius de 16 a 39 anys, que el 2007 aportaven el gruix dels efectius del mercat de treball (prop del 55% del total), el 2023 hauran caigut fins a aportar només el 37%, quasi vint punts percentuals de pèrdua total: una primera punció en el seu pes, del 55% al 47%, entre 2007 i 2013, i una continuïtat d'aquesta reducció, fins al 37% el 2023. A l'altre costat de la piràmide d'edats dels actius, el col·lectiu que surt més reforçat és el de 50 a 59 anys. Aquest només aportava vora del 17% el 2007 i augmenta fins al 28% el 2023; un increment substancial que reflecteix, com pocs guarismes, els profunds canvis que tenen lloc a la distribució dels actius catalans el 2023. A Espanya la situació és similar a la catalana però, com a la majoria de les variables analitzades, una mica menys intensa. El grup de 16 a 39 anys passarà de representar el 55% de tots els actius de 16 a 64 anys el 2007 al 38% el 2023, i el de 50 a 59, del 16% al 26%.

En suma, una transformació radical en la dinàmica de la població total i de l'activa, amb canvis que donen lloc a pèrdues i que signifiquen una modificació substancial sobre el període 1997-2008. De fet, una transformació tan intensa, que el 2023 els actius de 16 a 64 anys, tant a Catalunya com a Espanya, assoliran una xifra inferior al volum d'ocupats de 2007¹⁶. Però no és solament aquest aspecte, de per si prou rellevant, el més substan-

16. Aplicant a la població potencialment activa de 16 a 64 anys d'aquest any la taxa d'activitat de 2013.

cial. Probablement ho és més l'envelliment relatiu que mostren aquestes dades, amb intenses contraccions per als col·lectius de la *prime age*, en especial per als de 25 a 34 anys, mentre que el modest increment dels de 35 a 64 anys reflecteix també comportaments de creixement més expansius a mesura que augmenta l'edat de la població. En resum, pèrdua absoluta de població en edat de treballar i envelliment intens emergeixen com les dues característiques més rellevants dels canvis que cal esperar els propers deu anys. Característiques que confirmen que el que ha succeït a la crisi 2008-2013 no és més que el preàmbul d'una transformació molt més intensa de la població en edat de treballar a Catalunya i Espanya.

EL FUTUR QUE ENS ESPERA I LES POSSIBLES SOLUCIONS

Ja s'ha indicat que aquestes previsions de pèrdua poblacional i de redistribució per cohorts d'edat són les mínimes que cal esperar el 2023, atès que l'INE estima un saldo migratori negatiu relativament modest. En vista del que ha estat succeït en el mercat de treball durant la crisi, la davallada de població jove (immigrant i nativa) per emigració i/o envelliment, es podria accentuar i deprimir encara més el col·lectiu dels individus que estan en edat de treballar i, especialment, el grup dels més joves.

En aquest context de canvi demogràfic estructural, amb especial efecte en les cohorts de *prime age*, cal contemplar els seus efectes sobre la societat i el mercat de treball de Catalunya i Espanya. En aquesta avaluació, cal efectuar tres tipus de consideracions, amb impactes temporals distints. Una, a molt curt termini, amb alteracions de la taxa agregada d'atur i, especialment, de la juvenil; una segona, considerant el seu impacte a mitjà termini, tant sobre el mercat de treball com sobre el sistema de pensions; i, finalment, una tercera avaluant els canvis que s'albiren en l'estructura d'edats i, en especial, en la seva banda superior, la prèvia a la jubilació.

A curt termini, i en la hipòtesi que no es continuï destruint ocupació i que els llocs de treball que deixen aquells que es van jubilat puguin ser ocupats per qui avui està a l'atur, el canvi demogràfic de Catalunya suggereix una caiguda substancial de la taxa de desocupació en la propera dècada. En un estudi recent (Oliver Alonso, 2012) es mostra que, amb aquestes previsions demogràfiques, mantenint-se l'ocupació i considerant que no existeixen friccions entre oferta i demanda de treball, la taxa d'atur a Catalunya a principis de la propera dècada hauria de caure molt significativament, fins a valors propers a la plena ocupació, mentre a Espanya cauria també tot i que de manera significativament menys intensa. És cert que aquest exercici incorpora hipòtesis restrictives, que no es poden obviar, però permet destacar el profund impacte que l'enfonsament de les cohorts d'individus més joves i, en general, les pèrdues que es preveuen en la població potencialment activa (a Catalunya uns 821.000 actius potencials, un 16,7% menys, i, a Espanya, uns 3,2 milions menys, vora el 10,4%), hauria de situar la taxa de desocupació en valors molt acceptables. Tanmateix, sembla més raonable considerar que una part, no menor, de l'atur avui existent serà difícilment recol·locable, de forma que un horitzó més probable és el d'atur estructural i creixents necessitats d'immigració més qualificada, en especial en el col·lectiu més jove.

A mitjà termini, aquesta contracció demogràfica apunta a una accentuació dels problemes d'oferta en el mercat de treball i, més enllà, a tensions

A curt termini, i en la hipòtesi que no es continuï destruint ocupació i que els llocs de treball dels qui es van jubilat puguin ser ocupats per qui avui està a l'atur, el canvi demogràfic de Catalunya suggereix una caiguda substancial de la taxa de desocupació

A mitjà i llarg termini, caldria un radical canvi en el suport de la natalitat, de forma que, a partir de 2030 en endavant, una part d'aquests problemes demogràfics poguessin tractar-se amb recursos del país

sobre el sistema de pensions i, en general, sobre els sistemes de previsió social. Circumscriuint estrictament aquesta reflexió a l'oferta de mà d'obra, els canvis en l'estructura relativa dels actius apunten que, en l'àmbit dels més joves, es podrien generar problemes de mà d'obra a principis de la propera dècada, una vegada s'hagués recuperat el mercat de treball. Per tant, el procés d'emigració de part de la immigració anterior i les sortides creixents de joves nadius catalans, juntament amb el de la transició demogràfica en què es troba immers el país i que afecta tant nadius com immigrants, suggereix que, en els propers 10 anys, la immigració haurà de tornar a ser una font inevitable de recursos de capital humà. I això tant per la forta contracció dels col·lectius més joves com per la dificultat per adaptar una part dels aturats a les noves demandes del mercat de treball. Díficilment un país com Catalunya podrà mantenir els seus nivells de benestar amb una davallada propera al 17% dels actius potencials i de gairebé el 26% entre els més joves.

Finalment, a llarg termini, els canvis operats en l'estructura demogràfica i en la dels actius, amb un creixent pes de la cohort de 50 a 59 anys, suggereixen que el *tsunami* demogràfic que estan experimentant Catalunya i Espanya, si no es modifiquen substancialment els corrents migratoris, s'anirà traslladant a edats cada cop més altes. Els riscos sobre el sistema de pensions són evidents, en especial a partir de 2025, quan comencin a deixar el mercat de treball la gran fornada dels *baby boomers*.

Davant d'aquest panorama demogràfic, i d'activitat, tan preocupant, quines són les possibles solucions, si és que n'hi ha? A curt termini són escasses: en termes purament de quantitats, i un cop s'hagi esgotat l'oferta d'efectius joves en el mercat de treball amb l'adequada qualificació, només tornarà a restar la immigració com a mecanisme de compensació de possibles mancances. Fins i tot el fet d'allargar l'edat de jubilació tindrà pocs efectes, un cop s'hagi estabilitzat l'augment d'oferta de treball que comportarà la seva prolongació fins als 67 anys. Part d'aquesta nova demanda pot reduir-se amb l'augment de productivitat per ocupat, encara que una ocupació fonamentalment terciària presenta límits en aquests increments. Una part també es pot suplir afavorint la presència de dones joves en el mercat de treball, fet que implicaria una política de suport a la família, que ha estat pràcticament absent les darreres dècades. Una altra part, finalment, s'hauria d'obtenir de l'adequada qualificació de la mà d'obra a l'atur. A mitjà i llarg termini, caldria un radical canvi en el suport de la natalitat, vinculada al punt anterior, de forma que, a partir de 2030 en endavant, una part d'aquests problemes demogràfics poguessin tractar-se amb recursos del país. Els no nascuts el 2014 no estaran presents en el mercat de treball el 2035. És ara, per tant, quan caldria modificar les polítiques de suport a la família i estimular la recuperació de la natalitat.

En definitiva, increments en quantitats amb tots els recursos interns possibles (allargament de l'edat de jubilació, més incorporació de mà d'obra femenina i requalificació d'aturats), immigració, millora de la productivitat dels ocupats i, mirant més enllà, recuperació de la natalitat. Tanmateix, en vista de la incapacitat del país per tractar els seus problemes demogràfics (a Oliver Alonso [2006] ja es suggeria aquest horitzó demogràfic tan dolent i es demanaven, de fet, les mateixes mesures que ara estan sobre la taula), sembla que, de nou, acabarà sent la immigració l'única solució parcial a les dificultats plantejades.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

EuropeG-Grup d'Opinió i Reflexió en Economia Política. «Competitivitat i despalanquejament a Espanya; els reptes pendents». *Policy Brief*, n. 2 (2012).

INE. «Proyecciones de población a corto plazo 2013-2023». Madrid, 2013, (en línia)
<http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=/t20/p269/&file=inebase>

Oliver Alonso, Josep. «La inmigración y la doble recesión del mercado de trabajo en España 2011-2012», a: Aja, E.; Arango, J. i Oliver Alonso, Josep (dir.). *Crisis, mercado de trabajo y cambiantes tendencias migratorias* (en prensa). Barcelona: CIDOB Edicions, 2013.

– «Cambio demográfico y tasa de desempleo en España y sus principales CCAA en el horizonte 2020». *Índice laboral ManpowerGroup*, n. 40 (primavera 2012).

– «El mercado de trabajo de la inmigración 2007-10: los cambios 2009/2010 en el marco de la crisis», a: Aja, E.; Arango, J. i Oliver Alonso, Josep (dir.). *La inmigración en tiempos de crisis*. Barcelona: CIDOB Edicions, 2011.

– «Inmigración y mercado de trabajo en 2007: el último impulso del choque actual», a: Aja, E.; Arango, J. i Oliver Alonso, Josep (dir.). *Anuario de la inmigración* (2008a). Barcelona: CIDOB Edicions.

– «Mercat de treball i convergència: algunes lliçons de l'expansió a Catalunya. 1995-2006». *Monografies*, n. 2 (2008b). Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya.

– «Inmigración y mercado de trabajo en 2006: razones de la acentuación del choque inmigratorio». *Anuario de la inmigración* (2007). Barcelona: CIDOB Edicions.

– *España 2020: un mestizaje ineludible. Cambio demográfico, mercado de trabajo e inmigración en las Comunidades Autónomas*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònòmics, Generalitat de Catalunya, 2006.

ANNEXOS

Taula 1. Catalunya: l'impacte de la crisi i l'envelliment en l'estructura d'edat de la població de 16 a 64 anys (1997-2013*)
Valors absoluts en milers, canvi relatiu en % i canvi en els pesos en punts percentuals

	Mitjanes anuals									Dades trimestrals						
	1997			2008			Canvi 1997-2008			2008/T4		2013/T4		Canvi 2008/T4-2013/T4		
	Valors		Pesos	Valors		Pesos	Absolut	%	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu (%)	Pesos
	1	s/or.	s/tot.	4	s/or.	s/tot.										
A. Nascuts fora d'Espanya																
16-19	7	4,6	0,2	73	7	1,5	66	942,9	1,3	77	28,5	58	21,7	-19	-24,7	-6,8
20-24	15	9,9	0,4	122	11,6	2,5	107	713,3	2,1	125	30,7	78	22,5	-47	-37,6	-8,2
16-24	22	14,5	0,5	195	18,6	4	173	786,4	3,5	202	29,8	136	22,1	-66	-32,7	-7,7
25-34	58	38,2	1,4	352	33,5	7,2	294	506,9	5,8	347	28,5	257	27,5	-90	-25,9	-0,9
Total 16-34	80	52,6	1,9	547	52,1	11,2	467	583,8	9,2	549	29	393	25,4	-156	-28,4	-3,6
35-44	38	25	0,9	296	28,2	6	258	678,9	5,1	297	24,6	299	24,7	2	0,7	0,2
45-54	22	14,5	0,5	144	13,7	2,9	122	554,5	2,4	150	15,2	177	16,8	27	18	1,6
55-64	12	7,9	0,3	63	6	1,3	51	425	1	58	7,2	70	8,2	12	20,7	1,1
Total 35-64	72	47,4	1,7	503	47,9	10,3	431	598,6	8,5	505	16,8	546	17,5	41	8,1	0,7
Total 16-64	152	100	3,7	1.050	100	21,4	898	590,8	17,8	1.054	21,5	939	20,1	-115	-10,9	-1,4
B. Nascuts a Espanya																
16-19	352	8,8	8,5	197	5,1	4	-155	-44	-4,4	193	71,5	209	78,3	16	8,3	6,8
20-24	503	12,6	12,1	290	7,5	5,9	-213	-42,3	-6,2	282	69,3	269	77,5	-13	-4,6	8,2
16-24	855	21,4	20,6	487	12,7	9,9	-368	-43	-10,6	475	70,2	478	77,9	3	0,6	7,7
25-34	930	23,2	22,4	876	22,8	17,9	-54	-5,8	-4,5	872	71,5	677	72,5	-195	-22,4	0,9
Total 16-34	1.785	44,6	42,9	1.363	35,4	27,8	-422	-23,6	-15,1	1.347	71	1.155	74,6	-192	-14,3	3,6
35-44	838	20,9	20,2	905	23,5	18,5	67	8	-1,7	912	75,4	910	75,3	-2	-0,2	-0,2
45-54	757	18,9	18,2	837	21,8	17,1	80	10,6	-1,1	837	84,8	877	83,2	40	4,8	-1,6
55-64	624	15,6	15	742	19,3	15,2	118	18,9	0,1	751	92,8	780	91,8	29	3,9	-1,1
Total 35-64	2.219	55,4	53,4	2.484	64,6	50,7	265	11,9	-2,7	2.500	83,2	2.567	82,5	67	2,7	-0,7
Total 16-64	4.004	100	96,3	3.847	100	78,6	-157	-3,9	-17,8	3.847	78,5	3.722	79,9	-125	-3,2	1,4
C=A+B. Total població																
16-19	359	8,6	8,6	270	5,5	5,5	-89	-24,8	-3,1	270	100	267	100	-3	-1,1	0
20-24	518	12,5	12,5	412	8,4	8,4	-106	-20,5	-4,1	407	100	347	100	-60	-14,7	0
16-24	877	21,1	21,1	682	13,9	13,9	-195	-22,2	-7,2	677	100	614	100	-63	-9,3	0
25-34	988	23,8	23,8	1.228	25,1	25,1	240	24,3	1,3	1.219	100	934	100	-285	-23,4	0
Total 16-34	1.865	44,9	44,9	1.910	39	39	45	2,4	-5,9	1.896	100	1.548	100	-348	-18,4	0
35-44	876	21,1	21,1	1.201	24,5	24,5	325	37,1	3,4	1.209	100	1.209	100	0	0	0
45-54	779	18,7	18,7	981	20	20	202	25,9	1,3	987	100	1.054	100	67	6,8	0
55-64	636	15,3	15,3	805	16,4	16,4	169	26,6	1,1	809	100	850	100	41	5,1	0
Total 35-64	2.291	55,1	55,1	2.987	61	61	696	30,4	5,9	3.005	100	3.113	100	108	3,6	0
Total 16-64	4.156	100	100	4.897	100	100	741	17,8	0	4.901	100	4.661	100	-240	-4,9	0

7=4-1
8=7/1x100
9=6-3
14=12-10
15=14/10x100
16=13-11

* Per a 1997 i 2008, mitjanes anuals dels quatre trimestres de cada exercici.
Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA.

Taula 2. Espanya menys Catalunya: l'impacte de la crisi i l'envelliment en l'estructura d'edat de la població de 16 a 64 anys (1997-2013*)
Valors absoluts en milers, canvi relatiu en % i canvi en els pesos en punts percentuals

	Mitjanes anuals									Dades trimestrals						
	1997			2008			Canvi 1997-2008			2008/T4		2013/T4		Canvi 2008/T4-2013/T4		
	Valors		Pesos	Valors		Pesos	Absolut	%	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu (%)	Pesos
	1	2		3	4											
	s/or.	s/tot.		s/or.	s/tot.											
A. Nascuts fora d'Espanya																
16-19	30	5,2	0,1	253	6,1	1	223	743,3	0,8	268	17,1	252	17,6	-16	-6	0,5
20-24	64	11,2	0,3	395	9,6	1,5	331	517,2	1,2	400	17,3	330	16,8	-70	-17,5	-0,5
16-24	94	16,4	0,4	648	15,7	2,5	554	589,4	2,1	668	17,2	582	17,1	-86	-12,9	-0,1
25-34	204	35,6	0,9	1.473	35,7	5,7	1269	622,1	4,8	1.453	22,7	1.080	20,7	-373	-25,7	-1,9
Total 16-34	298	52	1,3	2.121	51,4	8,2	1823	611,7	6,9	2.121	20,6	1.662	19,3	-459	-21,6	-1,3
35-44	138	24,1	0,6	1.185	28,7	4,6	1047	758,7	4	1.271	20	1.297	20	26	2	0
45-54	82	14,3	0,4	581	14,1	2,2	499	608,5	1,9	610	11,6	864	14,9	254	41,6	3,3
55-64	55	9,6	0,2	242	5,9	0,9	187	340	0,7	249	6,1	371	8,3	122	49	2,3
Total 35-64	275	48	1,2	2.008	48,6	7,8	1733	630,2	6,5	2.130	13,6	2.532	15,1	402	18,9	1,6
Total 16-64	573	100	2,6	4.129	100	15,9	3556	620,6	13,4	4.251	16,3	4.194	16,6	-57	-1,3	0,2
B. Nascuts a Espanya																
16-19	2.024	9,3	9,1	1.317	6,1	5,1	-707	-34,9	-4	1.299	82,9	1.183	82,4	-116	-8,9	-0,5
20-24	2.728	12,6	12,3	1.943	8,9	7,5	-785	-28,8	-4,8	1.917	82,7	1.637	83,2	-280	-14,6	0,5
16-24	4.752	21,9	21,4	3.260	15	12,6	-1492	-31,4	-8,8	3.216	82,8	2.820	82,9	-396	-12,3	0,1
25-34	5.233	24,2	23,5	4.946	22,7	19,1	-287	-5,5	-4,4	4.955	77,3	4.125	79,3	-830	-16,8	1,9
Total 16-34	9.985	46,1	44,9	8.206	37,7	31,7	-1779	-17,8	-13,2	8.171	79,4	6.945	80,7	-1226	-15	1,3
35-44	4.553	21	20,5	5.113	23,5	19,7	560	12,3	-0,7	5.075	80	5.187	80	112	2,2	0
45-54	3.821	17,6	17,2	4.626	21,3	17,9	805	21,1	0,7	4.658	88,4	4.924	85,1	266	5,7	-3,3
55-64	3.305	15,3	14,9	3.821	17,6	14,8	516	15,6	-0,1	3.846	93,9	4.082	91,7	236	6,1	-2,3
Total 35-64	11.679	53,9	52,5	13.560	62,3	52,4	1881	16,1	-0,2	13.579	86,4	14.193	84,9	614	4,5	-1,6
Total 16-64	21.664	100	97,4	21.766	100	84,1	102	0,5	-13,4	21.750	83,7	21.138	83,4	-612	-2,8	-0,2
C=A+B. Total població																
16-19	2.054	9,2	9,2	1.570	6,1	6,1	-484	-23,6	-3,2	1.567	100	1.435	100	-132	-8,4	0
20-24	2.792	12,6	12,6	2.338	9	9	-454	-16,3	-3,5	2.317	100	1.967	100	-350	-15,1	0
16-24	4.846	21,8	21,8	3.908	15,1	15,1	-938	-19,4	-6,7	3.884	100	3.402	100	-482	-12,4	0
25-34	5.437	24,5	24,5	6.419	24,8	24,8	982	18,1	0,3	6.408	100	5.205	100	-1203	-18,8	0
Total 16-34	10.283	46,2	46,2	10.327	39,9	39,9	44	0,4	-6,4	10.292	100	8.607	100	-1685	-16,4	0
35-44	4.691	21,1	21,1	6.298	24,3	24,3	1607	34,3	3,2	6.346	100	6.484	100	138	2,2	0
45-54	3.903	17,6	17,6	5.207	20,1	20,1	1304	33,4	2,6	5.268	100	5.788	100	520	9,9	0
55-64	3.360	15,1	15,1	4.063	15,7	15,7	703	20,9	0,6	4.095	100	4.453	100	358	8,7	0
Total 35-64	11.954	53,8	53,8	15.568	60,1	60,1	3614	30,2	6,4	15.709	100	16.725	100	1016	6,5	0
Total 16-64	22.237	100	100	25.895	100	100	3658	16,5	0	26.001	100	25.332	100	-669	-2,6	0

7=4-1

8=7/1x100

9=6-3

14=12-10

15=14/10x100

16=13-11

* Per a 1995 i 2008, mitjanes anuals dels quatre trimestres de cada exercici.

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA.

Taula 3. Espanya: l'impacte de la crisi i l'envelliment en l'estructura d'edat de la població de 16 a 64 anys (1997-2013)*
Valors absoluts en milers, canvi relatiu en % i canvi en els pesos en punts percentuals

	Mitjanes anuals									Dades trimestrals						
	1997			2008			Canvi 1997-2008			2008/T4		2013/T4		Canvi 2008/T4-2013/T4		
	Valors		Pesos	Valors		Pesos	Absolut	%	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu (%)	Pesos
		s/or.	s/tot.		s/or.	s/tot.										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A. Nascuts fora d'Espanya																
16-19	37	5,1	0,1	326	6,3	1,1	289	781,1	0,9	345	18,8	309	18,2	-36	-10,4	-0,6
20-24	79	10,9	0,3	517	10	1,7	438	554,4	1,4	525	19,3	408	17,6	-117	-22,3	-1,6
16-24	116	16	0,4	843	16,3	2,7	727	626,7	2,3	870	19,1	717	17,9	-153	-17,6	-1,2
25-34	262	36,1	1	1.827	35,3	5,9	1565	597,3	4,9	1.801	23,6	1.337	21,8	-464	-25,8	-1,8
Total 16-34	378	52,1	1,4	2.670	51,5	8,7	2292	606,3	7,2	2.671	21,9	2.054	20,2	-617	-23,1	-1,7
35-44	176	24,3	0,7	1.481	28,6	4,8	1305	741,5	4,1	1.568	20,8	1.596	20,7	28	1,8	0
45-54	104	14,3	0,4	725	14	2,4	621	597,1	2	762	12,2	1.039	15,2	277	36,4	3
55-64	67	9,2	0,3	305	5,9	1	238	355,2	0,7	307	6,3	441	8,3	134	43,6	2,1
Total 35-64	347	47,9	1,3	2.511	48,5	8,2	2164	623,6	6,8	2.637	14,1	3.076	15,5	439	16,6	1,4
Total 16-64	725	100	2,7	5.181	100	16,8	4456	614,6	14,1	5.308	17,2	5.130	17,1	-178	-3,4	-0,1
B. Nascuts a Espanya																
16-19	2.376	9,3	9	1.515	5,9	4,9	-861	-36,2	-4,1	1.492	81,2	1.392	81,8	-100	-6,7	0,6
20-24	3.232	12,6	12,2	2.233	8,7	7,3	-999	-30,9	-5	2.199	80,7	1.906	82,4	-293	-13,3	1,6
16-24	5.608	21,8	21,2	3.748	14,6	12,2	-1860	-33,2	-9,1	3.691	80,9	3.298	82,1	-393	-10,6	1,2
25-34	6.164	24	23,4	5.824	22,7	18,9	-340	-5,5	-4,4	5.826	76,4	4.803	78,2	-1023	-17,6	1,8
Total 16-34	11.772	45,9	44,6	9.572	37,4	31,1	-2200	-18,7	-13,5	9.517	78,1	8.101	79,8	-1416	-14,9	1,7
35-44	5.391	21	20,4	6.019	23,5	19,5	628	11,6	-0,9	5.986	79,2	6.097	79,3	111	1,9	0
45-54	4.579	17,8	17,3	5.463	21,3	17,7	884	19,3	0,4	5.495	87,8	5.801	84,8	306	5,6	-3
55-64	3.929	15,3	14,9	4.562	17,8	14,8	633	16,1	-0,1	4.596	93,7	4.862	91,7	266	5,8	-2,1
Total 35-64	13.899	54,1	52,7	16.044	62,6	52,1	2145	15,4	-0,6	16.077	85,9	16.760	84,5	683	4,2	-1,4
Total 16-64	25.671	100	97,3	25.616	100	83,2	-55	-0,2	-14,1	25.594	82,8	24.861	82,9	-733	-2,9	0,1
C=A+B. Total població																
16-19	2.413	9,1	9,1	1.841	6	6	-572	-23,7	-3,2	1.837	100	1.701	100	-136	-7,4	0
20-24	3.311	12,5	12,5	2.750	8,9	8,9	-561	-16,9	-3,6	2.724	100	2.314	100	-410	-15,1	0
16-24	5.724	21,7	21,7	4.591	14,9	14,9	-1133	-19,8	-6,8	4.561	100	4.015	100	-546	-12	0
25-34	6.426	24,3	24,3	7.651	24,8	24,8	1225	19,1	0,5	7.627	100	6.140	100	-1487	-19,5	0
Total 16-34	12.150	46	46	12.242	39,8	39,8	92	0,8	-6,3	12.188	100	10.155	100	-2033	-16,7	0
35-44	5.567	21,1	21,1	7.500	24,4	24,4	1933	34,7	3,3	7.554	100	7.693	100	139	1,8	0
45-54	4.683	17,7	17,7	6.188	20,1	20,1	1505	32,1	2,4	6.257	100	6.840	100	583	9,3	0
55-64	3.996	15,1	15,1	4.867	15,8	15,8	871	21,8	0,7	4.903	100	5.303	100	400	8,2	0
Total 35-64	14.246	54	54	18.555	60,2	60,2	4309	30,2	6,3	18.714	100	19.836	100	1122	6	0
Total 16-64	26.396	100	100	30.797	100	100	4401	16,7	0	30.902	100	29.991	100	-911	-2,9	0

7=4-1
 8=7/1x100
 9=6-3
 14=12-10
 15=14/10x100
 16=13-11

* Per a 1997 i 2008, mitjanes anuals dels quatre trimestres de cada exercici.
 Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA.

Taula 4. Catalunya: l'impacte de la crisi i l'envelliment en l'estructura d'edat de la població activa de 16 a 64 anys (1997-2013*)
Valors absoluts en milers, canvi relatiu en % i canvi en els pesos en punts percentuals

	Mitjanes anuals									Dades trimestrals						
	1997			2008			Canvi 1997-2008			2008/T4		2013/T4		Canvi 2008/T4-2013/T4		
	Valors	Pesos		Valors	Pesos		Absolut	%	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu (%)	Pesos
		s/or.	s/tot.		s/or.	s/tot.										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A. Nascuts fora d'Espanya																
16-19	2	2,1	0,1	23	2,8	0,6	21	892,7	0,5	22	26,7	15	30,6	-7	-31,7	3,9
20-24	10	9,2	0,4	96	11,4	2,5	85	834,9	2,1	103	33,3	51	21,7	-52	-50,3	-11,7
16-24	13	11,3	0,4	119	14,1	3,1	106	845,8	2,7	125	31,9	66	23,2	-59	-47	-8,7
25-34	47	42	1,6	304	36,1	8	257	548,6	6,3	291	26,9	216	25,4	-76	-25,9	-1,5
Total 16-34	59	53,3	2,1	423	50,3	11,1	363	611,5	9	417	28,3	282	24,9	-134	-32,3	-3,4
35-44	32	28,3	1,1	257	30,6	6,7	226	716	5,6	259	24,3	265	23,9	6	2,4	-0,4
45-54	15	13,5	0,5	115	13,7	3	100	667,3	2,5	127	15,3	152	16,6	26	20,2	1,2
55-64	5	4,9	0,2	46	5,5	1,2	40	735,1	1	46	9,9	46	9,2	0	0,1	-0,6
Total 35-64	52	46,7	1,8	418	49,7	11	366	703,9	9,1	431	18,3	463	18,4	32	7,4	0
Total 16-64	111	100	3,9	841	100	22	729	654,7	18,1	848	22,1	745	20,4	-103	-12,1	-1,8
B. Nascuts a Espanya																
16-19	107	3,9	3,7	63	2,1	1,6	-44	-41,2	-2,1	61	73,3	35	69,4	-27	-43,5	-3,9
20-24	340	12,4	11,9	205	6,9	5,4	-134	-39,5	-6,5	206	66,7	185	78,3	-21	-10,2	11,7
16-24	446	16,3	15,7	268	9	7	-178	-39,9	-8,6	267	68,1	219	76,8	-48	-17,9	8,7
25-34	806	29,5	28,3	798	26,8	20,9	-8	-1	-7,4	791	73,1	633	74,6	-158	-19,9	1,5
Total 16-34	1.252	45,8	44	1.066	35,8	27,9	-186	-14,9	-16	1.058	71,7	852	75,1	-205	-19,4	3,4
35-44	682	24,9	23,9	800	26,9	21	118	17,3	-3	808	75,7	845	76,1	37	4,6	0,4
45-54	538	19,7	18,9	698	23,4	18,3	159	29,6	-0,6	699	84,7	766	83,4	67	9,6	-1,2
55-64	265	9,7	9,3	413	13,9	10,8	148	55,7	1,5	417	90,1	449	90,8	32	7,8	0,6
Total 35-64	1.485	54,2	52,1	1.910	64,2	50	425	28,6	-2,1	1.923	81,7	2.060	81,6	137	7,1	0
Total 16-64	2.737	100	96,1	2.976	100	78	239	8,7	-18,1	2.981	77,9	2.913	79,6	-68	-2,3	1,8
C=A+B. Total població																
16-19	109	3,8	3,8	86	2,3	2,3	-23	-21	-1,6	84	100	50	100	-34	-40,4	0
20-24	350	12,3	12,3	301	7,9	7,9	-49	-14	-4,4	308	100	236	100	-73	-23,6	0
16-24	459	16,1	16,1	387	10,1	10,1	-72	-15,7	-6	392	100	285	100	-107	-27,2	0
25-34	853	29,9	29,9	1.102	28,9	28,9	249	29,2	-1,1	1.082	100	849	100	-233	-21,5	0
Total 16-34	1.312	46	46	1.489	39	39	177	13,5	-7	1.474	100	1.134	100	-340	-23	0
35-44	713	25	25	1.057	27,7	27,7	344	48,2	2,6	1.067	100	1.110	100	44	4,1	0
45-54	553	19,4	19,4	813	21,3	21,3	260	46,9	1,9	825	100	918	100	93	11,2	0
55-64	270	9,5	9,5	458	12	12	188	69,5	2,5	463	100	495	100	32	7	0
Total 35-64	1.537	54	54	2.328	61	61	791	51,5	7	2.355	100	2.523	100	169	7,2	0
Total 16-64	2.849	100	100	3.817	100	100	968	34	0	3.829	100	3.658	100	-171	-4,5	0

7=4-1

8=7/1x100

9=6-3

14=12-10

15=14/10x100

16=13-11

* Per a 1995 i 2008, mitjanes anuals dels quatre trimestres de cada exercici.

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA.

Taula 5. Espanya menys Catalunya: l'impacte de la crisi i l'envelliment en l'estructura d'edat de la població activa de 16 a 64 anys (1997-2013*)
Valors absoluts en milers, canvi relatiu en % i canvi en els pesos en punts percentuals

	Mitjanes anuals									Dades trimestrals						
	1997			2008			Canvi 1997-2008			2008/T4		2013/T4		Canvi 2008/T4-2013/T4		
	Valors		Pesos	Valors		Pesos	Absolut	%	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu (%)	Pesos
		s/or.	s/tot.		s/or.	s/tot.										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A. Nascuts fora d'Espanya																
16-19	7	1,7	0	90	2,7	0,5	84	1238,4	0,4	86	21,1	62	28,8	-23	-27,2	7,6
20-24	38	9,8	0,3	305	9,2	1,6	267	704,1	1,3	308	19,9	213	19,1	-96	-31	-0,8
16-24	45	11,5	0,3	395	11,9	2,1	351	784,9	1,8	394	20,1	275	20,7	-119	-30,2	0,6
25-34	156	40,3	1,1	1.261	38,1	6,7	1.105	707,8	5,6	1.254	22,4	932	20,2	-322	-25,7	-2,1
Total 16-34	201	51,8	1,4	1.657	50,1	8,8	1.456	724,9	7,3	1.648	21,8	1.207	20,3	-441	-26,7	-1,5
35-44	107	27,6	0,8	1.041	31,5	5,5	934	872,1	4,7	1.130	20,9	1.144	19,8	14	1,2	-1
45-54	59	15,2	0,4	474	14,3	2,5	414	701,2	2,1	501	12,2	725	15,3	224	44,7	3,1
55-64	21	5,3	0,1	138	4,2	0,7	117	566,1	0,6	149	7,5	231	9,6	82	55,3	2,1
Total 35-64	187	48,2	1,3	1.652	49,9	8,8	1.465	784,1	7,4	1.779	15,5	2.100	16,3	321	18	0,8
Total 16-64	388	100	2,8	3.309	100	17,5	2.921	753,5	14,7	3.427	18	3.307	17,5	-120	-3,5	-0,4
B. Nascuts a Espanya																
16-19	461	3,4	3,3	359	2,3	1,9	-102	-22,1	-1,4	320	78,9	154	71,2	-165	-51,7	-7,6
20-24	1.578	11,7	11,4	1.266	8,1	6,7	-311	-19,7	-4,7	1.243	80,1	900	80,9	-343	-27,6	0,8
16-24	2.038	15,1	14,7	1.626	10,4	8,6	-413	-20,3	-6,1	1.563	79,9	1.055	79,3	-508	-32,5	-0,6
25-34	4.194	31,1	30,2	4.315	27,7	22,9	121	2,9	-7,4	4.354	77,6	3.676	79,8	-678	-15,6	2,1
Total 16-34	6.232	46,2	44,9	5.941	38,2	31,5	-291	-4,7	-13,5	5.917	78,2	4.731	79,7	-1.186	-20	1,5
35-44	3.492	25,9	25,2	4.275	27,5	22,7	782	22,4	-2,5	4.284	79,1	4.620	80,2	336	7,8	1
45-54	2.506	18,6	18,1	3.549	22,8	18,8	1.043	41,6	0,7	3.605	87,8	4.025	84,7	420	11,7	-3,1
55-64	1.246	9,2	9	1.799	11,6	9,5	553	44,4	0,5	1.839	92,5	2.168	90,4	329	17,9	-2,1
Total 35-64	7.245	53,8	52,3	9.623	61,8	51	2.378	32,8	-1,3	9.729	84,5	10.813	83,7	1.084	11,1	-0,8
Total 16-64	13.477	100	97,2	15.563	100	82,5	2.087	15,5	-14,7	15.646	82	15.544	82,5	-102	-0,7	0,4
C=A+B. Total població																
16-19	468	3,4	3,4	450	2,4	2,4	-18	-3,9	-1	405	100	217	100	-188	-46,5	0
20-24	1.615	11,7	11,7	1.571	8,3	8,3	-44	-2,7	-3,3	1.552	100	1.113	100	-439	-28,3	0
16-24	2.083	15	15	2.021	10,7	10,7	-62	-3	-4,3	1.957	100	1.330	100	-627	-32,1	0
25-34	4.350	31,4	31,4	5.576	29,5	29,5	1.227	28,2	-1,8	5.608	100	4.608	100	-1.000	-17,8	0
Total 16-34	6.433	46,4	46,4	7.597	40,3	40,3	1.164	18,1	-6,1	7.565	100	5.938	100	-1.627	-21,5	0
35-44	3.600	26	26	5.315	28,2	28,2	1.716	47,7	2,2	5.414	100	5.764	100	350	6,5	0
45-54	2.566	18,5	18,5	4.023	21,3	21,3	1.457	56,8	2,8	4.106	100	4.750	100	644	15,7	0
55-64	1.267	9,1	9,1	1.937	10,3	10,3	671	52,9	1,1	1.988	100	2.399	100	411	20,7	0
Total 35-64	7.432	53,6	53,6	11.275	59,7	59,7	3.843	51,7	6,1	11.508	100	12.914	100	1.405	12,2	0
Total 16-64	13.864	100	100	18.872	100	100	5.008	36,1	0	19.074	100	18.852	100	-222	-1,2	0

7=4-1
8=7/1x100
9=6-3
14=12-10
15=14/10x100
16=13-11

* Per a 1997 i 2008, mitjanes anuals dels quatre trimestres de cada exercici.
Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA.

Taula 6. Espanya: l'impacte de la crisi i l'envelliment en l'estructura d'edat de la població activa de 16 a 64 anys (1997-2013*)
Valors absoluts en milers, canvi relatiu en % i canvi en els pesos en punts percentuals

	Mitjanes anuals									Dades trimestrals						
	1997			2008			Canvi 1997-2008			2008/T4		2013/T4		Canvi 2008/T4-2013/T4		
	Valors		Pesos	Valors		Pesos	Absolut	%	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu (%)	Pesos
		s/or.	s/tot.		s/or.	s/tot.										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A. Nascuts fora d'Espanya																
16-19	9	1,8	0,1	114	2,7	0,5	105	1148,9	0,4	108	22,1	78	29,1	-30	-28,1	7,0
20-24	48	9,6	0,3	401	9,7	1,8	352	731,9	1,5	411	22,1	264	19,6	-147	-35,8	-2,5
16-24	57	11,5	0,3	514	12,4	2,3	457	798,2	1,9	519	22,1	341	21,1	-178	-34,2	-1,0
25-34	203	40,7	1,2	1.565	37,7	6,9	1.362	671,1	5,7	1.546	23,1	1.148	21,0	-398	-25,7	-2,1
Total 16-34	260	52,1	1,6	2.079	50,1	9,2	1.819	699,1	7,6	2.065	22,8	1.489	21,1	-575	-27,9	-1,8
35-44	139	27,8	0,8	1.298	31,3	5,7	1.159	836,6	4,9	1.389	21,4	1.409	20,5	20	1,5	-0,9
45-54	74	14,9	0,4	589	14,2	2,6	515	694,3	2,2	628	12,7	877	15,5	250	39,8	2,8
55-64	26	5,3	0,2	184	4,4	0,8	158	601,5	0,7	195	7,9	277	9,6	82	42,4	1,6
Total 35-64	239	47,9	1,4	2.071	49,9	9,1	1.832	766,7	7,7	2.211	15,9	2.563	16,6	353	15,9	0,7
Total 16-64	499	100,0	3,0	4.150	100,0	18,3	3.651	731,4	15,3	4.275	18,7	4.053	18,0	-223	-5,2	-0,7
B. Nascuts a Espanya																
16-19	567	3,5	3,4	422	2,3	1,9	-146	-25,7	-1,5	381	77,9	189	70,9	-192	-50,4	-7,0
20-24	1.917	11,8	11,5	1.472	7,9	6,5	-445	-23,2	-5,0	1.449	77,9	1.085	80,4	-364	-25,1	2,5
16-24	2.485	15,3	14,9	1.894	10,2	8,3	-591	-23,8	-6,5	1.830	77,9	1.274	78,9	-556	-30,4	1,0
25-34	5.000	30,8	29,9	5.113	27,6	22,5	114	2,3	-7,4	5.145	76,9	4.309	79,0	-835	-16,2	2,1
Total 16-34	7.484	46,2	44,8	7.007	37,8	30,9	-478	-6,4	-13,9	6.975	77,2	5.583	78,9	-1.392	-20,0	1,8
35-44	4.174	25,7	25,0	5.074	27,4	22,4	900	21,6	-2,6	5.092	78,6	5.465	79,5	373	7,3	0,9
45-54	3.045	18,8	18,2	4.247	22,9	18,7	1.202	39,5	0,5	4.304	87,3	4.791	84,5	487	11,3	-2,8
55-64	1.511	9,3	9,0	2.212	11,9	9,7	701	46,4	0,7	2.256	92,1	2.617	90,4	361	16,0	-1,6
Total 35-64	8.730	53,8	52,2	11.533	62,2	50,8	2.803	32,1	-1,4	11.652	84,1	12.874	83,4	1.221	10,5	-0,7
Total 16-64	16.214	100,0	97,0	18.540	100,0	81,7	2.326	14,3	-15,3	18.627	81,3	18.457	82,0	-170	-0,9	0,7
C=A+B. Total població																
16-19	577	3,4	3,4	536	2,4	2,4	-41	-7,1	-1,1	489	100,0	267	100,0	-222	-45,5	0,0
20-24	1.965	11,8	11,8	1.872	8,3	8,3	-93	-4,7	-3,5	1.860	100,0	1.348	100,0	-512	-27,5	0,0
16-24	2.542	15,2	15,2	2.408	10,6	10,6	-134	-5,3	-4,6	2.349	100,0	1.615	100,0	-734	-31,2	0,0
25-34	5.203	31,1	31,1	6.678	29,4	29,4	1.475	28,4	-1,7	6.690	100,0	5.457	100,0	-1.233	-18,4	0,0
Total 16-34	7.745	46,3	46,3	9.086	40,0	40,0	1.341	17,3	-6,3	9.039	100,0	7.072	100,0	-1.967	-21,8	0,0
35-44	4.313	25,8	25,8	6.372	28,1	28,1	2.059	47,8	2,3	6.481	100,0	6.874	100,0	393	6,1	0,0
45-54	3.119	18,7	18,7	4.836	21,3	21,3	1.717	55,0	2,7	4.932	100,0	5.669	100,0	737	14,9	0,0
55-64	1.537	9,2	9,2	2.396	10,6	10,6	859	55,9	1,4	2.451	100,0	2.894	100,0	444	18,1	0,0
Total 35-64	8.969	53,7	53,7	13.603	60,0	60,0	4.635	51,7	6,3	13.863	100,0	15.437	100,0	1.574	11,4	0,0
Total 16-64	16.713	100,0	100,0	22.689	100,0	100,0	5.976	35,8	0,0	22.902	100,0	22.509	100,0	-393	-1,7	0,0

7=4-1

8=7/1x100

9=6-3

14=12-10

15=14/10x100

16=13-11

* Per a 1997 i 2008, mitjanes anuals dels quatre trimestres de cada exercici.

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'EPA.

Taula 7. Emigració i canvi demogràfic a Espanya 2007-2023: els canvis en la població potencialment activa
Valors absoluts en milers, canvi i pesos en percentatge i canvi en els pesos en punts percentuals

	2007		2013		2023		Canvi 2013-2023			Canvi 2007-2023		
	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu	Pes	Absolut	Relatiu	Pes
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	7	8	9
A. Catalunya												
16-19	269	5,5	268	5,5	301	7,4	33	12,3	1,9	32	11,9	1,9
20-29	1.004	20,7	817	16,6	641	15,7	-176	-21,5	-0,9	-363	-36,2	-5
30-39	1.266	26,1	1.278	26,1	664	16,3	-614	-48	-9,8	-602	-47,6	-9,8
16-39	2.539	52,4	2.363	48,2	1.607	39,3	-756	-32	-8,9	-932	-36,7	-13,1
40-49	1.069	22,1	1.191	24,3	1.020	25	-171	-14,4	0,7	-49	-4,6	2,9
50-59	865	17,8	947	19,3	1.013	24,8	66	7	5,5	148	17,1	7
60-64	376	7,8	404	8,2	444	10,9	40	9,9	2,7	68	18,1	3,1
40-64	2.310	47,6	2.542	51,8	2.477	60,7	-65	-2,6	8,9	167	7,2	13,1
16-64	4.849	100	4.905	100	4.084	100	-821	-16,7	0	-765	-15,8	0
B. Espanya excepte Catalunya												
16-19	1.576	6,2	1.467	5,6	1.577	6,7	110	7,5	1,1	1	0,1	0,5
20-29	5.449	21,4	4.521	17,4	3.624	15,4	-897	-19,8	-2	-1.825	-33,5	-6
30-39	6.480	25,4	6.474	24,9	4.119	17,4	-2.355	-36,4	-7,5	-2.361	-36,4	-8
16-39	13.505	52,9	12.462	47,9	9.320	39,5	-3.142	-25,2	-8,4	-4.185	-31	-13,4
40-49	5.710	22,4	6.327	24,3	5.867	24,9	-460	-7,3	0,6	157	2,7	2,5
50-59	4.400	17,2	5.133	19,7	5.852	24,8	719	14	5,1	1.452	33	7,6
60-64	1.896	7,4	2.099	8,1	2.571	10,9	472	22,5	2,8	675	35,6	3,5
40-64	12.005	47,1	13.559	52,1	14.291	60,5	732	5,4	8,4	2.286	19	13,4
16-64	25.510	100	26.020	100	23.611	100	-2.409	-9,3	0	-1.899	-7,4	0
C=A+B. Espanya												
16-19	1.845	6,1	1.735	5,6	1.878	6,8	143	8,2	1,2	33	1,8	0,7
20-29	6.453	21,3	5.338	17,3	4.266	15,4	-1.072	-20,1	-1,9	-2.187	-33,9	-5,9
30-39	7.746	25,5	7.752	25,1	4.783	17,3	-2.969	-38,3	-7,8	-2.963	-38,3	-8,2
16-39	16.044	52,8	14.825	47,9	10.927	39,5	-3.898	-26,3	-8,4	-5.117	-31,9	-13,3
40-49	6.779	22,3	7.518	24,3	6.887	24,9	-631	-8,4	0,6	108	1,6	2,6
50-59	5.265	17,3	6.080	19,7	6.865	24,8	785	12,9	5,1	1.600	30,4	7,5
60-64	2.272	7,5	2.503	8,1	3.015	10,9	512	20,5	2,8	743	32,7	3,4
40-64	14.315	47,2	16.101	52,1	16.768	60,5	667	4,1	8,4	2.453	17,1	13,3
16-64	30.359	100	30.925	100	27.695	100	-3.230	-10,4	0	-2.664	-8,8	0

Font: Elaboració pròpia segons dades de l'INE (2013).

Taula 8. Els canvis en la població activa (2013-2023*)
Valors absoluts en milers, canvi i pesos en percentatge i canvi en els pesos en punts percentuals

	2007			2013			2023			Canvi 2013-2023			Canvi 2007-2023		
	Valor	Pes	Taxa	Valor	Pes	Taxa	Valor	Pes	Taxa	Valor	Pes	Relatiu	Valor	Pes	Relatiu
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
A. Catalunya															
16-19	88	2,4	32,7	59	1,6	21,9	66	2,2	21,9	7	0,6	12,2	-22	-0,2	-25
20-29	820	22	81,7	603	16,5	73,9	474	16,1	73,9	-129	-0,4	-21,4	-346	-5,9	-42,2
30-39	1.128	30,2	89,1	1.049	28,8	82,1	546	18,5	82,1	-504	-10,2	-48	-582	-11,7	-51,6
16-39	2.036	54,5	80,2	1.711	46,9	72,4	1.085	36,9	67,5	-626	-10	-36,6	-951	-17,6	-46,7
40-49	913	24,5	85,4	1.023	28,1	85,9	876	29,8	85,9	-147	1,7	-14,4	-37	5,3	-4,1
50-59	628	16,8	72,6	756	20,7	79,9	809	27,5	79,9	53	6,8	7	181	10,7	28,8
60-64	156	4,2	41,4	157	4,3	38,9	172	5,9	38,9	16	1,6	9,9	16	1,7	10,3
40-64	1.697	45,5	73,5	1.936	53,1	76,2	1.858	63,1	75	-79	10	-4,1	161	17,6	9,5
16-64	3.733	100	77	3.648	100	74,4	2.943	100	72,1	-705	0	-19,3	-790	0	-21,2
B. Espanya excepte Catalunya															
16-19	460	2,5	29,2	226	1,2	15,4	242	1,5	15,4	17	0,3	7,5	-218	-1	-47,4
20-29	4.205	23	77,2	3.180	16,8	70,3	2.550	15,4	70,3	-631	-1,4	-19,8	-1655	-7,6	-39,4
30-39	5.514	30,1	85,1	5.664	29,9	87,5	3.604	21,7	87,5	-2.060	-8,2	-36,4	-1910	-8,4	-34,6
16-39	10.179	55,6	75,4	9.070	47,9	72,8	6.396	38,6	68,6	-2.674	-9,3	-29,5	-3783	-17	-37,2
40-49	4.627	25,3	81	5.337	28,2	84,4	4.949	29,8	84,4	-388	1,7	-7,3	322	4,5	7
50-59	2.866	15,7	65,1	3.768	19,9	73,4	4.296	25,9	73,4	528	6	14	1430	10,2	49,9
60-64	638	3,5	33,7	774	4,1	36,9	948	5,7	36,9	174	1,6	22,5	310	2,2	48,6
40-64	8.131	44,4	67,7	9.878	52,1	72,9	10.193	61,4	71,3	314	9,3	3,2	2062	17	25,4
16-64	18.310	100	71,8	18.948	100	72,8	16.588	100	70,3	-2.360	0	-12,5	-1722	0	-9,4
C=A+B. Espanya															
16-19	548	2,5	29,7	284	1,3	16,4	308	1,6	16,4	23	0,3	8,2	-240	-0,9	-43,8
20-29	5.026	22,8	77,9	3.784	16,7	70,9	3.024	15,5	70,9	-760	-1,3	-20,1	-2002	-7,3	-39,8
30-39	6.642	30,1	85,7	6.713	29,7	86,6	4.142	21,2	86,6	-2.570	-8,5	-38,3	-2500	-8,9	-37,6
16-39	12.215	55,4	76,1	10.781	47,7	72,7	7.474	38,3	68,4	-3.307	-9,4	-30,7	-4741	-17,1	-38,8
40-49	5.540	25,1	81,7	6.360	28,1	84,6	5.827	29,8	84,6	-534	1,7	-8,4	287	4,7	5,2
50-59	3.494	15,9	66,4	4.524	20	74,4	5.109	26,2	74,4	585	6,1	12,9	1615	10,3	46,2
60-64	794	3,6	34,9	931	4,1	37,2	1.121	5,7	37,2	190	1,6	20,5	327	2,1	41,2
40-64	9.828	44,6	68,7	11.815	52,3	73,4	12.056	61,7	71,9	241	9,4	2	2228	17,1	22,7
16-64	22.043	100	72,6	22.596	100	73,1	19.530	100	70,5	-3.066	0	-13,6	-2513	0	-11,4

Pel 2023, estimació dels actius aplicant a la població en edat de treballar les taxes d'activitat de 2013
 Font: Elaboració pròpia segons dades de l'INE (2013).

Adela Ros Híjar

Internet Interdisciplinary Institute, Universitat Oberta de Catalunya

«No hem de pensar ni en emigrants ni en immigrants sinó en migrants i tractar el procés de migració com una seqüència completa d'experiències».

Frank Thistlethwaite (1986)

INTRODUCCIÓ

Després de més d'una dècada en què la societat catalana ha estat preocupada per com li afecta l'arribada de nous habitants d'una gran diversitat de regions del món, i mentre aquest flux d'entrada no s'atura completament, la nova realitat de milers de catalans i catalanes fent les maletes i marxant ens ofereix una imatge de nosaltres mateixos que només estem començant a percebre. No és fàcil d'assumir que allò que tan recentment hem vist –l'experiència amarga i dura de la immigració amb totes les dificultats que ara coneixem de primera mà– pugui ser semblant o el mateix del que ara ens succeeix a nosaltres i «als nostres». Encara no ho podem saber, no tenim suficient perspectiva per poder parlar d'un patró emigratori clar.

Les xifres de l'atur i, sobretot, les percepcions i actituds de moltes persones davant del panorama actual, amb una gran majoria de joves que ja han instal·lat en el seu imaginari l'opció de marxar (Rodríguez i Ballesteros, 2013), ens obliguen a prendre molt seriosament aquest tema. Ara bé, davant la manca de perspectiva i de dades, podem anar avançant en l'observació i reflexió de qui i com està prenent en aquests moments la decisió gens fàcil de marxar com a estratègia per millorar la seva vida. Si els que marxen ara tornaran o no; si ho fan amb visió temporal o definitiva; si seran els pioners d'una tendència més estable. Totes aquestes qüestions no les podem respondre per ara. Ara bé, hi ha d'altres assumptes que, encara que ens incomodin, cal anar tractant des d'ara mateix.

En aquestes pàgines tractarem de fer un recorregut per algunes qüestions que cal considerar per entendre i situar el nou escenari de mobilitat de persones cap a altres indrets. La primera qüestió que tractarem és la de la manca d'un referent teòric clar. Després mirarem els elements que estan dificultant una visió completa i realista del que està passant en aquests

moments. Hem identificat factors epistemològics i ideològics. Una tercera qüestió serà veure què sabem dels actuals processos d'emigració i dels seus protagonistes. Introduïrem aquí algunes conclusions d'una recent investigació sobre joves adults que han marxat a Londres. Finalment, farem una reflexió de cara a les actuacions públiques que es poden emprendre¹.

MOBILITAT O MIGRACIÓ?

«Només es quedaran els qui aconseguixin una xicota o una bona feina»

(Pere, 22 anys, de Barcelona. Viu des de fa sis mesos a Londres amb una beca d'investigador)

Vivim en temps de mobilitat. Les societats modernes no es poden entendre ja sense un moviment intens dels seus individus, organitzacions, productes i idees, que es basen en xarxes de comunicació i en mobilitat espacial. Tot el que fem, les nostres relacions, no poden ja entendre's sense noves formes d'estar i no estar, d'anar i venir, d'aquí i d'allà (Canzler *et al.*, 2008). Els qui marxen ara ho estant fent des d'una nova mentalitat i amb un sentit de l'espai i del temps en plena transformació. Ara bé, aquest marc global no inhibeix els moviments migratoris dels problemes econòmics, socials i culturals que històricament els han acompanyat. La nostra obligació és ara entendre com apareixen noves desigualtats i conflictes i com es reproduïxen d'altres ja existents en el marc de la mobilitat.

En aquest sentit, la pregunta de si l'actual moviment de persones és migració o és mobilitat no ens duu massa lluny. La qüestió és com ambdós es presenten i interaccionen. La realitat actual ens obliga, doncs, a explorar dos paradigmes teòrics d'altra banda separats –el de la mobilitat i el de la migració–, els quals defineixen els moviments humans segons ideologies subjacents diferents. Com Ulrich Beck explica, «"Mobilitat" significa un fet i un valor positiu dins les societats nacionals i és un principi general de modernitat (...). "Migració" s'utilitza per a moviments d'actors a través de fronteres nacionals, fet que és negativament valorat i sovint criminalitzat» (Beck, 2008: 28). Podem estar davant d'una situació que combina molt bé elements tradicionals de les dinàmiques migratòries econòmiques amb altres de més nous que cal entendre i conceptualitzar.

Si ens fixem més en concret en el cas del moviment intraeuropeu, ens trobem amb una realitat social nova que encara no sabem com anomenar. La incertesa i ambigüïtat conceptual són el terreny més habitual en aquest àmbit. Una mirada a allò que succeeix a Europa en el context de la crisi actual ens permet contemplar algunes novetats que cal identificar. El moviment lliure de persones és una estructura de mobilitat interna que –suposadament– tothom pot fer servir per guanyar oportunitats de mobilitat social. En el cas de la mobilitat dels joves, esperaríem que el moviment físic fos una forma d'accedir a la mobilitat social. De fet, molts joves estan aprofitant Europa com un espai obert i fàcil. Tanmateix, les experiències de molts joves estan començant a mostrar estructures de rigidesa i asimetries que interaccionen amb canals fluids flexibles de mobilitat. El procés europeu únic de supressió de fronteres (Recchi i Favell, 2009) no implica

1. Aquest article és el resultat de les diverses presentacions i treballs que he fet al llarg de 2013 sobre aquesta temàtica. Vull agrair a totes les institucions que m'han permès reflexionar sobre aquest tema.

necessàriament la desaparició de les càrregues econòmiques, culturals i socials que estan compreses dins els processos migratoris. De fet, molts joves que viatgen en vols *low cost* i viuen dins de les xarxes digitals de fluxos de comunicació estan afrontant restriccions econòmiques i socials importants.

En el context de la crisi global, aquesta interacció entre estructures obertes i rígides s'intensifica. Quan les persones necessiten més mobilitat, la mobilitat no sempre respon de la mateixa manera a tots els actors. Aquest és un moment únic per entendre el potencial de la mobilitat, les seves possibilitats però també les seves contradiccions. Dóna l'espai de lliure circulació solució a les vides de les persones? I de quina manera? Quins avantatges implica el moviment lliure per als mercats globals que han trobat en la mobilitat europea una font addicional de força de treball barata? El fet que molts joves no puguin aprofitar les seves qualificacions als països de destinació europeus assenyalen un d'aquests límits clars.

Avui, l'opció de marxar és present per a moltes persones; és una realitat tan present que no tenim perspectiva suficient per veure-la

PER QUÈ ENS COSTA TANT DE VEURE?

«El problema de marxar és que arribis a un lloc i t'assabentis que la recuperació ha començat aquí»

(Llorenç, 30 anys, de les Borges Blanques, fuster. Ara viu a Londres)

És una evidència que marxar s'està convertint en una opció real per a moltes persones davant la situació econòmica i social actual. Tots coneixem algú que ha marxat o que vol fer-ho en el futur. Però no sabem encara què hem de fer amb aquesta realitat tan propera. Assumim que ara la gent marxa, però encara estem lluny de conèixer el que està passant.

Hi ha diversos factors que fan difícil poder veure aquest moment de canvi: alguns tenen més relació amb qüestions epistemològiques i tècniques; altres dificultats provenen de la construcció d'imatges a través del discurs polític i els mitjans de comunicació.

La possibilitat d'observar i entendre des de la mateixa societat emissora com la maquinària migratòria es posa en marxa en el moment inicial, amb les seves arrencades i frenades, amb una diversitat de circumstàncies i realitats, no resulta fàcil. Ara bé, aquesta és una dificultat intrínseca en el camp de la recerca en temes migratoris.

Al factor proximitat se li afegeix, en el nostre cas, un segon element: la immediatesa temporal. Avui, l'opció de marxar és present per a moltes persones; és una realitat tan present que no tenim perspectiva suficient per veure-la. Estem contemplant un moment molt inicial que inclou decisions ambigües i contradictòries, de gent que vol marxar però que no ho fa; d'altres que marxen i tornen; de molts que se'n van sense posar-se l'etiqueta d'emigrant i d'altres que ho fan sense dir res, com si els fes vergonya. Tot això succeeix alhora; les migracions no comencen un dia i acaben un altre, són fluxos que comencen a poc a poc. Captar aquest moment sense deixar-nos portar per la por ni per imatges preconcebudes no és fàcil.

Les dades existents tampoc no ens permeten conèixer el que està passant². Només tenim números aproximats i estadístiques poc realistes de les persones que marxen. Com explica González Ferrer (2013a) en un treball pioner sobre la nova emigració espanyola, les dades sobre fluxos migratoris es basen, directament o indirectament, en altes i baixes al padró, la qual cosa implica alguns límits i biaixos³. Com adverteix González Ferrer, les dades padronals «son solo una muestra pequeña y sesgada de la gente que se ha ido en los últimos dos, tres, cuatro o cinco años» (ibíd.: 4). Una gran part de la població que marxa no es registra, al menys no ho fa quan arriba a un nou país. En el cas dels moviments intraeuropeus, aquests registres són molt poc habituals. Tampoc no hi ha hagut fins ara una voluntat institucional clara de promoure l'enregistrament.

En termes sociodemogràfics, vivim en un moment de fluxos simultanis, d'entrada i de sortida, de patrons migratoris complexos. Però com apunta González Ferrer (2013a), les dades d'estocs que generalment s'utilitzen no ajuden en absolut a conèixer una realitat tan variant. Mentrestant, experts en la matèria discuteixen en conferències i seminaris i de vegades també als mitjans de comunicació (Garrido, 2013; González Ferrer, 2013b; González Enríquez, 2013b) sobre el volum total, en una espècie de batalla per acceptar o negar la realitat.

Ara bé, les dades que poden oferir una fotografia més actual del que està passant provenen dels països de destinació, encara que aquestes tampoc no siguin perfectes. Com explica González Ferrer (2013a), a països com ara Alemanya i el Regne Unit els registrats amb nacionalitat espanyola poden estar suprarrepresentats ja que, en cas d'haver abandonat aquells països, les dades no ho detecten. Tot i això, els registres d'aquests països són una font de dades molt important de la població potencial que hi es troba, de vegades de forma fluctuant, en un país⁴.

Sorprèn veure com tot i la manca de dades fidedignes sobre el que està passant, ja es compta amb imatges ràpidament construïdes sobre qui són els qui marxen i per què ho fan. En aquest sentit, tant el discurs polític com els mitjans de comunicació estan oferint una fotografia molt determinada que no ens deixa espai per comprendre el que ens està passant.

És evident que per a cap governant resulta còmode ni fàcil acceptar que durant el seu mandat molts dels ciutadans als quals representa han decidit marxar. Políticament l'emigració implica un risc que la majoria de governants no saben com afrontar. En el cas d'Espanya, des del primer moment en què es van tenir evidències de la sortida de persones, aquest s'ha convertit en un tema molt polititzat. Gran part de la batalla s'ha jugat en una lluita de conceptes. Els representants governamentals (tant del Govern central com dels governs autonòmics) utilitzen conceptes com ara «mobilitat exterior», «mobilitat europea» i «fuga de talents» en un clar intent de situar la realitat de la sortida de població entre uns paranyes determinats: persones amb alta qualificació en un moviment voluntari i inevitable dins un paradigma de modernitat.

En general, durant aquest període inicial de sortida de persones, s'ha tendit a fer més visible un perfil de persones d'alta formació. Els motius poden ser diversos però sens dubte resulta més fàcil d'assumir per a tot el conjunt de la societat –polítics i ciutadans– que exportem talent i no aturats.

2. Per a més informació sobre la complexitat de mesurar l'emigració a través de les dades disponibles es poden veure els articles de Cabré i Domingo, i de Cachón en aquest mateix monogràfic.
3. Un biaix important juga a favor de la població estrangera que *caduca* del padró mentre l'espanyola mai no ho fa. A més, el registre dels espanyols nacionalitzats als consolats és clarament superior al d'espanyols, que no veuen un benefici clar en el fet de donar-se d'alta.
4. Les evidències que ens ajuden a conèixer la realitat de la sortida de persones no només han de venir de les estadístiques. Les xarxes socials i els *social media* són una interessant font de dades sobre les tendències i les formes que la realitat va prenent.

Així, per exemple, les paraules de la secretària d'Immigració i Emigració sobre un suposat «impuls aventurer»⁵ dels qui marxen o declaracions com les de la ministra de Treball dient que els joves marxen per voluntat pròpia per millorar la seva posició laboral «i a això se li diu mobilitat exterior»⁶ van generar una gran reacció social en la comunitat de persones a l'exterior que cada vegada que es fan declaracions omplen les xarxes socials amb les seves veus crítiques. Fins i tot la campanya «No nos vamos, nos echan» ha estat una reacció davant la imatge creada des del discurs polític dominant⁷. Mentrestant, la qüestió de com les condicions econòmiques i socials empenyen les persones a prendre la decisió de marxar i en quines condicions roman encara absent del discurs polític.

Tampoc el silenci dels països que reben ara la nostra població no contribueix gaire a fer aflorar la realitat existent. A Europa, per exemple, els fluxos del Sud al Nord encara no es visualitzen gaire (tot i que comencen a haver-hi els primers casos d'expulsions que alguns mitjans de comunicació ja han recollit, com és el cas de Bèlgica). Alguns països com Regne Unit i Alemanya ja estan limitant i posant restriccions als seus serveis públics davant d'una possible «allau» de persones dependents dels seus sistemes d'ajudes públiques. Només d'algunes declaracions es desprèn una certa preocupació pel que pugui passar en el futur i, sobretot, per donar una imatge pública d'obrir els braços només a sectors altament qualificats⁸.

Finalment, a més dels discursos polítics, els mitjans de comunicació estan contribuint a la creació d'imatges sobre la realitat dels qui marxen. El darrer any han aparegut nombrosos reportatges i notícies sobre aquesta realitat. En general, els mitjans han recollit testimonis diferents i s'han centrat en la part humana, de vegades des d'una visió tràgica, d'altres mostrant un esperit més «aventurer»⁹.

Totes aquestes dificultats a l'hora d'entendre què ens està passant estan limitant que puguem conèixer les condicions materials concretes en què es troben les persones que marxen. Caldrà fer esforços per superar aquestes dificultats.

QUÈ SABEM DELS QUI MARXEN? UNA APROXIMACIÓ ALS JOVES QUE MARXEN A LONDRES¹⁰

«No ho faig per un treball. Ho faig per aprendre anglès, és molt important per la feina i a més a més és una satisfacció saber anglès»

(Sergio, 20 anys, nascut a Colòmbia, de Barcelona, estudis de formació professional. Viu a Londres des d'octubre de 2013)

Perfils i motivacions

No tenim encara molta informació sobre les realitats socials de la gent que decideix marxar. En l'àmbit de l'Estat espanyol, un dels primers estudis que s'han realitzat des del *think tank* Real Instituto Elcano (González Enríquez, 2013a) aporta una descripció general de l'emigració actual. Segons els primers resultats¹¹, es tracta d'un perfil de persones amb nivell universitari

5. Vegeu *El País*, 30.11.2012: http://politica.elpais.com/politica/2012/11/30/actualidad/1354286966_753467.html
6. Vegeu *El País*, 12.04.2013: http://economia.elpais.com/economia/2013/04/17/actualidad/1366187892_058898.html
7. La campanya «No nos vamos, nos echan» es posà en marxa l'abril de 2013 des d'un moviment social sorgit en el context del 15-M i posteriorment es converteix en Joventut Sense Futur/Marea Granate. El moviment se centra en les repercussions que la gestió de la crisi econòmica està tenint per a molts joves que, diuen, s'han vist obligats a marxar com a «exiliats econòmics».
8. Per exemple, la ministra alemanya de Treball va realitzar unes declaracions qualificant de «cop de sort» el creixent nombre d'immigrants qualificats procedents del sud i de l'est d'Europa. Vegeu *El País*, 24.02.2013: http://economia.elpais.com/economia/2013/02/24/agencias/1361707232_619958.html
9. El diari que més atenció ha dedicat fins ara a la qüestió de la nova emigració ha estat *El País* amb «Expatriados», una sèrie de reportatges especials per diferents països. Vegeu: <http://elpais.com/especiales/2013/expatriados-por-la-crisis/>
10. L'anàlisi que apareix en aquesta secció correspon al projecte *Understanding contemporary mobilities: immigrant's experiences of arrival in digital societies*, que es va poder realitzar en el marc del projecte europeu MASELTOV (FPT/2007-2013) que vam fer conjuntament amb Cecilia Gordano (IN3/UOC) i María Àngel (University College London [UCL]). Agraïxo a totes dues i a Stefana Broadbent (UCL) les seves importants contribucions.
11. Només fets públics parcialment en roda de premsa, encara no es troben publicats en una versió més completa. Vegeu *El Mundo*, 08.11.2013: <http://www.elmundo.es/espana/2013/11/08/527cf8e263fd3d84048b458a.html>

(91%), amb una representació important d'enginyers (31%). Els motius que porten aquestes persones a marxar són: la manca de futur (48%), la formació (32%) i l'atur (30%). L'estudi també dona informació sobre la situació laboral dels qui marxen, amb un 70% de persones que ha trobat una feina fora, i un grup ampli de persones que no aconsegueix guanyar més de 2.000 euros al mes (21%). Una part important dels entrevistats van declarar que quan van marxar no veien possibilitats de millora professional (19%) o que la seva qualitat de vida (14%) i els seus salaris eren molt baixos (14%)¹².

Per tal de saber més sobre els qui marxen en aquest moment és imprescindible aproximar-nos des del terreny. El treball qualitatiu aporta en aquests moments un coneixement bàsic, ja que ens ajuda a obtenir una visió profunda dels perfils, dels motius i de les realitats socials dels qui se'n van. Alguns projectes de recerca qualitius en marxa estan començant a captar la diversitat de situacions en funció de grups i països de destinació. En aquests moments, hi ha recerques en marxa en diversos països d'Europa i Amèrica Llatina –sovint realitzades per joves investigadors que també han marxat a diversos països¹³. També les entitats que estan realitzant funcions d'acollida en diversos països de destinació, com ara els casals catalans o les residències de joves, poden aportar dades molt valuoses.

En aquest sentit, el treball de recerca realitzat a la ciutat de Londres amb joves adults (18-30) que han arribat a aquesta ciutat recentment (entre 2012 i 2013) busca contribuir a conèixer en profunditat una realitat concreta i limitada¹⁴. Amb la finalitat d'apropar-se a les experiències dels joves a la seva arribada a Londres es va dissenyar una metodologia qualitativa consistent en entrevistes semiestructurades (enregistrades), converses informals i observació (en alguns casos participant). El treball de camp es va realitzar en diferents llocs on resideixen i/o treballen aquests joves entre els mesos de juliol i octubre de 2013. Es van entrevistar 32 joves i es va interaccionar informalment amb unes 50 persones més. A continuació s'exposen algunes de les conclusions principals de l'anàlisi d'aquest material.

Dels aproximadament 75.000 ciutadans espanyols que entre 2011 i 2013 s'han registrat al NINo (*National Insurance Number*), imprescindible per treballar al Regne Unit, una gran part són joves adults. La ciutat de Londres s'ha convertit en un pol d'atracció per a molts joves amb experiències i objectius diferents. Londres és un excel·lent laboratori per observar com s'està conformant en aquests moments una realitat de moviments entrecreuats de gent¹⁵.

Els primers moviments

Els moviments migratoris actuals de milers de joves a la ciutat de Londres ens permeten aproximar-nos a l'engendrament d'un moviment migratori des dels inicis. L'anàlisi del que està passant en aquests moments, quan molts joves es mouen amb diferents objectius, ens ajuda a entendre com són els moments embrionaris dels processos migratoris, en concret com esdevenen moments confusos, ambivalents i molt heterogenis.

Una part important del que està succeint ara és un procés d'anades i tornades. Les dades no ens permeten veure la complexitat dels patrons

12. El fet que aquest treball s'hagi realitzat mitjançant una enquesta en línia (N=1.182) per autoselecció i disseminada a través de xarxes socials i mitjans de comunicació produeix un biaix cap a perfils de més formació amb millor situació laboral i personal. La focalització d'aquest treball deixa fora les persones que no poden o no volen respondre.

13. Algunes d'aquestes recerques es van presentar per primera vegada al seminari «Migrating in times of mobility: flexible and rigid structures in digital Europe», celebrat a Barcelona el 2013. Vegeu: http://in3.uoc.edu/opencms_portalin3/opencms/en/recerca/projectes/mobile_assistance_for_social#tab_3

14. Sobre el projecte, vegeu nota al peu de pàgina número 10.

15. El consolat d'Espanya a Londres té registrades 77.000 persones l'any 2013. L'any 2000 en tenia 41.000. A l'entrevista realitzada amb el vicecònsol, aquest admetia que les estimacions, però, són de més de 200.000 persones.

migratoris però en aquests moments hi ha una impressionant freqüència de fluxos, de gent que es mou, que passen tres mesos a cada lloc, fent «una vida entre dues aigües», com explicava una de les noies entrevistades. Molts dels joves adults que ara viuen a Londres ja hi havien estat abans en altres circumstàncies –com a estudiants d’anglès, provant de trobar una feina o visitant un familiar–. Ara retornen, repeteixen, però amb una experiència diferent a les altres. Aquest anar i tornar els posa a prova cada vegada, i es qüestionen constantment qui són i què fan. Molts tenen una concepció temporal, no veuen la seva experiència com a definitiva sinó com una fase. Altres creuen que Londres és l’inici d’una nova vida en la qual s’aniran movent cap a altres llocs d’Europa o també a altres continents. Els moviments d’aquests joves ens recorden que les migracions són sovint processos de prova i error i ens porta a una comprensió dels moviments de persones amb una concepció més fluida i contínua. També ens ajuda a entendre la mobilitat d’uns joves espanyols que, en un moment de necessitat, se senten més emparats com a europeus.

Els motius dels joves que marxen tenen una pluralitat de raons entrecruades i de factors i visions ambivalents. En aquest sentit, hi ha molta indefinició dels seus projectes i plans, també en relació amb la temporalitat. El desig de moure’s no és mai un desig només econòmic. Els joves que marxen a Londres expliquen la seva decisió de manera molt diferent; alguns des de la resignació i la lluita; d’altres com a part d’un moment de formació que creuen que passa ara per un canvi de lloc de residència. Però sempre hi ha un factor de preocupació i de desencant. Els joves parlen de falta d’oportunitats, de sensació que «allà (a Espanya) no hi ha res», que no hi ha confiança en el futur ni perspectives de canvi. Més enllà de la crisi econòmica i social, els joves que marxen reflecteixen el cansament amb un model que no els permet créixer.

Alguns, no tots, tenen una visió molt crítica del sistema polític i raonen que no volen viure sota el marc polític actual. Darrere dels discursos de molts joves que han marxat hi ha implícita una visió inconformista del món i del que volen per a les seves vides. Els individus que marxen –especialment els primers– comparteixen una actitud de millora personal, de rebuig davant un destí programat per a ells, un talent personal per a la lluita. Un talent que la societat d’origen perd.

La falta de perspectives de treball i les condicions d’aquest quan es té (la manca d’unes expectatives de millora i d’un model de vida de qualitat) esdevenen factors molt importants per a molts joves que estan marxant. Molts joves inclouen entre els motius per marxar a Londres «aprendre anglès» com a forma de millorar les seves capacitats i fer front així al repte de trobar feina. L’anglès és percebut com una necessitat fonamental per a la carrera professional laboral. Aprendre anglès o millorar el nivell d’aquesta llengua és la justificació que molts joves donen per haver marxat. Aquesta justificació és una font de valor social per a ells i les seves famílies. Segons els joves entrevistats, els seus familiars interpreten la marxa com un pas positiu en la formació dels seus fills i esperen un retorn en capital social i no en remeses econòmiques. La qüestió de l’anglès entra en conflicte a vegades amb les condicions de vida i treball. Aprendre anglès no resulta sempre fàcil. Molts joves lluiten per aconseguir-ho i viuen amb preocupació quan senten que aquest objectiu no s’està assolint.

La falta de perspectives de treball i les condicions d’aquest quan es té (la manca d’unes expectatives de millora i d’un model de vida de qualitat) esdevenen factors molt importants per a molts joves que estan marxant

Els joves espanyols marxen sols, de vegades amb alguna persona més (amic, parella); sovint no coneixen ningú o tenen algun contacte que no sempre utilitzen, però no arrossegueu cap membre de la família. Les xarxes no formen encara una estructura organitzativa generalitzada.

La realitat dels joves que arriben a Londres és molt diferent segons la seva situació social. Encara que comparteixen ara la migració com a estratègia de millora de les seves vides, els seus recursos socials (nivell social) no són iguals i tenen un pes important en com s'estructura aquesta experiència. Alguns joves viuen l'experiència a Londres com una barreja de turisme, de formació d'anglès i d'aprenentatge de vida. Aquests joves solen comptar amb l'ajuda de les seves famílies que ho fan com una forma d'inversió. A l'altre extrem trobem joves que no parlen d'experiència sinó de necessitat i obligació, que viuen amb recursos precaris i incertesa.

El moment de marxar sorgeix en circumstàncies diferents en les trajectòries d'aquests joves. Alguns han marxat un cop acabats els estudis universitaris, que saben que no seran suficients per trobar una feina. D'altres joves havien entrat al mercat de treball després d'acabar els seus estudis de nivell superior. Alguns ho van poder fer dins del mateix àmbit en què s'havien format. D'altres joves formats van accedir, després d'acabar els seus estudis, a unes feines precàries i allunyades de l'àmbit en què es van formar. Per últim, d'altres joves han marxat amb estudis bàsics i la seva experiència ha estat la de trobar una feina precària.

Arribant a Londres

Londres representa una ciutat preparada per oferir un model de mobilitat, de treballs per hores, de dinamisme atractiu, de gent que es mou, que hi són avui i demà no, però també de molta precarietat. Els joves que trien Londres saben que «aquí hi ha feina» i entren ràpidament en la dinàmica d'una ciutat que els absorbeix amb les seves noves normes. Els joves s'enfronten a nous mecanismes i formes de treball, a un ús del treball com a moneda de canvi, a «un marxa i n'entra un altre». Aquesta dinàmica de ciutat global implica nous conflictes i formes de fer. Per a alguns resulta difícil entrar i acostumar-se al nou entorn.

Els joves adults que arriben a Londres amb voluntat de quedar-se un temps passen per una experiència d'adaptació que sovint comporta sensacions de dificultat i de nostàlgia. Alguns diuen que senten discriminació i racisme.

Els primers temps mai no són fàcils per a qui arriba a un nou lloc amb recursos socials i econòmics limitats. Per als joves que marxen a Londres tampoc no en són, de fàcils. En general els joves arriben amb poca informació, no preparen gaire el viatge. Les dues fonts d'informació més freqüents són els contactes personals i Internet¹⁶.

La ciutat de Londres resulta un lloc difícil d'entendre per a molts joves quan arriben. A més de la qüestió de la llengua, Londres és una ciutat molt extensa amb una complexa xarxa de transports. Els joves recorden sovint els primers temps com a molt estressants. Generalment la qüestió de la residència és una de les més difícils de solucionar. Alguns joves abans de marxar contracten uns intermediaris o agències privades que teòrica-

16. Espais com el Foro Londres són visitats abans de viatjar (<http://www.forolondres.com/>).

ment facilita l'arribada mitjançant un lloc per viure, informació necessària i entrevistes de feina. La valoració d'aquells que les han fetes servir no són gaire bones i sovint se senten estafats.

Els joves viuen o bé en pisos compartits amb més persones o bé a la xarxa de residències (*hostels*) que existeix a Londres. Les residències es fan servir generalment com a lloc temporal, abans de buscar una altra possibilitat o mentre decideixen si es queden més temps. Alguns joves allarguen la vida al *hostel* més d'un any¹⁷.

No sempre és senzill trobar la primera feina. Ara bé, un cop s'entra en el mercat laboral, resulta més senzill passar d'una feina a una altra. La primera feina és generalment breu (un mes) i sovint inclou capítols d'impagament i il·legalitat. Els joves es troben molt sovint amb la barrera de la llengua. El nivell d'anglès dels joves és en general insuficient per entrar al mercat de treball, un mercat on la llengua funciona com a estructurador o filtre fonamental. Aquests dos fets –que el mercat exigeixi l'anglès i que el nivell dels joves espanyols sigui baix– tenen com a conseqüència que l'entrada dels joves en aquest mercat laboral es faci per baix, fins i tot si el nivell de formació és universitari (la qual cosa no necessàriament implica tenir un bon nivell d'anglès). Els joves accedeixen a feines de cambres, cuiners, porters i feines de neteja. Les noies també poden accedir a treballar com a cuidadores de nens (*nannies*) i en algunes botigues de roba.

En general els joves que viuen a Londres viuen amb recursos limitats. El que guanyen a penes cobreix els costos de vida. Molts joves cobren ajudes públiques poc després d'arribar, generalment un complement al salari mínim. Entrar en aquest cercle de beneficiari d'ajudes permet als joves accedir a un segon nivell d'ajudes, per exemple per accedir a cursos d'anglès gratuïts. Alguns joves entren en contacte amb organitzacions que històricament han tingut un paper clau en assistir immigrants que arriben a Londres de països de fora d'Europa. Aquestes entitats es troben ara que també els europeus del sud comencen a demanar els seus serveis.

En general, els joves es preocupen molt poc per la qüestió de la sanitat. Alguns mantenen mútues privades (pagades pels seus pares); d'altres es mouen amb la targeta sanitària europea; d'altres intenten utilitzar el sistema públic anglès.

Una part molt important dels qui marxen tenen accés a una gran connectivitat digital i la utilitzen tant per intentar millorar les seves condicions de vida (cerca de feina, salut, xarxes de persones) com per mantenir el contacte amb les seves xarxes d'amics i familiars. El paper de les xarxes socials és central. Les característiques de les comunicacions fan que molts d'ells mantinguin un vincle molt intens amb la realitat tan política com personal amb l'origen.

Reemigrants

Finalment, una part important dels qui marxen cap a Londres són persones d'origen equatorià i colombià que reemigren (Mas Giral, 2013) i van cap a un altre país, ara sí, amb passaport espanyol. La realitat dels espanyols nacionalitzats que opten per fer un nou moviment migratori dins del marc de la Unió Europea com a ciutadans europeus és

17. Durant el temps que es va realitzar el treball de camp ens vam allotjar en un d'aquests *hostels*, on vam poder compartir moments i conversar amb els joves que vivien allà. En concret aquesta residència, amb capacitat per a 272 persones, estava ocupada en un 50% per joves espanyols. Alguns joves també hi treballaven allà com a *voluntaris*, la qual cosa dona dret a allotjament i menjar gratuïts a canvi d'unes hores de treball a la recepció, a la neteja o a la cuina.

encara molt desconeguda. Molts reemigrants ho fan més en unitats familiars, no sempre senceres, deixant membres a Espanya i transnacionalitzant encara més la família. A diferència dels altres joves amb qui ara comparteixen no només les mateixes destinacions sinó també algunes situacions quotidianes, els reemigrants compten amb una cultura migratòria més aposentada i sovint una xarxa d'acollida (tant institucional com personal) més sòlida. Ara bé, els efectes de la crisi econòmica són molt intensos i dramàtics en aquesta població i en les seves vides en altres ciutats europees on entren de nou per la porta de la precarietat. Tots ells intenten, però, aprofitar les oportunitats que la mobilitat europea els aporta, alguns com un pas intermedi cap a altres destinacions (Estats Units, per exemple), d'altres en un impàs d'espera per tornar a Espanya o al seu país d'origen.

ACTUEM?

«Jo no m'hi veig [tornant]. Perquè després d'estar deu mesos lluint i després tornar a Espanya i tornar a començar una nova vida (...), no. Si tingués 20 anys o 22 sí. Però, amb 31 ja no»

(Lidia, 31 anys, de Barcelona, biòloga. Viu a Londres des de gener de 2013)

Volem destacar aquí alguns aspectes que cal tenir en compte si es volen impulsar actuacions públiques pel que fa a aquest tema des de les institucions catalanes.

Generalment els països emissors actuen tard i malament en matèria de polítiques d'emigració: sovint immersos en moments de crisi política i social, quan actuen ho fan per buscar el vot o l'enviament de remeses. Actuar en matèria d'emigració no és senzill. L'emigració no és mai un fet fàcilment assumible ni vendible en termes polítics. Per això, les polítiques solen arribar tard i malament, si arriben¹⁸.

Si s'aconsegueixen superar els impediments ideològics, llavors qualsevol actuació cal que es faci sobre la base d'una realitat múltiple i dispersa. Ni els que marxen són un grup homogeni ni tampoc es troben als mateixos llocs ni en les mateixes circumstàncies. Els fluxos de sortida de l'emigració actual des de Catalunya i Espanya són un cas de dispersió que fa complexa qualsevol actuació.

Però en un context de molt alta connectivitat informativa i comunicativa, l'assumpció que una part de la població resideix a altres indrets es converteix en una qüestió estratègica que no es pot ignorar ni menystenir. Bàsicament hi ha dos elements que ens empenyen a actuar amb celeritat. En primer lloc, cal evitar els possibles efectes negatius per part dels qui marxen i no se senten ni acompanyats ni ajudats, sinó més aviat ignorats. Aquest pot ser el primer pas d'un procés de rebuig i distanciament sense retorn. De fet, els emigrants ja s'han començat a organitzar al voltant d'un sentiment d'expulsió. En segon lloc, si no s'actua es perdrà una gran oportunitat d'aprofitar el potencial de la diàspora i, en general, de les mobilitats per al nostre futur econòmic, social i cultural.

18. El Govern de Catalunya ha començat a reconèixer aquesta realitat inclouent l'emigració en el nou «Pla de Ciutadania i les Migracions: horitzó 2016».

Des d'aquesta mateixa perspectiva, i posant en un lloc central el paper que tenen avui les xarxes digitals en les formes de ser migrant al món (Ros, 2010), cal afegir que no es pot actuar com si res no hagués canviat. Qualsevol actuació ha de contemplar alguns dels trets fonamentals que aquesta realitat implica com ara: els nous significats d'aquí i d'allà (de l'espai) i de la distància, les formes de copresència, les pràctiques transnacionals reforçades, els nous patrons d'interacció i sociabilitat en transformació, les fonts d'informació disperses i noves (més informals, més deslocalitzades), les estructures de comunicació menys jeràrquiques, els patrons de connectivitat (intensitat, freqüència, duració...), els processos d'identitat en reconfiguració i les noves formes d'estructuració del poder (qui té accés, amb quin tipus de tecnologia i de coneixement), entre d'altres.

En relació amb les línies concretes d'actuació, tot i la diversitat de situacions segons perfils socials i entorns d'arribada, creiem que és important començar a identificar les més importants, encara que sigui dins d'un exercici en marxa que de ben segur caldrà anar revisant. Per definir-les extraïem algunes conclusions des de l'experiència que hem pogut observar entre els joves adults a Londres i veiem, en aquest context concret, quines necessitats apareixen:

- Millor coneixement de les llengües. Una qüestió fonamental és la necessitat d'aprendre o millorar el coneixement de la llengua. El nivell de coneixement de llengües estrangeres (anglès, alemany) que el nostre sistema educatiu impulsa s'està posant a prova.
- Protecció. La recessió econòmica afecta també a molts dels països on van els qui marxen, com és el cas del Regne Unit i en general de tot Europa. També la inseguretats en països com Argentina o Mèxic emmarca les realitats dels qui arriben. Com a conseqüència de les dificultats econòmiques, existeix una por generalitzada a la immigració que podria comportar situacions de rebuig social.
- Millora de les condicions de treball. La sobrequalificació (o la subocupació) està començant a fer-se més visible com una realitat que afecta ja a molts dels que marxen, especialment dins del context europeu. A Anglaterra i Escòcia, per exemple, la majoria dels que marxen accedeixen a treballs precaris en el sector serveis, en restauració i neteja. I fins i tot els qui marxen comencen a parlar de discriminació i explotació.
- Informació. Molts dels qui marxen es troben en situacions d'incertesa pel que fa a la situació de drets (accés als serveis públics, als ajuts socials, a la sanitat, a l'educació homologada) i també respecte de l'estatus legal. Com es tracta d'una realitat molt recent, els qui marxen ara estan obrint nous debats en el si de molts països, especialment d'Europa.

Cal, això sí, actuar ràpid, no esperar més. També cal fer-ho amb mentalitat oberta, que permeti donar resposta al que les persones necessiten. En aquest sentit, les actuacions molt institucionalitzades i jerarquizades entren en contradicció amb les formes d'actuació en xarxes que implica assumir que els individus cada vegada més utilitzen recursos diversificats i connectats. Les actuacions han d'anar encaminades a evitar la sensació d'abandonament i ajudar a reduir les incerteses pròpies d'un moment difícil. Cal ser visible. I, evidentment, donar suport tant com es pugui als mecanismes de coneixement de les realitats que tenim: estadístiques oficials i investigació dels experts en la matèria.

Les actuacions molt institucionalitzades i jerarquizades entren en contradicció amb les formes d'actuació en xarxes que implica assumir que els individus cada vegada més utilitzen recursos diversificats i connectats

REFLEXIONS FINALS

«Jo venia aquí a estar putejat i a treballar. Però ¿per què? Perquè millor això que no pas estar sense fer res i aïllant-me socialment, perquè això és el que hi ha en aquests moments a Espanya»

(Ismael, 31 anys, Barcelona, diplomant en enginyeria. Viu a Londres des d'abril de 2013)

L'experiència de canviar la perspectiva d'immigració (conseqüències) a emigració (motivacions) i de passar *dels altres* a *nosaltres* resulta rica i intensa. Ara estem en un moment únic per identificar matisos, per diferenciar circumstàncies, per entendre què hi ha darrera d'allò que alguns historiadors de les migracions anomenen les cèl·lules de les migracions (Sinke i Vecoli, 1991). Tot el que puguem comprendre ara ens serà molt útil per entendre allò que el futur comporti. A més, en aquest context podem emprar l'emigració *dels nostres* per fer un exercici de pedagogia social del que és i implica la immigració a casa nostra, un tema que no podem tancar encara i menys en plena crisi econòmica, quan el risc de rebuig social cap a la immigració continua latent.

És difícil afirmar que el que està passant acabarà aquí i d'aquesta manera. Les intenses comunicacions dins dels cercles d'amics i familiars fa que les interaccions siguin contínues. Molts joves tenen amics que volen fer el mateix que ells, que volen provar com han fet els seus amics. Ara bé, això no significa que es puguin preveure grans fluxos de sortida. La nostra societat està demostrant una resistència a l'emigració. Encara que la nostra mirada sigui sobre els que marxen, *els que es queden* són la gran majoria. I molts ens hem preguntat més d'una vegada: com pot ser això?

Els joves que han fugit d'un futur sense oportunitats tornaran si comença a haver-ne? Seria més prudent pensar que aquest espai d'anada i tornada pot anar variant i suavitzant el seu ritme. Ara bé, difícilment podem creure –perquè històricament no ha succeït mai– que els qui han marxat ara no deixaran una porta oberta, ni que tornaran en bloc. Cada sector social i professional pot tenir uns ritmes molt diferents de *recuperació*. A més a més, no hem d'oblidar mai que els viatges migratoris tenen un component d'incertesa i una dosi important que no es planifica. Fins i tot els joves que afirmen amb seguretat que és una experiència temporal ja no tenen el futur a les seves mans.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Beck, Ulrich «Mobility and the Cosmopolitan Perspective», a: Canzler, W. ; Kaufmann, V.; Kesselring, S. (eds.). *Tracing Mobilities. Towards a Cosmopolitan Perspective*. Farnham: Ashgate, 2008, p. 25-37.

Canzler, Weert; Kaufmann, Vincent i Kesselring, Sven (eds.). *Tracing Mobilities. Towards a Cosmopolitan Perspective*. Farnham: Ashgate, 2008.

Garrido, Luis. «Quiénes se van de España y qué hacemos para que vuelvan». *El País*, (2.4.2013) (en línia) [Data de consulta 1.01.2014] http://elpais.com/elpais/2013/03/27/opinion/1364396658_219336.html

González Enríquez, Carmen «¿Emigran los españoles?». *Análisis del Real Instituto Elcano, ARI*, n. 39 (2013a) (en línea) [Data de consulta 1.01.2014] http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/demografia+y+poblacion/ari39-2013-gonzalez-enriquez-emigran-los-espanoles

– «Los nuevos emigrantes españoles». *El País* (2013b) (en línea) [Data de consulta 1.01.2014] http://elpais.com/elpais/2013/10/09/opinion/1381317179_264625.html

González-Ferrer, Amparo «La nueva emigración española. Lo que sabemos y lo que no». *Informe Laboratorio de Alternativas* (2013a).

– «La emigración española contada desde fuera». *El diario.es* (2013b) (en línea) [Data de consulta 1.01.2014] http://www.eldiario.es/piedrasdepapel/emigracion-espanola-contada_6_125697430.html

INE. «Flujo de emigración con destino al extranjero por sexo, nacionalidad (española/extranjera), grupo de edad y país de destino». *Migraciones exteriores* (2012).

Mas Giralt, Rosa «Tackling exclusion through secondary migration? The case of Latin American migrants' onward mobilities from Spain to the UK post-2008». Research Committee 19 of the International Sociological Association Annual Conference 2013: Social Exclusion and the Challenges of Inclusion. Budapest, 22-24 d'agost 2013.

Office for National Statistics. National Insurance Number Allocations to Adult Overseas Nationals Entering the UK, 2011-2013.

Recchi, Ettore i Favell, Adrian (eds). *Pioneers of European Integration: Mobility and Citizenship in the EU*. Elgar: Cheltenham, 2009.

Rodríguez, Elena i Ballesteros, Juan Carlos *Crisis y contrato social. Los jóvenes en la sociedad del futuro*. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, 2013 (en línea) [Data de consulta 1.01.2014] <http://adolescenciayjuventud.org/es/publicaciones/monografias-y-estudios/item/crisis-y-contrato-social>.

Ros, Adela. «Interconnected immigrant in the Information Society», a: Alonso, A. i Olozaball, P. (eds.). *Diasporas in the new media age. Identity, politics and community*. Reno, Nevada: University of Nevada Press, 2010.

Serafí Bernat. Joan «La emigración exterior española: contexto histórico y situación actual», a: Pauner Chulvi, C. (coord.). *La ciudadanía autonómica en el exterior*. València: Tirant lo Blanch, 2013. p. 28-46.

Sinke, Suzanne M. i Vecoli, Rudolph J. *A Century of European Migrations, 1830-1930*. Illinois: University of Illinois Press, 1991, p. 408.

Urry, John. *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty First Century*. Londres: Routledge, 2000.

Vecoli, Rudolph J. i Sinke, Suzanne M. *A Century of European Migrations, 1830-1930*. Illinois: University of Illinois Press, 1991.

Elena Sánchez-Montijano*

CIDOB

INTRODUCCIÓ

El context de crisi econòmica que està patint el conjunt de l'eurozona fa que la mobilitat laboral intraeuropea es plantegi com una solució possible a la situació dels mercats de treball d'alguns estats membres (Pascouau, 2013; Peterson, 2012). Tanmateix, el que fins ara era un dels pilars fonamentals sobre els quals es construïa la Unió Europea (UE) –la lliure circulació de persones– ha passat, en tot just cinc anys, a reivindicar-se com un dret per part d'aquells ciutadans, i els seus estats, que troben en la mobilitat dins de la Unió noves oportunitats laborals.

Les discrepàncies sobre la lliure circulació a què dona accés l'acord Schengen s'han multiplicat en els últims anys. El plantejament del Regne Unit, el març de 2013, de posar límits a la lliure circulació de nacionals procedents del territori de la UE, especialment romanesos i búlgars, per «evitar que reclamin beneficis socials», en un moment d'escassetat de recursos, n'és un bon exemple¹. En aquest mateix sentit, es referia el ministre d'Interior francès, Manuel Valls, el setembre de 2013, quan s'oposava a l'entrada de Romania i Bulgària a l'espai Schengen mentre no es resolguessin els problemes de seguretat que, adduïa, causen els gitanos².

El debat sobre les possibilitats de restringir el moviment dels ciutadans romanesos i búlgars, i el seu accés als serveis socials, és sens dubte un dels més consolidats, especialment després del final de la restricció a l'espai Schengen l'1 de gener de 2014; però no n'és l'únic. Durant el 2011 i el 2012 ja es posava en qüestió la llibertat de moviment existent a la zona de lliure circulació. Un exemple d'això va ser l'intent de tancament de fronteres per part dels estats membres, en concret França, davant de l'entrada d'immigrants irregulars procedents d'Itàlia a mitjan 2011; i els acords entre Merkel i Sarkozy, a finals d'aquell mateix any, que posaven en dubte la viabilitat de l'acord Schengen, en considerar que la lliure circulació de persones posava en perill la capacitat dels estats membres de controlar les fronteres exteriors.

*Voldria agrair Anna Bardolet, assistent de recerca de CIDOB, el seu suport en la realització d'aquest capítol.

1. «Cameron endurirà l'accés dels immigrants a les prestacions socials». *El País*, 25 de març de 2013, (en línia) [Data de consulta 20.01.2014] http://internacional.elpais.com/internacional/2013/03/25/actualidad/1364228060_760995.html.
2. «París s'oposa a l'entrada de Romania i Bulgària a Schengen pels gitanos». *EFE*, 19 de setembre de 2013, (en línia) [Data de consulta 20.01.2014]. http://www.euroefe.efe.com/1311_noticias/2218985_paris-se-opone-a-la-entrada-de-rumania-y-bulgaria-en-schengen-por-los-gitanos.html.

No obstant això, el cas de Suïssa és el que ha tingut més repercussió sobre la mobilitat en l'espai Schengen fins ara, que si bé no forma part de la UE, està adherit a l'acord des del 2008. A començaments de 2013 el Govern de Suïssa decidia limitar, a partir del 1 de maig i durant un any, els permisos de treball als ciutadans de la Unió, activant així la «clàusula de salvaguarda» inclosa en el seu acord d'adhesió a Schengen. A aquesta decisió se li suma l'aprovació per referèndum el febrer de 2014 per limitar l'entrada de ciutadans de països de la UE al seu mercat laboral mitjançant l'establiment de quotes anuals. Decisió que tanca per primera vegada les portes als treballadors de la resta d'estats Schengen i serveix com a primer exemple perquè altres països reivindiquin el control de les seves pròpies fronteres. Passos com els del Regne Unit, que plantejava la restricció de la frontera als ciutadans grecs si finalment aquests sortien de l'euro³, o les últimes expulsions dictades per Bèlgica a ciutadans europeus al·legant una càrrega per al sistema social⁴, són altres exemples en aquesta mateixa línia.

En vista d'aquesta situació, resulta interessant plantejar quin és el context en què es troba la mobilitat de comunitaris dins de les fronteres de la UE. En aquest marc, en primer lloc, aquest text provarà de revisar l'ordenació jurídica que dóna la possibilitat a milions d'europeus de moure's dins de les fronteres de la UE⁵. En segon lloc, es farà una descripció de com és la mobilitat dins de la Unió i de la realitat demogràfica que s'està vivint. A més d'analitzar algunes de les principals bases de dades, el text provarà de centrar-se en els problemes que té la recollida de dades en el marc de la UE, un fet que, d'altra banda, no ens permet conèixer el que realment està passant⁶. Seguidament, revisarem la percepció dels europeus sobre la seva pròpia mobilitat i els seus efectes sobre els països d'acollida.

3. «David Cameron "prepared to halt immigration of Greeks into UK"». *The Guardian*, 3 de juliol de 2012, (en línia) [Data de consulta 20.01.2014] www.guardian.co.uk/uk/2012/jul/03/david-cameron-immigration-greece-uk.
4. «Els espanyols emigrats a Bèlgica, "una càrrega" per al sistema». *La Vanguardia*, 2 de febrer de 2014, (en línia) [Data de consulta 20.02.2014] <http://www.lavanguardia.com/internacional/20140202/54399826510/espanoles-belgica-carga-sistema.html>.
5. Si bé l'espai Schengen permet la mobilitat d'immigrants de països tercers amb permisos de llarga residència, en aquest capítol ens centrarem exclusivament en la mobilitat de ciutadans europeus. Per a més informació sobre aquesta mobilitat, vegeu l'últim estudi de l'EMN (2013).
6. Aquest mateix debat ja s'ha exposat per al cas d'Espanya en els capítols previs. Són especialment interessants en aquest debat les aproximacions de Cabré i Domingo, i Cachón.

EL MARC LEGISLATIU DE LA MOBILITAT INTRA-UE

Si bé el desenvolupament legislatiu més gran de la UE en política de mobilitat ha vingut de la mà d'actuacions en el marc del moviment de persones procedents de tercers països, l'avenç més important en drets, pel que fa a mobilitat, va venir de la firma de l'acord Schengen el 1985 i que va implicar la lliure circulació de persones en el context de la UE i de l'Espai Econòmic Europeu (EEE); és a dir, la mobilitat intraeuropea (Peers *et al.*, 2012: 26).

La mobilitat intraeuropea fa referència en un primer moment a la possibilitat de moure's d'un Estat membre a un altre per tal de treballar i viure allà. I si bé aquest concepte ha anat evolucionant amb el pas dels anys, cal tenir en compte que s'han produït dos processos paral·lels amb evolucions diferents: primer, el de la mobilitat dels ciutadans dels estats membres als altres països de la UE i de l'Espai Econòmic Europeu; segon, el de la mobilitat de ciutadans de tercers països dins de la Unió. Les polítiques de mobilitat intraeuropea per al primer cas s'han desenvolupat en els últims 50 anys fins a arribar, en primer lloc, a un sistema comunitari molt exhaustiu que permet la lliure circulació per tota la UE per part de qualsevol ciutadà europeu (sigui per viatjar, treballar, estudiar o viure). En segon lloc, ha permès, a més, la creació d'un territori únic, l'espai Schengen, sense fronteres internes i amb fronteres externes comunes per als països europeus adscrits. Però mentre que

el lliure moviment per als ciutadans europeus no és només un sistema sense precedents que simbolitza la culminació del mercat lliure i la pau a Europa, el moviment intern per als ciutadans de tercers països manca de la mateixa força i coherència comunitària (Peers *et al.*, 2012: 27-29). Si bé el 2003 es regula el moviment intra-EU dels estrangers amb estatus de llarga durada⁷, en realitat, com destaca Pascouau (2013: 3-4), aquesta regulació es queda lluny de complir els seus objectius perquè els marges de maniobra que deixa als estats membres són tan grans que a la pràctica la majoria d'ells poden utilitzar les seves lleis nacionals per limitar aquesta mobilitat.

La mobilitat per als nacionals dels estats membres dins de la Comunitat Econòmica Europea comença a adquirir un cos regulatori el 1957 amb el Tractat de Roma, en incloure al Títol III «Lliure moviment de persones, serveis i capital» la lliure circulació dels treballadors com una de les quatre llibertats bàsiques i com un dels pilars per a l'efectivitat del lliure mercat. L'article 48 establí el lliure moviment dels treballadors i dels seus dependents dins de la CEE (en aquell moment República Federal d'Alemanya, Bèlgica, França, Itàlia, Luxemburg i Països Baixos) per poder treballar en un altre Estat membre (subjecte a limitacions justificades per raons de política pública, seguretat pública o salut pública) i romandre-hi una vegada que s'hagi treballat en aquest territori.

En les dues dècades següents es publiquen diferents directives per tal d'establir i millorar el funcionament del lliure moviment com estava establert pel Tractat de Roma. Aquestes directives se centren en: la coordinació de les mesures especials per als estrangers en matèria de desplaçament i de residència, justificades per raons d'ordre públic, seguretat i salut pública⁸; la lliure circulació dels treballadors dins de la Comunitat⁹; la supressió de restriccions al desplaçament i a l'estada dels treballadors dels estats membres i de les seves famílies¹⁰; la supressió de les restriccions al desplaçament i a l'estada dels nacionals dels estats membres en matèria d'establiment i de prestació de serveis¹¹; o el dret dels nacionals d'un Estat membre a romandre al territori d'un altre Estat membre després d'haver-hi exercit una activitat per compte propi¹².

Tanmateix, no és fins als anys noranta quan el concepte de lliure circulació, com s'havia tractat fins ara, s'amplia per incloure un conjunt de ciutadans més enllà dels mateixos treballadors i els seus familiars. El 1990 la lliure circulació s'estén també a persones amb prou recursos econòmics¹³ i als jubilats i els seus dependents¹⁴. Per la seva part, la mobilitat d'estudiants i els seus cònjuges o dependents no es fa efectiva fins al 1993¹⁵. Però amb el Tractat de Maastricht firmat el 7 de febrer de 1992, i que va entrar en vigor l'1 de novembre de 1993, aquest marc d'ampliació de la llibertat de moviment de persones s'estén a tots els ciutadans. Per primera vegada Maastricht introdueix el concepte de ciutadania europea, que és aplicable per a totes les persones nacionals d'un dels estats membres. Aquest reconeixement garanteix, entre altres qüestions, el dret de mobilitat i de residir lliurement al territori dels estats membres per a tots els ciutadans europeus.

Aquest procés de lliure moviment es complementà amb l'acord Schengen firmat el 1985, l'entrada en vigor del qual no es va produir fins al 1995, i segons el qual s'eliminaven els controls a les fronteres internes dins de la Comunitat Europea creant un territori únic, l'espai Schengen.

7. Directiva 2003/109/CE del Consell de 25 de novembre de 2003 relativa a l'estatus dels nacionals de tercers països residents de llarga durada.
8. Directiva 64/221/CEE del Consell, de 25 de febrer de 1964, per a la coordinació de les mesures especials per als estrangers en matèria de desplaçament i de residència, justificades per raons d'ordre públic, seguretat i salut pública. Directiva 72/194/CEE del Consell, de 18 de maig de 1972, per la qual s'amplia als treballadors que exerceixen el dret a romandre al territori d'un Estat membre després d'haver-hi exercit una feina. Directiva 75/35/CEE del Consell, de 17 de desembre de 1974, per la qual s'estén el camp d'aplicació de la Directiva 64/221/CEE als nacionals de qualsevol Estat membre que exerceixin el dret de romandre al territori d'un altre Estat membre després d'haver-hi exercit una activitat no assalariada.
9. Reglament (CEE) n. 1612/68 del Consell, de 15 d'octubre de 1968, relatiu a la lliure circulació dels treballadors dins de la Comunitat.
10. Directiva 68/360/CEE del Consell, de 15 d'octubre de 1968, sobre supressió de restriccions al desplaçament i a l'estada dels treballadors dels estats membres i de les seves famílies dins de la Comunitat.
11. Directiva 73/148/CEE del Consell, de 21 de maig de 1973, relativa a la supressió de les restriccions al desplaçament i a l'estada, dins de la Comunitat, dels nacionals dels estats membres en matèria d'establiment i de prestació de serveis.
12. Directiva 75/34/CEE del Consell, de 17 de desembre de 1974, relativa al dret dels nacionals d'un Estat Membre a romandre al territori d'un altre Estat membre després d'haver-hi exercit una activitat per compte propi.
13. Directiva 90/364/CEE del Consell, de 28 de juny de 1990, relativa al dret de residència.
14. Directiva 90/365/CEE del Consell, de 28 de juny de 1990, relativa al dret de residència dels treballadors per compte aliè o per compte propi que hagin deixat d'exercir la seva activitat professional.
15. Directiva 93/96/CEE del Consell, de 29 d'octubre de 1993, relativa al dret de residència dels estudiants.

Aquest nou espai facilitava la lliure circulació de les persones, i creava una única frontera exterior amb normes comunes sobre els controls fronterers i els visats per a estades curtes i sol·licituds d'asil, a més de crear una cooperació Schengen per a la coordinació de la seguretat dins d'aquest espai. L'acord Schengen passà a formar part del dret de la UE a través del Tractat d'Amsterdam de 1997. No obstant això, no tots els estats membres són membres de l'espai Schengen en la mateixa mesura. Dinamarca, per exemple, té el poder de decidir si aplica o no les mesures del cabal Schengen. Per la seva part, el Regne Unit i Irlanda participen en només algunes de les disposicions d'aquest patrimoni. A més a més, s'han associat a aquest espai països de l'Espai Econòmic Europeu: Islàndia, Noruega, Liechtenstein i també Suïssa, però de forma condicionada. Això està permetent que, per exemple, la decisió de Suïssa de restringir l'entrada a ciutadans dels estats membres al seu territori estigui subjecta a dret.

Amb les ampliacions del 2004¹⁶, 2007¹⁷ i 2013¹⁸ els nous estats membres van entrar automàticament en l'espai Schengen, però l'accés a la lliure mobilitat dels seus ciutadans no va ser automàtica sinó que hi va haver condicions per a alguns països. Aquestes condicions consistien en períodes de transició segons els quals els estats que prèviament eren membres podien imposar restriccions als seus mercats laborals per als ciutadans dels nous membres durant un màxim de set anys, però només restriccions als seus mercats laborals i no a la llibertat de moviment. Fins ara tan sols els ciutadans de Croàcia continuen tenint restringida la mobilitat ja que les restriccions per a Bulgària i Romania van finalitzar, després de set anys, el passat 1 de gener de 2014.

Malgrat els processos d'ampliació i les seves conseqüents llibertats de moviment, fins al 2004 no apareix la primera directiva relativa a la lliure circulació de ciutadans europeus. La directiva 2004/38/ CE d'abril de 2004¹⁹ no solament modifica o deroga els reglaments i directrius previs, sinó que també estableix les condicions des d'aquell moment per a la lliure circulació i residència als estats membres dels ciutadans de la Unió i per als membres de les seves famílies (incloent una definició de família més exhaustiva de la que existia fins ara). En definitiva, com estableix en la seva introducció: «La ciutadania de la Unió ha de ser la condició fonamental dels nacionals dels estats membres que exerceixen el seu dret de lliure circulació i residència. Per això cal codificar i revisar els instruments comunitaris existents (...), de manera que se simplifiqui i reforci el dret de lliure circulació i residència de tots els ciutadans de la Unió».

Aquesta directiva ha estat seguida per altres propostes per tal d'ampliar i millorar el moviment de ciutadans europeus. Ha estat especialment intens aquest desenvolupament normatiu amb la crisi econòmica i amb l'intent de millorar la mobilitat de treballadors. Aquestes noves decisions han tingut com a objectiu fer més eficaç el funcionament del mercat integrat i millorar l'enllaç entre l'oferta i la demanda laboral (Holland i Paluchowski, 2013: 2). Un exemple significatiu en aquesta línia és el Reglament 492/2011²⁰, que busca assegurar la lliure circulació dels treballadors dins de la Unió, abolint qualsevol tipus de discriminació per nacionalitat respecte a l'ocupació, la retribució o qualsevol altra condició relacionada amb el lloc de treball. Un altre exemple és la

16. OJ L 236 of 23.09.2003 Accession Treaty.

17. OJ L 157 of 25.4.2005 Accession Treaty.

18. OJ L 112 of 24.4.2012 Accession Treaty of Croatia.

19. Directiva 2004/38/EC del Parlament Europeu i del Consell de 29 d'abril de 2004 relativa al dret dels ciutadans de la Unió i dels membres de les seves famílies a circular i residir lliurement en el territori dels estats membres.

20. Reglament (UE) n. 492/2011 del Parlament Europeu i del Consell, de 5 d'abril de 2011, relatiu a la lliure circulació dels treballadors dins de la Unió Text pertinent a efectes de l'EEE.

Proposta de Reglament de 2014²¹ per a la creació d'una xarxa europea de serveis d'ocupació, per millorar l'accés dels treballadors als serveis de mobilitat i, en definitiva, per permetre una integració més gran dels mercats de treball.

EL MOVIMENT DE CIUTADANS EUROPEUS DINS DE LA UNIÓ

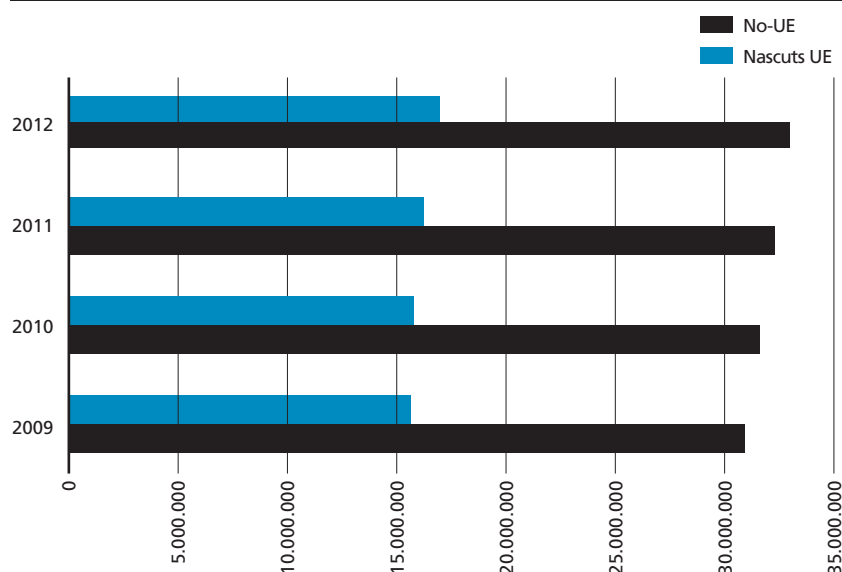
Després de la Segona Guerra Mundial, el continent europeu va patir un fort canvi demogràfic, no només pel *baby boom* sinó especialment pels nombrosos fluxos migratoris que es van produir amb els canvis polítics i econòmics del segle xx. Si la immigració procedent de tercers estats ha assolit una gran importància en els últims 30 anys, la mobilitat intraeuropea ha estat més constant durant aquest segle (Wanner, 2002: 3-4). En aquest marc de mobilitat dins d'Europa, els primers a desplaçar-se d'una manera considerable van ser els afectats per la Segona Guerra Mundial i pels règims dictatorials de l'Europa de l'Est i del Sud. Després d'aquests moviments van venir els provocats pel fort creixement econòmic de l'Europa Occidental, que va arribar a la seva fi amb la crisi del petroli de 1973. Durant aquest període van ser fonamentalment europeus del Sud els que es van desplaçar cap al Nord. Però alhora el col·lapse de l'URSS va provocar nous desplaçaments dins del continent. Si bé el desenvolupament econòmic dels anys vuitanta i noranta va frenar la mobilitat de treballadors intraeuropeus i els països emissors de migrants van passar a ser receptors, la crisi econòmica que afecta el continent porta novament velles mobilitats.

Segons Eurostat, el 2012 hi havia 49,9 milions de persones que residien en un país de la Unió però que havien nascut fora. És a dir, el 9,9% dels residents que viuen en un Estat de la UE han nascut en un altre país. D'aquest gairebé 10%, els estrangers de fora de la Unió, és a dir els nacionals de tercers països, són aproximadament 33 milions, mentre que els estrangers que han nascut en un altre país de la UE-27 són una mica més de 17 milions (figura 1). En definitiva, i malgrat l'existència d'un espai de lliure circulació, només el 3,37% de les persones que viuen a la UE procedeixen d'un altre Estat membre. En altres paraules, del total d'estrangers que viuen a Europa, només el 34% procedeix d'un altre Estat membre, un percentatge especialment baix si ho comparem amb el 66% que procedeixen d'un tercer país (taula 1).

Aquest percentatge d'estrangers ha anat canviant al llarg dels anys. Si bé a causa de la falta de dades no podem fer una estimació de l'increment a llarg termini, sí que és possible observar el canvi per l'efecte de la crisi econòmica. En tan sols tres anys el nombre d'europeus que han anat a viure un altre Estat membre ha augmentat en gairebé 1,5 milions de persones. A la figura 1 observem que l'augment de població estrangera que resideix en un Estat membre s'ha produït tant per a estrangers extracomunitaris com per a comunitaris; tanmateix, l'augment més important, tot i que no de forma significativa, s'observa en els estrangers procedents d'altres països de la Unió. Així en el període que va de 2009 a 2012 el percentatge d'estrangers procedents d'un tercer Estat ha baixat un 0,42% respecte al d'estrangers intracomunitaris: del 66,39% d'extracomunitaris el 2009, el 2012 representaven el 65,97%.

21. Proposta de Reglament del Parlament Europeu i del Consell, COM (2014) 6 final, de 17 de gener de 2014, relatiu a una xarxa de serveis d'ocupació, accés dels treballadors als serveis de mobilitat i a la integració més gran dels mercats de treball.

Figura 1. Població d'origen estranger comunitari i extracomunitari a la UE-27 (2009-2012)

Font: Elaboració pròpia segons dades d'Eurostat (codi de dades migr_pop3ctb).

La crisi ha marcat, sens dubte, un canvi en els patrons de mobilitat pels efectes que ha tingut la recessió en l'ocupació. L'atur en certs sectors típicament masculins, com la construcció o la manufacturació i producció de béns, el fort increment dels treballs temporals enfront dels de llarga durada o la pèrdua de llocs de treball per part dels joves provoquen un augment de la mobilitat en el marc de la Unió (Fuller i Ward, 2011: 12-15). Benton i Petrovic (2013: 8-11) mostren l'efecte de la crisi sobre la mobilitat segons algunes dades com, per exemple, el fet que la mobilitat laboral procedent de l'est a l'oest ha disminuït, almenys així ha passat en un primer moment; i que aquells països en què la crisi ha tingut un efecte important veuen augmentar els seus emigrants. La creixent mobilitat de ciutadans procedents de Grècia, Irlanda o Espanya és especialment significativa (Holland i Paluchowski, 2013: 20).

Però, on es troben els immigrants comunitaris que viuen en altres estats membres? Els més de 17 milions d'europes es reparteixen per tota la UE; tanmateix, trobem dues tendències significatives entre els països que acullen el major nombre d'intraeuropeus. En primer lloc, ens trobem amb un grup de països com Bèlgica, Irlanda, Xipre, Luxemburg o Àustria que, a més de ser dels països de la UE que més estrangers tenen percentualment respecte a la seva població total, superant en almenys cinc punts la mitjana europea (situada en el 9,9%), són els països que acullen més intracomunitaris: almenys deu punts percentuals més que la mitjana del conjunt de la Unió (taula 1). En segon lloc, resulten significatius els casos d'Hongria, Eslovènia i Eslovàquia, el percentatge d'estrangers dels qual no supera el 5% del total de la població i, tanmateix, el percentatge d'intraeuropeus respecte del total d'estrangers és més del 45%. Encara que ambdós grups de països estan ben diferenciats, els distingeix un comú denominador i és que bona part de la mobilitat que hi arriba és de treballadors altament qualificats.

Taula 1. Mobilitat intraeuropea respecte del total de la població i estrangers (2012)

	Població		Total estrangers*		Estrangers no-UE		Estrangers UE		2008-2012
	(mil)	(mil)	% població	(mil)	% extranjeros	(mil)	%		
UE-27	504.255.3	49.970.2	9,91	32.967.7	65,97	17.002.5	34,03	3,37	
Bèlgica	11.094.8	1.699.1	15,31	902.0	53,09	797.1	46,91	7,18	
Bulgària	7.327.2	85.1	1,16	55.4	65,07	29.7	34,93	0,41	
Rep. Txeca	10.505.4	390.8	3,72	252.6	64,64	138.2	35,36	1,32	
Dinamarca	5.580.5	531.5	9,52	362.3	68,16	169.2	31,84	3,03	
Alemanya	81.843.7	9.931.8	12,14	6.478.5	65,23	3.453.4	34,77	4,22	
Estònia	1.318.0	210.8	16,00	191.0	90,60	19.8	9,40	1,50	
Irlanda	4.582.7	725.7	15,84	222.0	30,60	503.7	69,40	10,99	
Grècia	11.290.1	1.259.9	11,16	939.2	74,54	320.7	25,46	2,84	
Espanya	46.818.2	6.294.9	13,45	4.158.3	66,06	2.136.6	33,94	4,56	
França	65.327.7	7.358.2	11,26	5.226.9	71,03	2.131.4	28,97	3,26	
Itàlia	60.820.7	5.457.8	8,97	3.710.1	67,98	1.747.7	32,02	2,87	
Xipre	862.0	200.3	23,24	91.8	45,82	108.5	54,18	12,59	
Letònia	2.041.8	298.0	14,59	267.6	89,80	30.4	10,20	1,49	
Lituània	3.007.8	147.8	4,91	129.7	87,77	18.1	12,23	0,60	
Luxemburg	524.8	216.2	41,18	51.5	23,82	164.7	76,18	31,37	
Hongria	9.957.7	465.6	4,68	149.4	32,09	316.2	67,91	3,18	
Malta	417.5	35.1	8,41	17.6	50,00	17.6	50,00	4,21	
Països Baixos	16.730.3	1.906.3	11,39	1.433.2	75,18	473.1	24,82	2,83	
Àustria	8.434.4	1.332.8	15,80	782.3	58,69	550.5	41,31	6,53	
Polònia	38.538.4	674.9	1,75	409.7	60,71	265.2	39,29	0,69	
Portugal	10.541.8	853.8	8,10	641.7	75,16	212.1	24,84	2,01	
Romania	21.355.8	193.5	0,91	106.4	54,99	87.1	45,01	0,41	
Eslovènia	2.055.5	230.1	11,19	208.7	90,72	21.4	9,28	1,04	
Eslovàquia	5.404.3	156.9	2,90	25.1	16,00	131.8	84,00	2,44	
Finlàndia	5.401.3	260.9	4,83	167.5	64,23	93.3	35,77	1,73	
Suècia	9.482.8	1.426.4	15,04	936.9	65,68	489.5	34,32	5,16	
Regne Unit	62.989.5	7.625.8	12,11	5.050.1	66,22	2.575.7	33,78	4,09	

* Nascuts en un tercer país.

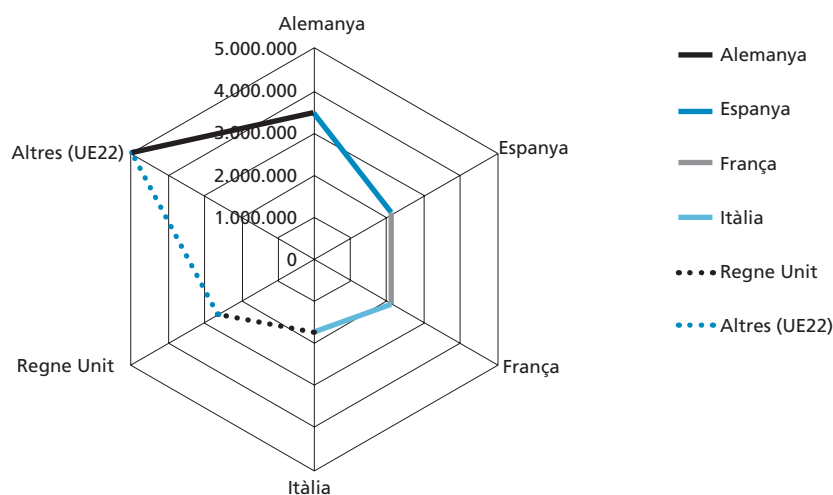
Font: Elaboració pròpia segons dades d'Eurostat (codi de dades migr_pop3ctb).

Si tenim en compte les dades absolutes i ens fixem en quins països es troba la majoria dels intracomunitaris, veiem que cinc països (Alemanya, Regne Unit, Espanya, França i Itàlia) reuneixen gairebé el 71% dels europeus (figura 2). Tanmateix, tot i que són els estats amb més població en termes absoluts de la Unió, aquests cinc països només representen el 63% del total de la població europea.

Però d'on procedeixen aquests comunitaris i cap a quins països es dirigeixen en el marc de la Unió? Si bé la informació disponible a Eurostat mostra certes llacunes en les dades desagregades, ens permet fer un esbós de la realitat²². Les dades ens mostren que el 79% (78,95%) dels immigrants comunitaris són ciutadans de tan sols deu estats membres. De fet, dels 10.702.537 d'intraeuropeus de què es disposen dades, gairebé el 95% (94,86%) viuen en només vuit països (taula 2).

22. Dels poc més de 17 milions de nacionals europeus que es troben en un altre Estat membre (taula 2), les dades desagregades proporcionades per Eurostat (*Population by sex, age group and citizenship [migr_pop1ctz]*) ens mostren la realitat de gairebé 11 milions d'immigrants (10.702.537). Països com Àustria, França i parcialment Regne Unit, que es troben entre els 10 països que més immigrants europeus reben, no reporten dades desagregades. Per això Àustria i França no s'han inclòs en aquestes estimacions.

Figura 2. Cinc primers països de la UE amb més immigració intraeuropea (2012)

Font: Elaboració pròpia segons dades d'Eurostat (codi de dades migr_pop3ctb).

Taula 2. Deu primeres nacionalitats immigrants als vuit principals països de destí (2012)

	UE-27	Bèlgica	Alemanya	Irlanda	Espanya	Itàlia	P. Baixos	Suècia	R. Unit	% de UE8
Alemanya	544.699	39.959	:	10.860	153.568	42.693	72.815	27.755	121.637	86,15%
Bulgària	370.027	20.791	101.337	1.778	151.473	55.378	16.760	4.062	:	95,01%
França	601.048	150.000	120.568	9.294	101.118	33.885	18.138	6.752	145.393	97,35%
Grècia	354.182	15.040	304.737	491	3.981	7.420	10.100	5.290	:	97,99%
Irlanda	400.335	3.888	11.288	:	14.212	3.329	4.638	1.993	357.409	99,11%
Itàlia	1.077.037	159.730	559.995	7.300	178.227	:	22.590	6.422	123.892	98,27%
P. Baixos	374.957	141.191	151.374	4.137	46.312	8.775	:	8.676	:	96,13%
Polònia	1.733.158	56.096	502.442	123.547	75.227	111.121	65.086	42.743	700.055	96,72%
R. Unit	681.006	24.827	107.122	113.533	312.958	30.257	41.424	18.113	:	95,19%
Romania	2.313.717	42.927	171.612	17.450	798.969	1.072.342	9.115	10.150	94.825	95,83%
UE-27	10.702.537	778.506	2.797.110	387.755	2.089.269	1.450.147	360.835	276.043	2.013.166	94,86%
% de UE8	78,95%	84,06%	72,59%	74,37%	87,88%	94,14%	72,24%	47,80%	76,66%	:

Font: Elaboració pròpia segons dades d'Eurostat (codi de dades migr_pop1ctz).

Com mostra la taula anterior, els romanesos seguits dels polonesos suposen el major nombre d'immigrants dins de la Unió. Els seus principals països de destinació són Itàlia i Espanya per als ciutadans de Romania, i Anglaterra i Alemanya per als procedents de Polònia. En definitiva, observem una forta mobilitat entre els països d'Europa de l'Est; aquest increment de mobilitat es va produir especialment amb l'ampliació de 2007 i el motiu principal va ser la recerca de mercats de treball de baixa qualificació, en general més propicis que els interns (Benton i Petrovic, 2013: 5). A aquests els segueixen els nacionals de països amb més població dins de la Unió: Itàlia, Regne Unit, França i Alemanya (per nombre d'emigrats). Aquesta mobilitat, enfront de l'anterior, mostra una immigració que en tot cas no està relacionada amb el mercat de treball

de baixa qualificació sinó més aviat amb estudis, llocs de treball altament qualificats o una nova residència després de la jubilació. Un bon exemple d'això són els països en què s'instal·len aquests comunitaris: Espanya és el primer país on s'estableixen els britànics i els alemanys; Alemanya és l'Estat membre escollit pels italians, i finalment Bèlgica és on s'instal·len els francesos (taula 2).

En qualsevol cas, aquestes baixes dades d'immigració intraeuropea semblen no explicar la importància d'aquest moviment. Així, enfront del 3,37% d'intracomunitaris que les dades oficials recullen que el 2012 vivien en un altre país de la Unió, l'Eurobaròmetre de primavera de 2013 (European Commission, 2013c) ens confirma que l'11% dels comunitaris s'ha beneficiat de viure o treballar en un altre Estat membre. I si anem més enllà, el 25% dels nacionals comunitaris està considerant la possibilitat d'anar a treballar a un altre Estat membre (European Commission, 2013b).

CIUTADANIA EUROPEA I L'EFECTE DE LA LLIURE CIRCULACIÓ DE PERSONES

Malgrat la crisi i l'increment de la desconfiança que els ciutadans dels estats membres senten per la UE i les seves institucions (més del 55% dels europeus afirmen que la seva confiança ha disminuït en la Unió com a efecte de la crisi)²³, el sentiment de ser ciutadà europeu, que buscava introduir el Tractat de Maastricht el 1992, continua estant vigent en gairebé el 60% dels europeus (European Commission, 2013a: 34). Aquest percentatge s'ha mantingut estable fins i tot en el període de més pressió de la crisi econòmica, de 2010 a 2013. En aquest marc d'aproximació amb la Unió, els europeus pensen que la lliure circulació de persones (i béns i serveis) és el resultat més positiu que ha aconseguit la UE. Fins al 57% dels ciutadans de la Unió valoren aquesta llibertat com la conseqüència més beneficiosa (ibíd.: 38).

Però per als europeus la possibilitat de poder circular lliurement entre els estats membres va més enllà d'un sentiment de pertinença, que seria el resultat més positiu de la UE, o d'un desig. Com confirma l'Eurobaròmetre de primavera de 2013 (European Commission, 2013c: 17), bona part dels comunitaris s'han beneficiat de la falta de controls a les fronteres. Així, el 41% dels ciutadans europeus afirmen ser beneficiaris d'aquesta mobilitat. El benefici de la mobilitat de llarg termini és clarament més reduït, però fins i tot així aquests desplaçaments continuen sent importants i molt significatius, especialment per a alguns països. De mitjana, en el conjunt de la Unió, l'11% dels nacionals s'han beneficiat de la possibilitat de poder treballar o viure en un altre Estat membre.

Si diferenciem per països, els resultats són ressenyables. Per exemple, a Polònia el 40% dels enquestats afirma haver-se beneficiat de viure o treballar en un altre Estat membre; a Eslovàquia el 35%; a Irlanda el 26%; a Luxemburg el 25%, o a Bèlgica el 23%. Enfront d'aquests països, només el 5% dels nacionals espanyols enquestats s'han beneficiat de treballar o viure en un altre Estat membre. En termes generals, els ciutadans que es beneficien menys de treballar i viure fora dels seus països són els nacionals del sud d'Europa; d'altra banda, els nacionals dels nous estats membres dupliquen la mitjana del conjunt d'Europa (23%).

23. A la pregunta de l'Eurobaròmetre sobre quant ha afectat la crisi a la seva confiança en diferents institucions, els europeus afirmen que el descens més gran de confiança l'han tingut amb les autoritats nacionals (64%), seguit de la indústria financera (63%), les institucions europees (55%) i les agències de crèdit (54%). Vegeu European Commissions, 2013a: 89.

Si ens centrem en les intencions futures, ens trobem que un de cada quatre comunitaris (25%) està considerant la possibilitat d'anar a treballar en un altre Estat membre (European Commission 2013b, 53-54). Hi ha una important diferència entre països. Així, més de la meitat dels ciutadans suecs (54%) estan considerant viure en un altre Estat de la Unió. Dades properes són les de Croàcia (43%), Eslovènia (39%), Estònia (36%), Espanya (35%) o Xipre (35%). Davant d'aquestes fortes intencions de moure's dins de la UE, els ciutadans de països com Àustria (12%), la República Txeca (14%), Alemanya (16%) o Luxemburg (16%), al contrari, tenen pocs desitjos d'emprendre una migració intraeuropea. Per la seva part, aquesta aspiració és especialment forta entre els joves, que veuen en altres estats membres una extensió del seu propi mercat de treball nacional. El 56% dels joves entre 15 i 24 anys té entre les seves expectatives moure's dins de la UE; el 36% de la població en edats compreses entre els 25 i 39 anys; i, finalment, el 23% de la població compresa entre els 40 i 45 anys s'ho estan plantejant. Les diferències també són significatives per educació. El 28% de la població que va deixar l'educació després dels 20 anys està considerant marxar a un altre Estat membre, enfront del 21% dels que van deixar l'educació entre els 16 i 19 anys, o l'11% dels que la van deixar abans dels 15.

Però no només el sentiment dels ciutadans europeus i la seva experiència i expectatives confirmen la importància de la mobilitat per als treballadors intraeuropeus. Alguns estudis recents afirmen la importància de les contribucions dels immigrants procedents d'altres països membres a les arques estatals. Si prenem com a exemples els dos països europeus que més mobilitat intraeuropea reben, Alemanya i el Regne Unit, ens trobem amb els resultats següents. El recent estudi publicat per Geis i Kemeny (2013) mostra que la immigració intraeuropea a Alemanya augmenta el nombre de contribuents i ajuda a estabilitzar el sistema fiscal. Centrant-se en les seves aportacions al sistema de pensions i al sanitari, aquests autors assenyalen que el percentatge de contribucions per part dels immigrants europeus a la Seguretat Social entre 2005-2011 ha augmentat del 36,7% al 41,9%, fet que significa que la seva contribució per al 2011 és significativament més gran que la dels alemanys, la contribució dels quals és del 35,5%. Els motius d'aquesta aportació es deu, entre altres qüestions, al fet que, primer, els immigrants estan cada vegada més qualificats; de fet, el 10% dels immigrants europeus que arriben a Alemanya tenen un títol universitari en àrees tecnològiques, enfront del 5,7% dels alemanys (Geis i Kemeny, 2013: 6). En segon lloc, que la participació en el mercat de treball s'ha incrementat significativament. El 2011, el 63% de les persones entre 25 i 64 anys que van arribar els últims 10 anys eren laboralment actius.

Per la seva part, Dustmann i Frattini (2013: 27-28) en la seva anàlisi sobre l'efecte fiscal de la immigració al Regne Unit evidencien que tant els immigrants intraeuropeus²⁴ que van entrar al Regne Unit abans del 2000, com aquells que ho van fer posteriorment, compten amb una contribució fiscal positiva. Si ens centrem en la mobilitat més recent (després de 1999), aquests dos autors afirmen que els immigrants comunitaris van aportar al sistema fiscal un 34% més del que van gastar, amb una contribució fiscal neta de 22,1 bilions de lliures. Enfront d'aquestes dades, els nadius van tenir un balanç fiscal negatiu, en aquest cas només van contribuir en un 89% de la despesa rebuda. De fet, aquesta contribució positiva dels estrangers comunitaris enfront dels nadius continua sent significativa, fins

24. Cal tenir en compte que en el seu article, els autors en concret fan referència a la immigració de l'EEE.

i tot quan es controla per certes variables com l'edat, el gènere o l'educació. En aquest cas els immigrants continuen rebent un 21% menys de beneficis que els nadius.

Però el benefici de la mobilitat intraeuropea no es produeix solament a nivell macro, sinó també a nivell micro. Un estudi recent finançat per la Comissió Europea sobre la immigració comunitària en sis ciutats europees així ho demostra (EY, 2014). El document publicat destaca que aquesta contribució econòmica en bona mesura és deguda al fet que aquesta mobilitat es dona sobretot entre joves i persones en edat de treballar, i que ocupen nínxols laborals que es trobaven buits fins al moment i donen suport al desenvolupament de certs sectors centrals per a les economies locals. Així, els intraeuropeus ocupen o bé llocs de treball de baixa qualificació en què els nacionals no estan interessats, o bé llocs molt qualificats en els quals falten nadius. Però a més d'aquesta aportació econòmica, els autors assenyalen l'impacte positiu tant social com cultural d'aquest tipus de mobilitat.

CONCLUSIÓ

Com afirmava a mitjan febrer de 2014 el comissari europeu d'Ocupació, Afers Socials i Inclusió, László Andor, «la gran majoria de les persones que es mouen d'un país de la UE a un altre ho fan per treballar. No ho fan per demanar beneficis. De fet aquests treballadors són beneficiosos per a l'economia i el sistema de benestar dels països d'acollida»²⁵ (2014: 1). Al llarg d'aquest capítol hem tractat de fer pròpia aquesta afirmació i, per a això, hem volgut fer una revisió tant de la legislació desenvolupada en el marc de la UE, com un esbós de com està configurada aquesta mobilitat intraeuropea. Per acabar, hem volgut presentar les percepcions dels ciutadans europeus sobre aquest moviment, com també alguns dels efectes que la immigració dins de la Unió té per als països receptors.

Partint de la base que les dades oficials disponibles tenen alguns problemes, els resultats exposats ens mostren, d'una banda, que la migració intraeuropea és molt baixa –en aquest moment representa tan sols el 3,3% de la població europea. D'altra banda, exceptuant els romanesos i els polonesos, la gran majoria dels moviments intracomunitaris provenen precisament de països com Itàlia, el Regne Unit, França o Alemanya, els nacionals dels quals estan lluny, en un principi, de moure's per aprofitar-se dels sistemes de benestar dels països de destinació. Si bé és cert que la crisi econòmica ha portat un canvi en els patrons migratoris –reducció inicial dels intracomunitaris d'Europa de l'Est i increment dels comunitaris del Sud– no sembla que aquesta mobilitat s'estigui produint de forma generalitzada.

A les dades anteriors s'hauria de sumar dues realitats que, tant les institucions europees com, i especialment, els estats membres, han d'atendre. D'una banda, els ciutadans europeus veuen en la lliure circulació de persones un èxit més de la UE; de fet, l'11% dels nacionals europeus afirmen haver-se beneficiat de la llibertat de moviment per viure o treballar dins de la Unió. A això hauríem d'afegir que un de cada quatre europeus s'està plantejant anar a viure en un altre país de la UE. Però, d'altra banda i com mostrem, alguns estudis recents demostren que la mobilitat d'intracomunitaris és beneficiosa per als països de destinació: ho és per als seus sistemes fiscals, però també per a l'enriquiment cultural i social.

Si bé és cert que la crisi econòmica ha portat un canvi en els patrons migratoris –reducció inicial dels intracomunitaris d'Europa de l'Est i increment dels comunitaris del Sud– no sembla que aquesta mobilitat s'estigui produint de forma generalitzada

²⁵. Traducció pròpia.

Les institucions europees semblen estar actuant segons aquestes evidències. Si bé la política comunitària que permet als ciutadans de la UE moure's i treballar en altres estats membre s'està desenvolupant des de fa 50 anys, no ha estat fins a l'arribada de la crisi, i l'evident mobilitat que aquesta ha comportat (un increment d'1,5 milions en tan sols tres anys) quan la UE s'està dotant d'un marc normatiu que faciliti i doni suport al moviment de ciutadans que busquen feina en altres estats de la Unió. Probablement aquesta resposta tardana trobi en els estats del nord pocs aliats, però el que és cert és que era necessària.

Per la seva part, alguns estats membres discrepen en la manera de tractar el nou fenomen de la mobilitat, especialment la laboral, dins de les fronteres comunitàries. Els estats receptors d'intracomunitaris s'haurien de plantejar les seves decisions reactivas contra aquesta mobilitat. Deixar-se endur pel discurs d'alguns partits polítics antieuropeus i antiimmigració no sembla que els porti rèdit electoral. Amb un 11% d'atur de mitjana a la UE dels 28, però amb diferències que van del 4,8% d'Àustria, enfront del 27,4% de Grècia o el 26,7% d'Espanya (Eurostat, 2014); i amb tan sols 6,6 milions de treballadors procedents de la mateixa UE, fet que suposa el 3% del total de treballadors, plantejar-se la mobilitat intra-UE com un problema no deixa de ser un discurs populista contra la llibertat de moviment dins de la Unió i que no donarà resposta a la complexitat dels mercats de treball actuals.

L'estratègia europea 2020, un dels objectius de la qual és que el 75% de les persones en edats compreses entre els 20 i els 64 anys tinguin feina, va pel camí desitjat si atenem als passos que la UE està fent per millorar i donar suport a la mobilitat intracomunitària. Tanmateix, encara s'han de dur a terme moltes accions per poder culminar aquest objectiu. Més esforços per eliminar les barreres pràctiques i legals que persisteixen en la mobilitat dels ciutadans, ja sigui per viure o treballar, i de les empreses, continuen sent necessaris. Ajudar amb l'idioma, donar accés a la informació necessària per a la recerca de feina o d'habitatge, o donar suport en les formalitats burocràtiques que permeten accedir a l'educació per als fills o la sanitat són algunes de les actuacions a les quals tots els actors, tant governamentals com de la societat civil, han de donar suport.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Andor, László. *Labour Mobility in the European Union – The Inconvenient Truth*. Speech/14/115. Lecture at University of Bristol (10 de febrer de 2014).

Benton, Meghan i Petrovic, Milica. *How free is free movement? Dynamics and drivers of mobility within the European Union*. Migration Policy Institute Europe, 2013.

Dustmann, Christian i Frattini, Tommaso. «The Fiscal Effects of Immigration to the UK». *Discussion Paper Series CREAM*, n. 22 (2013).

EMN (European Migration Network). *Intra-EU Mobility of Third-country nationals*. Study 2013. Brussels: European Commission, Home Affairs, 2013.

European Commission. *Standard Eurobarometer 80*, First results, tardor 2013. Brussels: TNS Opinion & Social, 2013a.

– *Internal Market, Special Eurobarometer 398 / Wave EB79.2*. Brussels: TNS Opinion & Social, 2013b.

– *Standard Eurobarometer 79*, Primavera 2013. Brussels: TNS Opinion & Social, 2013c.

Eurostat. *Euro area unemployment rate at 12,1%*. Newsrelease. Euroindicators. Brussels, 2014.

EY. *Evaluation of the impact of the free movement of EU citizens at local level*. Final Report. Estudio comisionado por la Comisión Europea, DG JUSTICE. Brussels, 2014.

Fuller, Andy i Ward, Terry. *Mobility in Europe 2011*. European Job Mobility Laboratory. Brussels, 2011.

Geis, Wido i Kemeny, Felicitas. «12 gute Gründe für Zuwanderung». *IW policy papers* n. 2 (2013). Institut der deutschen Wirtschaft Köln.

Holland, Dawn i Paluchowski, Pawel. *Geographical labour mobility in the context of the crisis*. National Institute of Economic and Social Research. European Employment Observatory, 2013.

Pascouau, Yves. «Intra-EU mobility of third-country nationals State of play and prospects». *Discussion Paper European Policy Centre* (2013).

Peers, Steve et al. *EU Immigration and Asylum Law (Text and Comentary)*, 2nd Editon, Vol. 1: *Visas and Borders Control*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012.

Peterson, Thieß. «Can Mobility Offset Unemployment?». *Spotlight Europe*, n. 4 (2012). Bertelsmann Stiftung.

Wanner, Philippe. «Migration trends in Europe». *European Population Papers Series*, n. 7 (2002). Council of Europe.

NOTES DES DE L' ADMINISTRACIÓ PÚBLICA

Xavier Bosch

Xavier Bosch*

Direcció General per a la Immigració, Generalitat de Catalunya

Les dades demogràfiques indiquen, sense discussió, un canvi de tendència en els fluxos migratoris a Catalunya, agreujat per la difícil situació econòmica que estem vivint, que té com a resultat un descens del flux d'entrada i l'augment del flux de sortida de ciutadans i ciutadanes de Catalunya¹.

Històricament, Catalunya sempre ha estat una terra vinculada a moviments migratoris. No hem d'oblidar que molts catalans van haver d'emigrar per motius econòmics i polítics a la fi del segle XIX i a la primera meitat del segle XX. Després de més de dues dècades marcades intensament per l'arribada de persones estrangeres al nostre país, és important remarcar que, actualment, els fluxos migratoris es caracteritzen per l'estabilització d'aquesta població i l'existència de magnituds apreciables d'emigració cap a l'estranger. Avui, la ciutadania que conforma Catalunya és diversa, la qual cosa afavoreix que el fenomen de l'emigració cap a l'exterior tingui característiques noves i múltiples com la mobilitat circular, el retorn, la re-emigració, la migració d'arrossegament², etc. Totes aquestes requereixen una anàlisi i un tractament convenient, tenint en compte que són, en gran part, resultat de les noves lògiques migratòries del segle XXI.

Els moviments migratoris són un fet estructural d'un món globalitzat, obert i amb relacions múltiples, que en ocasions es produeixen per situacions indesitjables, com és el cas que estem vivint en gran part des de Catalunya. No obstant això, no podem ometre que els moviments migratoris, ara i en el futur, són un element de normalització per al futur dels països. En aquest sentit, la voluntat del Govern de Catalunya és tractar les noves dinàmiques migratòries, que s'estan consolidant arran de l'actual crisi econòmica, per tal de donar resposta als grans reptes que comporta ser un país modern, obert i exposat als fluxos migratoris d'una manera permanent.

Catalunya ha estat, especialment en els últims vint anys, terra d'acollida i, per tant, una fortalesa a l'hora de concebre la nova realitat emigratòria. No podem menysvalorar, en el moment d'afrontar aquest nou repte, el que sabem com a país d'immigració que som. El coneixement i l'experiència adquirits en més de dues dècades de polítiques immigratòries, en el desenvolupament d'actuacions en suport a l'acollida i integració de persones nouvingudes, és clau en la detecció i, sobretot, en l'anticipació per fer front a aquesta nova realitat.

**Aquest text ha estat redactat amb la col·laboració de Mireia Vall.*

1. Per a més informació de dades sobre Catalunya, vegeu el text de Cabré i Domingo en aquesta mateixa monografia.
2. Emigració de fills d'immigrants ja nascuts al país de destí.

Previ a l'inici dels debats per elaborar el «Pla de ciutadania i de les migracions: horitzó 2016» (PCM)³, des de la Direcció General per a la Immigració (DGIM) vam encarregar, amb el suport del CIDOB i la Diputació de Barcelona, l'organització de la conferència «L'emigració des de Catalunya». Aquesta va permetre obrir el debat sobre la nova realitat migratòria a Catalunya, des del vessant de com afrontar el nou repte que suposa l'emigració i conèixer les realitats d'altres països, com Letònia i Irlanda, amb forta presència de diàspores organitzades i amb forts vincles amb el país d'origen que estan ajudant al desenvolupament i creixement del seu país.

La conferència va servir de base per al debat tendent a redactar el PCM i va inspirar clarament la proposta del «Pla per a la mobilitat internacional», al qual més endavant farem referència. M'agradaria fer un esment precís a les recomanacions (Sánchez-Montijano i Arnau, 2013: 14) que es van recollir en la conferència, les quals han estat de gran valor per a l'abordatge i el disseny de les noves polítiques migratòries. Aquestes recomanacions són: 1) participació activa de l'Administració en l'elaboració de polítiques públiques que regulin i facilitin els fenòmens migratoris; 2) aconseguir una actuació coordinada entre les institucions per encarar el fenomen de l'emigració; 3) fer arribar a tots aquells que vulguin marxar la informació bàsica sobre el seu destí; 4) donar suport a les entitats catalanes de l'exterior en la seva feina d'orientació i assessorament a nous; 5) fomentar la confiança dels emigrants i treballar en la creació d'un sentiment de pertinença; 6) aprofitar les oportunitats que ofereixen les xarxes socials per mantenir el contacte amb la diàspora; 7) elaborar mesures que facilitin el possible retorn dels emigrants catalans; 8) finalment, i no per això menys important, evitar les mesures econòmiques d'austeritat que converteixen les migracions en una necessitat.

Uns mesos després de l'organització de la conferència, vam impulsar un procés participatiu per a l'elaboració dels principis rectors del PCM. El Pla, sense obviar el manteniment de les polítiques d'acollida i integració, així com la necessitat de construir un espai compartit de comunicació, convivència, reconeixement i participació en la societat catalana, va apostar per incloure un nou eix d'actuació en suport a la nova realitat emigratòria. En definitiva, s'ha volgut donar suport també a aquells ciutadans i ciutadanes que valoraven o havien decidit buscar noves oportunitats professionals fora de Catalunya. Per tant, es va imposar un canvi conceptual que va deixar enrere les referències exclusives a les polítiques d'immigració per centrar-nos en les polítiques migratòries en tot el seu abast.

En el procés d'elaboració del PCM es va constituir un grup de treball per a cadascun dels eixos. En el cas del grup de treball de l'eix *emigratori* hi van participar diferents departaments de la Generalitat, ens locals, l'àmbit acadèmic, els sindicats, les patronals, les entitats del tercer sector i les comunitats catalanes de l'exterior. Les conclusions es poden resumir en quatre blocs. En primer lloc, la Generalitat havia de reaccionar amb celeritat i articular mesures encaminades a facilitar l'accés a informació d'utilitat per maximitzar les possibilitats d'èxit en els projectes emigratoris. En segon lloc, els catalans i catalanes residents a l'estranger que es van organitzar entorn de les comunitats catalanes de l'exterior, s'havien vist obligats a articular protocols d'atenció davant la demanda d'informació per part d'aquells que estaven pensant a marxar, o bé ja es trobaven als països d'ubicació d'aquestes comunitats. En aquest marc, el Govern de la Generalitat, a través de la Secretaria d'Affers Exteriors i de la Unió Europea, ja havia impulsat mesures de suport a través

3. El PCM, aprovat pel Govern el 22 d'abril de 2014, és el document estratègic i de disseny de les polítiques públiques que desenvoluparà la Generalitat de Catalunya per mitjà dels diferents departaments al llarg de quatre anys.

d'aquestes comunitats, per a l'acollida d'aquesta nova emigració. En tercer lloc, calia articular una política que ajudés als que marxaven a l'exterior a mantenir els lligams necessaris amb Catalunya per facilitar-ne eventualment el seu retorn quan la situació econòmica del país ho permetés. I per acabar, calia destacar la voluntat transversal i manifesta de tots els participants del grup de treball, institucions, agents socials i societat civil a col·laborar activament en l'articulació de les respostes a aquest nou fet social.

Paral·lelament a la nova definició de les polítiques migratòries del PCM, en el si del Parlament de Catalunya⁴ es va debatre la qüestió de la situació de la joventut a Catalunya. Un dels aspectes que va centrar el debat va ser la realitat creixent de la mobilitat de joves cap a l'exterior, vinculada, en gran mesura, al circuit establert per la nova societat del coneixement, com també a la recerca d'oportunitats laborals i personals arran de la situació de crisi econòmica. En la Resolució⁵ que es va aprovar, hi consta l'apartat de mesures per a la lluita contra l'èxode juvenil, on el Parlament insta al Govern a dur a terme nou actuacions respecte a la mobilitat de joves. La primera d'aquestes assenyalava concretament la necessitat d'«impulsar una veritable política de migracions, i no només d'immigració, tenint en compte els canvis en els fluxos migratoris que viu Catalunya actualment».

És per tot això que a l'actual PCM s'imposa clarament la voluntat del Govern de tractar les noves dinàmiques migratòries que s'estan consolidant arran de l'actual crisi econòmica, i es plasma en les mesures següents. En primer lloc, posar a l'abast de les persones que decideixen emigrar la informació i orientació necessàries per tal que puguin prendre les decisions amb el màxim coneixement de causa. En segon lloc, vetllar perquè l'experiència a l'exterior es produeixi amb les millors garanties. En tercer lloc, afavorir el manteniment del vincle amb Catalunya. I finalment, possibilitar posteriors retorns perquè les persones que vulguin retornar puguin contribuir amb les seves capacitats, experiències i formació al desenvolupament econòmic i social de Catalunya. Pertocarà, doncs, al «Pla per a la mobilitat internacional» articular el conjunt d'actuacions que els diferents departaments de la Generalitat duran a terme a partir d'aquests tres eixos.

Si ens centrem en el primer eix del «Pla per a la mobilitat internacional», entenem que en el programa d'informació i orientació a les persones interessades a emigrar s'han d'incloure aquelles actuacions que vetllin perquè els futurs emigrants rebin la màxima informació possible abans de prendre la decisió de marxar. L'objectiu és que aquests puguin elaborar el seu propi pla de mobilitat amb la finalitat de reduir al màxim les incerteses i vetllar per la qualitat del seu procés. Assumint l'evident arrel professional i laboral del nou fet migratori, en aquest eix tindran un paper rellevant totes les actuacions que s'estan duent a terme des de la Secretaria d'Ocupació i Relacions Laborals del Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat. Una de les actuacions més conegudes i contrastades és el servei Eures (*European Employment Service*), del Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC), que és la xarxa de cooperació per l'ocupació i la lliure circulació de persones treballadores que promouen, des de fa anys, la Comissió Europea i els serveis públics d'ocupació de l'Espai Econòmic Europeu. Com a actuacions complementàries, des de la DGIM es promourà una xarxa coordinada d'informació i orientació en l'àmbit de la mobilitat sobre els diferents recursos, serveis, agents i entitats existents arreu del territori català; i a la vegada, s'impulsarà l'adaptació dels serveis públics a la nova realitat migratòria tot formant els professionals sobre la realitat emigratòria.

4. Sessió del Ple del Parlament de debat sobre la situació de la joventut, celebrada els dies 24 i 25 de juliol de 2013.

5. Resolució 301/X del Parlament de Catalunya sobre la situació de la joventut, publicada al Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya del 31 de juliol de 2013.

Un altre aspecte important del primer eix del Pla és continuar reforçant el Servei d'Acompanyament al Reconeixement Universitari (SARU)⁶, promogut des de la DGIM. El SARU és un servei que informa i acompanya, de forma personalitzada, en el procés de reconeixement de titulacions universitàries estrangeres que han de tenir efectes a l'Estat espanyol. Tanmateix, a causa de la demanda creixent actual, també ofereix assessorament a persones que volen emigrar a l'estranger sobre els tràmits necessaris per acreditar o legalitzar titulacions emeses al nostre país. Un servei d'aquestes característiques és molt important per vetllar per la inserció professional qualificada i evitar al màxim les infraocupacions.

Pel que fa al segon eix del «Pla per a la mobilitat internacional», el programa d'aprofundiment i seguiment a l'exterior se centra en accions adreçades a mantenir els vincles amb Catalunya dels catalans i catalanes que viuen a l'exterior. La política de vinculació amb l'emigració es construeix tot promovent iniciatives de suport a la ciutadania a l'exterior. El Departament de Presidència, a través de la Secretaria d'Affers Exteriors i de la Unió Europea, promou eines i recursos per donar suport i satisfer les necessitats dels catalans residents a l'exterior, com és el cas de les comunitats catalanes. Aquest eix persegueix que els catalans residents a l'exterior puguin desenvolupar totes les seves capacitats i potencialitats en benefici de les societats que els acullen com també en benefici del país. El català emigrat esdevé un agent molt important per al desenvolupament econòmic, cultural i social de Catalunya.

Pel que fa al tercer i últim eix del Pla, trobem el programa de retorn i atracció. El Govern, en virtut de les seves competències en acollida i integració de persones immigrades d'origen estranger i de mesures de suport al retorn⁷, preveu la possibilitat d'ajudar tant a aquelles persones que desitgin tornar als seus països d'origen i no ho puguin fer perquè es troben en situació de vulnerabilitat, com als catalans o descendents que resideixin a l'estranger i vulguin tornar a Catalunya. Per donar sortida a aquests casos, la DGIM disposa del «Programa de retorn voluntari» per a persones immigrades d'origen estranger cap als seus països d'origen. Així mateix, hi apareix el «Pla d'ajut al retorn» per a persones catalanes que resideixen a l'estranger i es trobin en situació d'alta vulnerabilitat i vulguin tornar a Catalunya. Però, és notori que, en aquest camp, haurem de continuar treballant per poder promoure, a mitjà i llarg termini, mesures que possibilitin el retorn i l'atracció de persones per contribuir al creixement i desenvolupament de Catalunya.

Dit tot això, hem de ser conscients que en el context d'alta connectivitat informativa i comunicativa hem de fer els màxims esforços per tal de desenvolupar un instrument transversal que vehiculi la informació i els serveis que el conjunt de l'Administració catalana posi a la disposició de la ciutadania envers a la mobilitat internacional. Al mateix temps, no podem desapropiar el gran paper que desenvolupen avui les xarxes digitals en les formes de ser ciutadà, aquí i a l'exterior, per la qual cosa entenem que s'han de tenir molt presents.

Per a la implementació d'aquestes polítiques per a la mobilitat cal comptar amb un òrgan i instruments de planificació i de gestió. En aquest sentit, la DGIM, del Departament de Benestar Social i Família,

6. Per a més informació del SARU, vegeu: <http://www20.gencat.cat/portal/site/bsf/menuitem.d4825f1176a317b43f6c8910b0c0e1a0/?vgnextoid=1cc978a539428210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD>

7. Llei 10/2010, del 7 de maig, d'acollida de les persones immigrades i de les retornades a Catalunya; i Llei 25/2002, de 25 de novembre, de mesures de suport al retorn dels catalans emigrats i els seus descendents.

és l'òrgan de la Generalitat que assumeix com a funció impulsar les accions coordinades en tots els àmbits d'intervenció de l'Administració en matèria de mobilitat.

Ahora, no podem menystenir que són molts els agents que actuen i gestionen aspectes relacionats amb la mobilitat internacional, com les administracions locals i la de l'Estat, la societat civil, les organitzacions sindicals, empresarials, etc. És per aquest motiu que es pretén crear un òrgan de diàleg i intercanvi d'informació que fomenti la cooperació estratègica en l'àmbit de les polítiques de mobilitat d'una forma descentralitzada.

Evidentment, no podem perdre de vista que l'objectiu de l'acció pública ha de ser l'enfortiment de les condicions de vida dels ciutadans i ciutadanes, del teixit productiu, acadèmic i econòmic. En aquest sentit, l'emigració no pot ser el resultat d'una necessitat davant la manca de demandes de llocs de treball o absència d'expectatives de desenvolupament professional en el propi país, sinó una decisió d'oportunitats i d'avantatges professionals i personals en un món globalitzat i de creixent mobilitat.

En conclusió, les societats són canviants i, per tant, la realitat obliga els poders públics a fer una actualització constant de les prioritats, sobretot quan els recursos són minvants. Ens reconeixem com a societat diversa i plural que viu en un món globalitzat i internacionalitzat, com a societat que sempre tindrà immigració i emigració. Per aquesta raó, cal reforçar les polítiques públiques d'immigració adreçades a l'acollida i a la integració, però, alhora, definir i desenvolupar mesures per a l'estudi de l'emigració i la seva mobilitat internacional. El «Pla per a la mobilitat internacional» que estem elaborant des de la Generalitat pretén ser un avançament innovador i àgil per tal de donar resposta a aquesta nova necessitat social.

Cal reforçar les polítiques públiques d'immigració adreçades a l'acollida i a la integració, però, alhora, definir i desenvolupar mesures per a l'estudi de l'emigració i la seva mobilitat internacional

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

CECOT. «Polítiques i mesures per afrontar el retorn: gestionar el capital humà en un context d'emigració». Estudi Fundació privada institut industrial i comercial. Barcelona: CECOT, 2014.

Díaz Gil, Anna. «La emigración de profesionales cualificados: Una reflexión sobre las oportunidades para el desarrollo». Madrid: Organización Internacional para las Migraciones (OIM), 2013.

Direcció General per a la Immigració. *La immigració en xifres*, n. 14 (desembre de 2013) (en línia) [Data de consulta 01.02.2014] <http://www20.gencat.cat/portal/site/bsf/menuitem.381b7ad381c437b43f6c8910b0c0e1a0/?vgnnextoid=87f79a00346a4210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=87f79a00346a4210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall&contentid=c2557e5743be2410VgnVM2000009b0c1e0aRCRD>

Domingo, Andreu. «De la complementarietat a l'exclusió? Immigració, demografia i mercat a Catalunya». *Quadren de les idees, les arts i les lletres*, n. 179 (2010), p.13-14.

Generalitat de Catalunya. «Congrés Internacional sobre l'Acollida de les Persones Nouvingudes». *Col·lecció ciutadania i immigració*, n. 2 (2009). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania, Secretaria per a la Immigració.

Generalitat de Catalunya. «Pla de Ciutadania i les Migracions: horitzó 2016». Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Ciutadania, Direcció General per a la Immigració, 2014.

Sánchez-Montijano, Elena i Arnau Hatakeyama, Kei. «L'emigració des de Catalunya: relatoria de la conferència». Barcelona: Fundació CIDOB, 2013 (en línia)

http://www20.gencat.cat/docs/bsf/03Ambits%20tematics/05Immigracio/01publiencolaboracio/documents/emigracio_catalunya_relatoria_conferencia_abril_2013.pdf

PROGRAMA DEL SEMINARI
**L'EMIGRACIÓ DES DE CATALUNYA: NOUS REPTES
EN LA GESTIÓ DE LA MOBILITAT**

Catalunya ha deixat de ser un país exclusivament de recepció de població immigrant. Des de 2009 la immigració ha baixat moderadament, mentre que l'emigració ha patit un creixement entre el 8 i el 9% anual. El 2013 la població catalana a l'estranger és de 203.250, principalment assentats a països de la UE, però també a Argentina, Mèxic, Venèçuela o als Estats Units. Aquesta nova situació de mobilitat bidireccional obre la porta a un nou escenari de possibilitats però també de reptes i desafiaments. Davant aquest context els poders públics han de saber fer front a les noves circumstàncies que donin resposta de forma global al fenomen migratori. CIDOB, la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Barcelona proposen un seminari en què discutir sobre els reptes que suposa l'emigració. Durant el seminari es tractarà d'analitzar, de manera comparada amb altres contextos de la UE, els efectes de l'emigració per a Catalunya, les possibilitats de futur i les principals problemàtiques a les quals s'haurà de fer front en els propers anys.

Dilluns, 29 d'Abril de 2013

*Sala Jordi Maragall, CIDOB. Elisabets
12, 08001 Barcelona*

Organitzen: *Xavier Alonso Calderón, cap de l'Àrea d'Estrangeria i Relacions Laborals, Direcció General per a la Immigració, Generalitat de Catalunya i Elena Sánchez-Montijano, investigadora principal, CIDOB*

NOUS REPTES EN LA GESTIÓ DE LA MOBILITAT

SEMINARI - MATÍ

09.00 **BENVINGUDA I CONFERÈNCIA INAUGURAL**

Neus Munté, consellera de Benestar Social i Família, Generalitat de Catalunya

Mireia Solsona, diputada delegada d'Educació, Igualtat i Ciutadania, Diputació de Barcelona

Carles A. Gasòliba, president, CIDOB

Kingsley Aikins, ex-cap de la Worldwide Ireland Funds i fundador de Diaspora Matters, Irlanda

10.00 **PERSPECTIVES DE FUTUR DAVANT L'EMIGRACIÓ**

Modera: **Elena Sánchez-Montijano**, investigadora principal, CIDOB
Anna Cabré, directora del Centre d'Estudis Demogràfics i catedràtica de Geografia Humana, UAB

Lorenzo Cachón, catedràtic de Sociologia, Universidad Complutense de Madrid

Josep Oliver, catedràtic d'Economia Aplicada, UAB

11.30 Pausa-Cafè

12.00 **RESPOSTES INSTITUCIONALS A L'EMIGRACIÓ**

Modera: **Xavier Bosch i Garcia**, director general per a la Immigració, Direcció General per a la Immigració, Generalitat de Catalunya

Francesca Guardiola i Sala, subdirectora general de Relacions Exteriors i de la Secretaria d'Afers Exteriors i de la Unió Europea, Generalitat de Catalunya

Bernd Hemingway, director regional, Oficina Regional per EEA, UE i OTAN, OIM

Rolands Lappuke, ambaixador especial en Assumptes de Diàspora, Ministeri d'Afers Exteriors, Letònia

INICIATIVES A CATALUNYA EN EL CAMP DE L'EMIGRACIÓ

TAULA RODONA - TARDA

La societat catalana i el seu teixit polític i social estan duent a terme accions encaminades a donar suport al viatge migratori a què s'enfronten milers d'emigrants catalans en aquests moments de crisi econòmica. Per tal d'aproximar-se a aquesta nova realitat aquesta taula rodona té com a objectiu, d'una banda, posar en comú les estratègies seguides per les organitzacions implicades en sustentar i guiar l'emigració. Però d'altra banda, busca conèixer els interessos i les inquietuds dels actors que treballen de primera mà amb aquests ciutadans.

17.00 L'EMIGRACIÓ A CATALUNYA: UNS BREUS APUNTS

Montserrat Arboix, coordinadora en matèria d'Educació, Igualtat i Ciutadania, Diputació de Barcelona

Adela Ros, directora del Programa Migració i Societat Xarxa de l'Internet Interdisciplinary Institute (IN3), UOC

17.30 TAULA RODONA

Moderador: **Adela Ros**, directora del Programa Migració i Societat Xarxa de l'Internet Interdisciplinary Institute (IN3), UOC

Ricard Bellera, secretari d'Internacional, Migracions i Cooperació, CCOO

David Garrofé, secretari general, CECOT

Raquel Gil, presidenta d'AMIC, UGT

Antoni Montserrat, secretari general adjunt, Federació Internacional d'Entitats Catalanes (FIEC)

M^a Fé Rodríguez Domínguez, cap de la Secció d'Intermediació del SOC i coordinadora de la Xarxa Eures a Catalunya, Departament d'Empresa i Ocupació, Generalitat de Catalunya

